

dšile. Osai Bagoa le hīe mañtšetšo ye enadšiañ moñ. Atuañtšemo nyie atuātšemo se ye šikpōdši amlī, ni kōtōmpoyeli ke asrafoi Helamei apafoi keke anyē no aye. Bagoa wo mañtše laiatše le na tšofā ni egbo 338.

Ese ebi Arse ba. Gbedēlo dšile kwrā. Osai le ye mañtše ye egbei amlī afii enyo, ke-yaši beyino ní egbele tamō etše, 336.

Dario III gbe Persia mañtšemei le aseši le na. Edše mañtše weku ní agbe le weku ní beñkele mli. Esorole, esoro mei ní nyie ehīe le kwrā. Eda ni ehe ye feo, efe ekā ni emli hī ehā mei hū. Kēle enyēñ ehēre mañtšeyeli le ní egbodšo momosa le yiwala ke-dše sitemo le mli doññ. Mañ mū le fē, abladei ke mañbii krokomei ke nyēñnyēñfibo, kōtōmpoyeli, eša ke niñhīni srotōi ešra kpotō. Enotamo se afii komei Makedonianyo Alekandero, ewulu le, ní to dšēñmañtšeyeli ní dši ete šiši le, te ši wole, ni beni eši dšēñmañtšeyeli ní dši enyo le afe ši enyo lo ši ete ní wa le, egbe ši (Kw. Dan. 8). Dario ní hīe ablade tšui fe mei ní nyie ehīe le kā ši ye mañtšeyeli le koikoi le ateñ, ni enyō ye kōtōmpofo ko nine na, 331. Neke nii ne wobakwe fitšofitšo ye Makedonia sane leñ.

Dani woše no no le, esa ake wokwe Hela sane titri le dā.

VIII. Hela sane titri le.

Dša wokwe Hela šikpoñ le fio dāni wogba enōbii le ahe-sane le.

Wona (pag. 58) momo ake Hela alo Grekia šikpoñ le ye mlidšai ete: Koyigbe Grekia, Ateñgbe-Grekia alo Hela titri ke Woyigbe nšokpofā le ní atšeo Peloponeso hū le. Neke mlidšai ete ne ateñ nofēno hīe šikpōdši kukudši komei ke-dše tetēte. Koyigbe Grekia adša mli enyo, Epiro, ní hīe šikpōdši kukudši ete ne: Molosi, Tesprotia, ke Dodona; ke Tesalia, ní hīe šikpōdši kukudši enumo ne: Pelasgioti, Tesalioți, Estieoti, Ftioți ke šikpoñ lilei Mag-

nesia le. Hela hīe kukudši nehū ne: Atika, Megari, Boiotia, Foki, Bokā-Lokri ke Anai-Lokri, Dori, Aitolia, ke Akarnania. Peloponeso le hīe nehū hū ne: Korintia, Sikionia, Fliasia, Akaia, Eli, Arkadia, Argoli, Mesenia, Lakonia. Hela ke Peloponeso le tša no ke šikpoñ-lilei legelege ko ní atšeo Istmo le.

Asaň hū nšokpoi bibii pī bole Grekia ke-kpe: nii titri, ke aboi kanemo ye anaigbe ni abole ši ke-tšō bokāgbe le dši: Korkira (nmenē Korfu), Leukadia, Kefalonia, Zakinto, Kitera, Aigina, Salami, Euboiā; Andro, Keo, Teno, Kitno, Delo, Paro, Nakso, ke woyigbe ye šoňň fio: nšokpo kpeteňkple Kreta (nmenē: Kandia).

Ke wokwe Asia fio nšo na ní yo neleno le nyoňlo le, wona nšokpoi pī ye dšei hū ní Helamei he ši ye no le. Nii ní yo gbei titri le ne: Lesbo, Hyio, Samo, Ko, Rhodo, ke Kipro nšokpo kpeteňkple ní kã bokā-woyigbe le.

Asaň nšo ní kã Hela ke Asia fio le teň le atšeo Aigaia-nšo le, ni nšokpoi ní kã Hela masei gbe ye mli le, atšame fe ake: Kikladei, ke nii ní kã Asia fio masei le: Sporadei.

Neke šikpoň ne, ni titri neke nšokpoi ne ní koyo ní mli tše ke nšo ní dio tamō nwei ní mli tše le boleame ke-kpe le ye feo naakpa, ni ekomei tamō Paradeiso ko.

§ 1. Dori gbeřā le.

Blema Hela sane le wogba momo ke - baši Kr. h. 1200 le no. Afe 1100 le, alo gbomo yinoi ete ye Troya ta le se le, ake Dori gbeřā le tšake Hela hīe ke Helamei le ašihilehei le babao.

Helamei komei ní dšei Dori akutšo leň ni ametra Olimpo goň ní kwō le hewo ye Tesalia le ši amēšihilehei, ni amēke ametatšemei Heraklidemei (alo mei ní dšei Herakle weku leň) Kresponte, Aristodemo ke Temeno le fā ketšō Tesalia ke Hela ke-fo Korinto nšo ble leň ke-tua Peloponeso. Amēnidši ahewale na ameye eno šikpoň titri le no. Dšemeibii ní amēfie le fā ke-fie meikrokomei hū, ni nakai eba

mli ake tše šikpõdši ke amegbei le hĩ nakai noñ, amenobii le tšake babao.

Ši dšee ene keke. Helamei pĩ fã kwra ke-dšee Hela šikpoñ le no, ni ameke ledši fo nšo leñ ametao šihĩlehei krokomei ye šoññ. Nakai Ionimei le ní afie ye Peloponeso le ni ahereame atũ ye Atika tšutšu le ši amedšakubii le ke amešikpoñ le kwra, ni amefo nšoñ ke-te bokāgbē amehe ši ye Asia fio nšokpoi Hyio, Samo k. n. ke Asia fio dientše yiteᅅgbē nšo na le ameto Ionia šiši. Biē ne ameto mādši nyoñma ke enyo ní fere naakpa dientše. Melito fere fe fē, no se le Efeso hũ. Meikrokomei ní afie le tšõ hekroko ke-te ameyato mādši.

Ši agbene beni gbefã le eboĩ le, etamo ake le boĩ šikoklomo ke-dšee goñ ko yiteñ: ekokloq ní efõõ mra, ši moñ etšire tei krokomei hũ le; neke gbefã ke šihĩlehei atšakemo kã he afii ohai enyo. Nibii ke sādši krokomei ye, nohewo ni mei pĩ fã ke-te šoññ le: mei komei te, koni ameyakwe šikpõdši krokomei ni ametao šika ke nii: meikomei efĩ too tšõ ni ametao šikpoñ ní emli ele ko: mei komei ye dšrayeli hewo, edšake amekase ene mra ye Foinikiamei le ana, ke nibii krokomei ahewo hũ.

Bele boni fe ne ni Helamei ní fã ke-dšee Hela ke-te le to Hela mādši ye Asia fio anaigbe fē ye šikpoñ gbĩñ le no ke nšokpoi le aᅅ dši no: Rhodo dšrayeloi amañ le ní kã Rhodo nšokpo noñ no le dši titri ye amemli. Ekomei hũ yo koyigbe ye Ponto nšo lo Nšo diñ le na ye Trakia k. n. amlĩ: Bizanzia (ñmene Konstantinopoli) hũ dši Hela kolonia alo mañsemañ ko: nakai noñ Kirene ye Ateñnšo le na ninedšurõgbē, ye Afrika šikpoñ le no. Anaigbe hũ Helamei komei fã ke-te, ameyaye Italia ninedšurõgbē le no ni ametšeo dšei ake: Hela wulu alo Grekia wulu. Dšemei ameto mādši pĩ hũ tamõ Heraklea, Kroton, Neapoli k. n. Asañ hũ amefo dšemei nšo lilei legelege le ke-te Silikia nšokpo wulu le no ameto mādši komei ye dšei: Sirakuse ke Mesana dši titrii ye mli. Ameša amete Galia (Franze) ní yo šoññ tete, ni ameto Masilia (ñmene Marseille) ye dšei. — Boni ameke amenii ní amekase le yatšõ mañsebii ní leko noko dši no.

§ 2. Hela mañsane le tšakemoi.

Blema bēbe le Hela mū le fē ye mañtšemei bibii ašiši tamō biē šikpoñ ne; ni dāne ke moko gbo le, ebi le ye enā-dšiañ. Ši ke-dše afe afi 1000 ye Kr. h. le ene boī tšakemo, ni mādši ke akutšei atšemei le anoyeli le se fo. Mādši pī boī dalē ke feremo, ni amemlibii niiatšemei ke hewoloī le susuō akē amēhe wa ni amesa amele nā ke nii hū, boni amēke-aye amēdientše amēhe nō, ni amēboñ mokome toi doññ. Bele ke mañtše le gbo le, amēhāā ebi le ata eseī le nō doññ, ni gbīī komei amēfie amēmañtšemei ní hīe kā le tete.

Boni fe ne ni Republikai lo mādši ní yeō amēhe le batete ši ye hefēhe. Ameyibo fa tūtu ko, etfakē mañ fē mañ woō ledientše ehe mla ni eboo mañ kroko toi doññ. Atika ke Lakonia šikpōdši keke ní ye mañ kome kome šiši le edše mli.

Agbene noni Helamei le na heyeli mādši le hewo le amēbu amēheyeli le he naakpa. Ke akwe ene le, efeō mo hīe feo moñ; ši kēle „dšee nofēno ní kpeō le dši šika.“ Heni mañtše kome ní ebinu bata eseī le le nō ye ese le be le, haomo, mañsō ke hōfemo se efoō gbīkōgbīko. „Mañtše-seī le edšee tšo kakadañ ní mei pī tra nō“ le. Bele ke mañtše kome be le, dane meikomei yeō amēnukpai ní amēdientše amēhala le awuñā, ni beni yi yawulaā ši le, amēkpaame ekoñ, ni amēwo meikrokomei. Moni bodientše owo enō le, le le obuu le tūtu ko, boni oše gbeye ní ogbele ši ekoñ. Moni Nyonmo wo nō ni gbomo nine ko be he le, ašeo ešigbemo he gbeye moñ. Nohewō le wonu akē Republikai alo mādši ní yeō amēhe le amlī le mañsō se foñ gbīkōgbīko. Ke abladei hīe hewale keke le (atšeo ene Aristokratia alo Meikpāpai anyontšoyeli le), bele kpitiokpitio amēmāā mañbii le ahū fe mañtše kome; edšake Nyontšō kome nādšiañ anaā nyontšomei pī ye. Asañ ke hewale ye mañ mū le fē alo mei fē adeñ (Demokratia alo mañ bii anyontšoyeli) le, bele moko moko sumōō toibo, ni kpekpefemo ke yibunītšumō ní asusuko he dšogba le yeō nō. Bele ataoō akē asaā mei babao hīe keke, amētaoō nokpakpa dšīō, amētaoō nofoñ dšīō; ni mei moñ ní dši mañ edšurōfelōi ke yiwalahereleōi

le, ke akafoame fio le, afieoame lo agbeoame tete, boni wobana ye neke Republikai asādši le amlī.

Anokwa heyeli dši no keke ní Kristo, Nyoñmo mañtšeyeli le no mañtše le ño-hāā, noni dši Nyoñmo bii le aheyeli ní ameke yeo amehe ke-dše eša ke abonsam sōmo le he. Dše neñ sādši le amlī le ehī hā gbomo moñ ake eboq moko toi, ni ebaā ehe ši. Moni sōmoq ñwei mañtše le ke šikpoñ no mañtše le dšogba le, wose ko ebaye mañtše, etfakē moni ekaseko sōmo ke hešiba le, eleko nyontšoyeli hū.

Helamei le ka Republikai srotoi fē: abladei anoyeli alo Aristokratia, mañ fē anoyeli alo Demokratia, mei fio keke anoyeli alo Oligarhyia ke mañbii sakafutumei anoyeli hū alo Oklokratia fē, ši kēle amēnaa hedšole. Gbīī komei le ebaba mli hū, ake mañ le teñ mokome wo ehe no ke-tšō noyelilo kome ní hīe hewale fē, take boni afe ye Korinto ke Sikion le. Neke mo ne amētšeo Tirano, edšake neke wiemo ne šiši dši moko ní tšō nyontšo ye hewale ni dšee gbošīnii ana. Ebaba mli tete ake mañ le dientše wo mo ko no neke, edšake onukpai ke abladei, Aristokratei le, yeame nyōñ tšō. Tirano ko noyeli atšeo Tirani. Ši ake noni neke noyeliloj ne titri le yi wa fe meikrokomei le hewo le Tirano šiši tšake ni etšō yiwalo.

§ 3. Hela mādši ke mañyeli titrii, Sparta ke Aten.

Hela mādši ke šikpōdši fē mli titrii le dši Sparta ke Aten. Nohewo Hela sane dši ameyi enyo amesane le titri. Ekrokomei ahe anuu noko tutu ko, dša Teben he šikome.

Sparta dši Lakonia mañ wulu ye Peloponeso ninedšurōgbe. Ekā dšo ñoli fefeo ko mli ye Eurota fā le le na. Gōdši saka-sakai ye fā le na biē ke biē ke dšemei niiañ fē. Eurota fā le dše nineabeku ke-te ninedšurōgbe. Mañ le anaigbe. Taigeto goñ le yo, no yiteñ ní fe fio ni ana Peloponeso fē.

Šikpoñ le no bii le tamq šikpoñ le noñ. Amēdši no Dorimei ní tua Peloponeso le afā ko. Aristodemo bihī Euristene ke Prokle na Lakonia ye abisa na. Ameyi enyo fē ameye mañtše ye no šikome, ni mañtšeyeli le hī amewekui le

ateñ, ni dane mañšemei enyo ye šikome, mokome kome ke-dše weku kome kome mli.

Ši beni yi yawula ši le mañ mō le fē fe sakasaka, ni mañ-
tše kome, Polidekte, banyō ye mañ bumō leñ. Keke le gbomo
kpetenkle ní dši moni agbe le nyemi, Likurgo, te ši afe
Elia, gbalō le, yino, ni noni esa ake eta enyemi seī le nō le,
ehā enyemibi Harilao ta nō ye suomō na; ši ledientše esusu
emañ mlawō ke gbedšianoto le he. Ni beni esusu he afi abo
ni efā gbe ke-te šoññ eyakwe mādši ke mañyelii krokomei hū
le, eba ni ebawo Sparta mlai ke gbedšianotō kitaī, ni mei le
dšie eyi babao ye blema be le fē. Emli nibii titrii ne.

Mañšemei enyo ní dše Heraklidemei awekui leañ akā he
aye mañše moñ; ši adšie amemañšehewale ke hegbe noko.
Amehīe mañšemei agbei moñ; ši amedši onukpai ke adšinafoi
ateñ kleñkleñmei keke ke tatšemei ye ta leñ.

Mañ mū le fē onukpai ye mañšemei enyo le se le dši
hīmedši 28. Atšeqame Gerontemei, alo hī medši, edšake
mokokoko be ameteñ ní yeko afi nyoñmai ekpa. Amefē le atšeo-
ame Gerusia (hīmedši adšina). Ahalaame ye mei kpakpai ní
he wa ni amesa amele nii le ateñ. Neke Gerusia ne ye sane
fē sane ke nofēno. Yeñ moñ ake esa ake sādši titrii tamō ta
ke dšendšole sane, mlai hēi awō k. n. ahewo abio mañ mū le
fē gwabō le dā; ši mañ le be hegbe ake amewieo: Gerusia le
keke tuo sādši fē keo mañ le ke-tšōoame šiši hū, ni beni yi
yawula ši le, abio ake: Nyesumō nakai, lo? Keke ni meikomei
blo ake: Hē! meikomei hū dabi! ni blomō ní wa fe le amā ši.
Ši Gerusia noñ le kpe mli ke noni wa ke noni waa le; ni
amebuu he akonta. Bele ame titri amehīe hewale le, ni nohe-
wo le Sparta Republika dši Aristokratia.

Asañ mokokoko be hegbe ní eba mañ gwabō le teñ, ake
dša edše Dorimei le awekui le amlī, Ame keke abuo ake
mañbii akpai. Menemei keke hū atšeo Spartamei. Ame-
gbei kroko, Lakedemonimei le, Perioikemei le hū hīe.

Menemei ní atšeo Perioikemei alo mei ní hīo mañ
hewo le dši blema šikpoñ le nō bii ní efe le ní dše Akaia ni
amehī Lakonia, dāni Dorimei ba le. Amehīo ko le se ke nā le
nō ni amehūo šikpoñ: ameye hegbe ní amefata ta le he, ní abuo

anumnyam kpeteńkple; ši amebe hegbe ní amefata mań sane-yeli le he.

Asań mei krokomei ye: Helotemei alo nyõdđi. Ana ye ńmene Amerika mli boni dse neń heyeli ní atseo nakai yaka le ke nyõnyeli ní yo hĩegble le ye hekome gbĩĩ komei. Nakai eyo ye Sparta hũ. Helotemei le abuuame ake gbomei, ši ake nii keke, ni amefata šikpoń kuku ní Spartanyo fẽ Spartanyo yo le he.

Elfake šikpoń ní ahũo le fẽ tšõ mań le no. Sparta weku fẽ weku na kuku kome kome ní eye egbo; ni Helotemei ní fata kuku le he le hũo hã neke weku ne. Šikpoń ní fe le adša mli ahã Perioikemei le, ni naã eno niibaniĩ le moń, ši amekẽ mlidša ko hãa mań le ake onia.

Neke šikpoń kuku ní Spartanyo fẽ Spartanyo weku le yo le ebe hegbe ake eke ekroko fata he, ní moko akatšõ niiatše lo ohĩafo tũtu ko. (Kw. Iehowa mla le hũ ye ene hewo.) Šika ke dfetei hũ amebe hegbe ake amehĩe. Dade ake-fe šika ní amekẽ-heo amehõo nii le. Amేశĩaĩ le amlĩ nii le afe fio keke, ke nii ní hĩaa: feonibii ke ahofibo aguo ye ameteń ye šĩaĩ ke mamaĩ ke atadei ke niyenii agbefań. Ni beni afe ní mofemo aye neke mlai ke akpoi le ano le, ameyee nii ye amేశĩaĩ ke amewekumei le ateh; ši moń mań mũ le fẽ yeo nii ye mei fẽ aniiyenii atšui šikome; ni ameniiyenii titri dđi lá wonu ko ní mańsenyo ko nyeh eye tete.

Noni ataoo titri ye mań fẽ ke gbekebii ale ke tšosemo le mli dđi gbomotšo ke susuma-hewale. Gbekebii ní he wa ni hela ko be amehe keke le aleo; helatšemei ke gbedeloi ašereco afie Taigeto goń flo ko mli! Amenyieo yaiyai ke-yaši beyino ní ameye afii kpnyo le. Amefẽ amewo nto alo gālã no dāne. Ke ameye afii kpnyo le, ašõoame ye amefoloi le adeń, ni aleoame ye mańšui kplei amlĩ ke yiwale. Gbekebii hi ke yei fẽ ke foidamo ke mpleši ke nii, ke hõmo ke kumai ke kpeši ke latša ke fei k. n. wadseo amehe, koni amele haomo, hedšramo, hela ke nõna ke pĩmo mlihĩemo ke hĩemĩamo. Da afi ye Artemi (Diana) nyońmoyo gbĩdšurõ le ayi amefẽ kplebii ke-yaši beyino ní lá dse yakatfa, ni ameteń mokomoko be hegbe ake efo lo ekẽmo. Ši kēle amekaseo mumo nii hũ, atšõoame woloń kanemo, wolońmã ke lala, ši titri le saneyeli ke atehbu

ni dša. Amesusuo he, ble no se le amewieo kukuo ke faññ: ahã yakato kemō hegbē: „wiemo fio ni okē pī ye mli!“ no dši kasemo-gbomo wulamō. „Lakonia hetoi“ ašiši dši heto kukuo ni dša pe ye abebua mli.

Aboō amehe modeñ ni ameba amedšeñ fefeō boni sa, ni amefe ekā ni amehie kā ši, boni wondšaloj ke Spartamei titri le le le. Dātō abuo ake hiegbēle kpetenkple. Gbīi komei ake Helotemei alo nyōdši ni tro dā baā gbekebii atšu wulu leñ abatsōame, no hiegbēle ni dši ke moko ba ehe ši neke fe koloi le tete le; koni amehi dātō ke hiegbedšianii krede.

Toibō le amā nō mi titri: akē ake dsee foloj ke esa ake abo toi, ši onukpai fē tsem. Mofēmo abu moni ye le onukpa; ni mei le fē sa abu mā leñ mla le. Mokokoko akanyie ledientše etšui suomō le se; ši moñ mofēmo ke nii ni esumō ke nii ni eyō ke chelo ke lá tete akē emañ ke mañyeli le; edšake amesusuo ake ene hewo gbomei fē yo dšeñ. (Nyōmo mañšeyeli hewo ni gbomei fē yo dšeñ leleñ: ō, ake Kristofoi akase ehe modeñbo ye Spartamei ni dši wondšaloj ne ahe!)

Wona ake Likurgo mañmlai ke mañsane šiši ke nage fē dši ene, ake Spartamei atšō mañ ni mli wa ni ehe wa hū, ni efe mādši fē ni moko aka nyēle. Amēbe hegbē ake amēta gbogboi ye Sparta mañ le hewo; edšake esa ake „emlibii le ekāfemo atšō gbogbo, ni mañšebii agbeyešemo atšō ehewo nudšo ahāle.“

Likurgo wo emlai le ye abei lo wiemoi kukudši amlī, ni mofēmo akase ke-tšō ebii ye ese. Beni enmāame etā le, ebi Delfi Orakle dā ake amehi, lo? Eke ake amehi, ni efeame kronkron. Agbene mañbii le hereame atū. Keke ni ehā mañbii le fē kāmō kitā amētšōle, ake ameaye emlai le anō pepēpe ni amētšakeñ noko ye he ke-yaši beyino ni ekū ese ke-dše gbe ni ebafā le he ekoñ le. Amekāmo kitā, ni edom, ni ebaa doñ. Bele kitā kā nō, ake amekatšake mlai le kwra.

Likurgo mla ke mañsane ne mā ši afe afii 400, ni atšakee; ni Spartamei tšōmō ekāloj amañ, ši amewo amehe nō hū: amehe bawa, ši ameyi wa hū.

Amesale le ke amedšeñba fefeō le he yo kpai pī, tšebēle wondšaloj dšiamē, ni amēlee noni sa Nyōmo hie. Amēke amē-

Dorimei adšakubii ní yo Mesenia mañ ní beñkeame ye anaigbe le wu tai enyo ní edšaa kwra, ni amewa nomei ayi babao (748—724 ke 685—668 ye Kr. h.), ni beni ameye ameno tšutšu le, amehōame amefe Perioikemei, ni ta ní dši enyo le nagbe se le ameyeamē nyōdši (Helotemei) kwra. Keke ni amehīe kō amekoyigbe ahegbomei, Arkadia koloikweloj ke Argolime i le ašikpoñ le no, ni amēšō ye amedeñ bofēbo ní amēanyē. Fe se le amēšia amēnyeli ke hīekō-nidši ke-te šoññ tete.

A t e n.

Hela dientše alo Aten-Grekia le ninedšurō nagbe le Atika šikpoñ kuku le kã. Nšokpofã ni, ni ekpã emli ke-te Aigaia nšo leñ šoññ, ni hīegoñ Sunium dši enagbe ye dšei. Gōdši pī ye no, titri le ye teñ: Himeto goñ ní wo pī ye he le, ye dšei, ke marmorte-goñ Pentelikon, ke Laurium gōdši ní hīe dfetei le. Asañ dšoi ke ñaī fefeoi ye dšei hū, ni fai bibii ní mli tše dše gōdši le anō tšō mli, ni niibanii kpakpai fefeoi pī yo he, titri mūtšei babaoi dientše ní dšemeibii le ke-leo amehe titri ke ñmēne le.

Neke Atika ne mañ ní kase dše neñ feonii fe fē hī. Ši kēle amēniile ke amēmīše ke amēšihīle fefeoi dše dše neñ keke. Nweini amēlee. Gbomo mumo le dšie ehe kpo fefeoi ye neke mañ le teñ. Niile, yitšōñ kpakpa, feoyeli, ña ke ñālē, boni fomō mli hewale anyē na aše le, dšie amehe kpo ke nyam ke feo naakpa. Ši kēle hīeflešetšemei dšiamē, yakanumnyam ke henowomō ke amedientše amehe suomō dše kpo hū; ñweinii agbefāñ le amēfila tamō dšēnmādši krokomei fē; tše amēteñ meikomei taoō Nyoñmo segbe ni amēfeole.

Teseo (pag. 67) nō Atika šikpoñ mū le fē efe mañtšeyeli kome momo, ni emañ wulu dši Aten ní beñke nšo, ni eyo ledši nšoblei ete šoññ le. Ši dšee Atika mañ wulu keke dšile, ši moñ Atika nobii odehei le fē dši neke mañ kome ne mlibii. Neke mañ ne dši nofēno ye dšei, hewo le ke wowie Atenemei le abe le, belē Atika šikpoñ le nobii fē dši no.

Mañtšemei yeo ye dšei hū ke-dšeo Teseo yino ke-yašio Kodru, moni gbe ledientše ehe ake afole 1068, etfakē Orakle ko ke ake, kedši efe nakai le, belē Dorimei le ní dše Pelo-

poneso baã lẹ nyēn ameye Atika nọ. Ameyen nọ hū. Ke-dše no be lẹ mli lẹ Atika tšō Odeheyeli mañ alo Republika. Ši abladei lẹ hīe nọyeli lẹ afe afii ohai enyo: atšeqame Eupatridei: bele Atika hū yọ Aristokratia tšutšu. Ši Aristokratei boī amimiyeli ke yiwale, nohewo lẹ mañbii akpai amlī wo la, ni amete ši amewoame, ni mañsoī ke atuātšemoī pī nyie se. Beni yi yawula ši lẹ mokomoko boo moko toi doññ, ni mlatōmo ke sakasakafemo ke dšēñfitemo (Anarhyia) soññ ba. Agbene mañbii lẹ fē ba ñalọ Solon ko, ake ewo mla hē ni eke-afonēke fitemo nẹ se.

Solon ní wonu ehe momo ye Kroiso sane lẹ mli (pag. 99) ní edši Daniel, gbalọ lẹ, yinobii lẹ eko, ní atšeqe ñalọ lẹ dši nū ko ní eyinobii lẹ ke ye ehewo, ake ele ñā ke nii, ni ehīe yọ nyam, ni tšē edšē ablade weku mli, efe humi ni ehe dšo, ni edšie ehīe ehā ohiafoi ke mei ní abuuame hū. Eke esu ke ebañ ke edšēnba kpakpa ke emañ ke Hela mū lẹ fē he modeñbo lẹ na mei fē hīeso ke hīenokāmo. Ebo amefaikpamo lẹ toi ni ehā Aten mañ ke mañyeli mla ní ake-to gbedšiano ekoñ lẹ, a. 564.

Mei fē ní yọ Aten mañ ke Atika šikpoñ lẹ adša mli mlidšai ete momo: Mañbii dientšē (Politai), mañbii ahefataloi (Metoi-koi), ke nyōdši. Agbene Solon dša mañbii dientšē hū amlī mlidšai edfe hū: Mei ní na able (barle) flotoi 500, ke mei ní na 360, ke mei ní na 180, ke mei ní naa nakai dā afi lẹ. Neke mlidša nẹ na adša onia ní ametšu lẹ mli hū ye, koni ni-atšemei tšu onia fe ohiafoi. Ta lẹ mli lẹ kleñkleñ mlidšai enyo lẹ ke okpoñoi ba amefe okpoñoiatšemei; nagbe mlidšai enyo lẹ ba amenane nọ amefe nādšiatšemei, ši menemei asa adša mli enyo: mlidša ní dši ete lẹ hīe dade tanii ní tšī lẹ, ši mlidša ní dši edfe lẹ hīe tanii ní tšī lẹ. Ši mlidšai edfe fē ye mañbii ahegbē kome pe, titri lẹ ye mañ gwabo ke saneyeli leñ, ni kodšomo lẹ mli hū ameye egbo; beni fe ní abladei agbena lẹ se fo dši no. Ši kēle kleñkleñ mlidšai enyo keke nyēo mañonukpai ke nọyeliloī ametšōmo.

Da afi mañbii hala nọyeloi (Arkontai) 9, ní yeo mañ fē nọ lẹ. Amemasēi lẹ mañbii 400 damo ní atšeqo adšina („Bule“) lẹ. Amenitšumo dši ake amēke amēñawo yeo buaā Arkontai lẹ. Sādši fē ba amehīe tšutšu, ni mañ gwabo leñ ametra hīegbe.

Ši kēle neke mañ mū le fē gwabo ne yeo nyontšo. Ameyeo sādši ní Bule alo adšina le ke-ba amehīe, ni amekodšo noni adšina le ekpe mli momo le, amewoo mlai hēi, amegblaā mei ní fe mañ le eša le atoi, ameto oniatšumo ke ehe šika fitemo gbedšiano, amehalaā noyeliloj ke onukpai, ni ame noñ ameyeo ta ke dšeñdšole sane, k n. Mañ le kpe mli ke nidšianowomo alo ke tej alo gbekoi bibii ní aňmā amegbē ye no. Gbei ní fa le kpe mli. Neke ni mañ gwabo le hīe mā leñ hewale titri, ni Aten odehemaňyeli alo Republika tšō Demokratia alo mañ fē noyeli le.

Ši agbene űalo Solon le wo onukpai krokomei hū efata he, no dši-Areopago, ní dši Arkontai ní dše mli dā afi le ní anaa kpa ko lo tōmo ko ye amenukpayeli le mli le. Areopago nūtšumo le dši ake esra [gbekebiatšosemo, mañbii adšeiba, nyoñmei adšamo le gbedšianotō ke nii. Le le ehīe kodšomo ní dšra wa ye awuiyeli, kitātōmo, nyoñmei amusubo sādši ke neke nii ahe. Ši sādši krokomei bibii ye kodšoloi krokomei ní kāmō anokwayeli he kitā dā le adeñ: atšeo neke kitākāloj akodšomo ake: Heliaia. — Ši Areopago le ye hegbe kpeteňkple kroko hū, no dši ake kedši mañ fē gwabo le gbe sane ko na le, aka amekwe ake edša, lo; ni ke amesusu ake edšaa le, amegu. Ši ene amekafe yibu na, ši ke afi keke, beni mañ le ye sane kōdōň oya mli lo no le. Kēle wona boni neke onukpai tšō afabañ kpakpa amehā Aten mañ ní gbīi komei amesusuu enii ahe dšogba ni amesumoo nibii hēi titri, ní amehīe yo flefle le. Bele wona ake Demokratia ní Solon ke-ba dšeñ le he dšō ni atši na boni esa.

Noni Mlawolo ne taoj titri dši ake mañ noyeli le akā űaleloj ke nileloj titrii le adeñ, ni odehei ke abladei akaye no tūtu, ni asaň mañbii le asafo akafe sakasaka hū. Areopago dši nō titri ye ene mli.

Gbekebi atšosemo, titri le hī aňō le, abuo ni aboō he mo-deñ naakpa. Dšee amehē fā ke fā keke esa ake afere ni asra dšogba, take boni afeoj ye Sparta le, ši mañ amegbomotšo ke mumo le fē pepēpe. Nohewo le kitā kā no, ake amete Skul alo kasemohe mra mli ni ahāame tšōloj kpakpai, ni dšee woloňkanemo, woloňmā ke lala keke atšōame, ši blekpamo, saňkutfā ke

lalafō hū; ni no se le tōnmo, akontabu, niisusumo, dfeñmo kpa-
kpa, dšeñba kpakpa, blemasane, ni titri le wiemo ke saneyeli.
Asañ hū aboñ amegbomotšo sale ke niitšumoi fefeoi fomō he
mōdeñ: dāne ke-dše aš 16 le mli le ameka tanii amlibēmō,
koni ameje he niitšumō dšogba. Ni beni ameye aš 18 le, amē-
boteq asrafoi asafo leñ; ni tšutšu le amekāmo kitā ye nyoñmei
afolešālato hīe, ake amekē gbeyešemō akawo ametanii le ahe
mūdšii amekaši amegbēhe le ye ta mli, ni ke efi le amekē mišē
agboi ahā amētšemei ašikpoñ le. Beni ameye aš nyoñmai enyo
le, ameye hegbe ake ameba mañ gwabq leñ, ni amētšōmo mañ-
bii mūdši.

Wona ake Solon mla le taoq dšeñba kpakpa fe Likurgo
nō tete. Enyo le fō mā nō mi, ake moni be dšeñba kpakpa,
moni dši dātolo, adfamañbolo, musubolo k. n. akana mañniitšumo
lo onukpayeli ko; ši kitāi hū ye Solon mla leñ tamō nii ne:
„Moni fe gbeke lo yō lo ohīafo ko nōfoñ ko le, mañnyo fē
mañnyo anyōle kodšoloi le ahīe agbla ke-ya. Moni kwēe efoloi
le beni amegbe le alo moni feame niisenianii moñ le, aahe le
šika, aawole tšui ni ecladše emañnyo hīenyam le. Foloi awō
Solon mā nō mi tamō nyoñmei awō pe.

Tše emlawō ke emañ gbedšianoto hī fē Likurgo nō le,
kēle Atenemei le etšē dā ní amētšakele tamō Spartamei le.
Nālo le susu he dšogba ni esale pepēpe moñ, ši kēle esaa mo-
fēmo hīe. Mañsoi ke bēi ase efoo lolo. Abladei ke mañbii
akpai beq dāne. Be ne nomei yeq nq, be ne hū menemei yeq
nq ke-yaši beyinq ní mañbii akpai agbefāñ le (ní dši Demo-
kratia nō le) ye nq kwrā, ni atšake Solon mañmla le asa he.

Yeñ moñ ake Spartamei le ke amēhe futu mli, etfake
ametao Hela mū le fō nq ameye, ni amekē amehfataloi Teben-
mei, Kalkidiamei ke Aiginamei le ba amebawo Aristokratia
le nq ekoñ ye Aten hewale na. Ši Atenemei le ke amēna ni
awa, ni na, amegbe amehenyeloi le ni amēficame ke hīenyam
babao, a. 507 — 504. Amekōnimyeli le tšōame noni amenyē
amefe, ni efi fio ní ta kpetenkle ke kōnimyeli ní da ni eyq
nyam ba, ní bahāame tšui ni ewoame hewale ke ekā ahū fe
enq le. Enq wobana ye § ní nyie se le mli.

§ 4. Kleńkleń Hela-Persia ta ye Europa le.

Agbene woše Helamei asane le no heni eke Persia nõ le tšaa no (pag. 105). Persia dšenmańtše ni dši edfe, Dario Histaspi, moni wo Persia dšenmańtšeyeli le no fe fē le ba wohie ekoń.

Hela alo Grekia mańse mādši (alo Koloniai) le ni yo Asia fio ni nšoi ete bole ke-kpe le mli ni atšeoame ake Ionimei le yo Persia dšenmańtšeyeli le šiši, ni ameye dšogba ni amefere hū ye šiši. Amemādši le froke babao, niifale ke nii fefeoi ye amemōdšiań. Mileto da ni eyo feo feame fē.

Ši kēle Helamei le aheyeli ba ametšine amesa na hewo le ametše atuā. Mileto dše šiši, ni mādši krokomei nyie se mra, 502. Hieńmeitfā le afie Persia amraloi ke lumei ke tšudši fē ke-dše Ionia mādši le fē mli, ni ake Republika mańsane le ba dšen ye dšei. Ši noni amesusu dšogbań, ake dšenmańtše le ekweńme dińń ye ene mli hewo le ametšu bofoi ke-te Hela, amedińi ašikpoń ye Europa le, ameyakpa fai ni aye abuaame. Si amenyemimei Helamei ni yo dšemei le he be oya: mei pī tšii amehē kwra tete; Aten keke tšu ledši 20. Eretria mań ni yo Euboiā nšokpo le no le hū tšu ledši enumo ni ayawaame.

Bele neke be neń Asia ke Europa Helamei ni fe ekome le fā ke-te Sardes, heni Persia amralo Artaferne, ni yeo Lidia no le yo le. Ametua mań le ni amehōle, 500; ši amehieffle niitšumo hewo le ešā. Ši ene ameke-wo mańbii le amlī la, ake amegri ni amete ši amewoame, ni ametšiaame nii ke grimō kpeteńkple, ni amewoame foi. No se le ta ko dše Persia tōń ba ni ebatuaame. Beni yi yawula ši le, agbeame kwra ye Lade nšokpo le masei, 496. Etfake Ionimei ne kase fā ke ahofibo ke nyēńnyeńfibo moń; ši dšee tawu kpakpa. Agbla ametoi, ni efe gbeye. Ašā Mileto hū ye Sardes nādšiań, agbe hī le, ni yei ke gbekebii ańōame nom ni ahōame ake nyōdši. Ene dši neke ta ne šiši.

Dario, hewalo kpeteńkple le, mli fū naakpa, ake Atene-me i le ke Eretriamei le ni esusu ake eke ewao bibio anyē amehewale fē agbe le ka ni ameke Ionimei atuāńseloi le afe ekome, ni amekele awu. Ekpe mli ake eegbla ametoi ni eeye

Hela fē nō kōnim. Nohewo le etšu šikpoñ ke nšo nō ta kpeteñkple ye ešanu Mardonio šiši ke-ba. Ši ehoo, ši etamo Skitia nō le moñ. Ahum ko dšra eledši asafo ye Ato hīegoñ le he ni ehī, ni ešikpoñ nō ta le hū, beni etšō Makedonia mli le, Trakia mañ Brigemei le tuaame, ni amegbeame kpotō. Mardonio kū ese dāni ena Hela tete.

Ši Persia dšēnmañtše le hewalo se efoko. No se afi (490) Dario ledši asafo kpeteñkple ko ní ta kpeteñkple ye mli le fā ke-te Hela tōñ ye tatšemei Dati ke Artafarne šiši. Otšamei tšō amehīe ke-foñ ye Hela fē mli, ni amebio „šikpoñ sū ke nu“ ní dši hešiba sōomo okadii le. fe fio ní nšokpoi le fē ke šikpoñ gbñ le nō mādsi pī hū aňō-hā tšuidšurō na; ši Atenemei le nō otšamei le amefō bu kwonkwon ko mli, ni Spartamei le hū nōame fō nubu mli amekē, ake amedientše amēñō „sū ke nu“ ye dšemei ke-ya!

Agbene tabiloj kpleke ye Euboiia nšokpo kakadañ ní ka Hela na le. Afnetua Eurettria mañ ní tō amēno le, ni amekū-mole ke-yi ši: emlibii le fē amewo kosoñkosoī, ni amēñōame nom ke-yahā Dario ye Asia. No se le amekē la ke klante kpata nšokpo fē hīe kwra, Keke ni amēfo nšolilei leñ ke-te Atika nyoñlo.

Atenemei le le momo ake amēñō fe nine fe Eretriamei le. Amēnu hū ake Dario hā etšūdsi ateñ moko kegle dā dšetšeremo šii ete ake: „Nyontšo! kaimo Atenemei le!“ Nohewo le amēhe efe oya, ni amesa amēhe. Amewo amenyōdsi akpei enyo tanii tete, noni afee dša efī āhū dā. Asañ hū amēšū foidaloi ke-kpe amenyemime Helatšemei fē ní ameye amebuaame ye neke amanehūlū ne mli. Ši menemei edii se: Plataia mañ keke ní yo Boiotia šikpoñ le nō le tšu wamo ta ko; ni Sparta ke ake amēaba moñ; ši dšemawodši le ke ake amekafā dša nyontšere le efe emū dā.

Kēle Atenemei ke Plataiamei le ata ní fe ekome le fā ní amekē ekā aya amekē Persia ta le ayakpe. Ši beni amēna neke ta kōme babao dientše ne amēteñ mei titrii le atšui fā ni amētao ake amekū amese. Keke ni Miltiade, tatšemei nyoñma le ateñ mokome ke ekā ke amēšaku šikpoñ suomō wie amēšui na ke hewale, ní amekē ake amēawu. Miltiade to nibii fē gbēdšiano: tatšemei kro komei le ba amēhe ši amēhāle tšuidšurō na.

Nakai ni awu Maraton ní dši akrowa ní eke Aten dšeke afe nmlédšai enuṃo le ta le, 490. Helamei 10,000 damo Persiamei ata ní hīe fe mei 100,000 le hīe. Persiamei le n̄mōame, ni amētšēreame gaī babao tamo nyoñmoñte, Ši Helamei le gba ta, Atenemei le ye ninedšurōgbe, Plataiamei le ye abekugbe ni nyōdši damo teñ. Keke ni amēke amēkplōi le tšēre ke-te Persiamei atēñ tūntu ni amēgbulogbulōame, ní amefō n̄mlō. Persia ta le ninedšurō ke nineabeku le dšo foi, ni agbene Helamei bawawa amenyōdši le, ni amewo Persia teñta le hū foi. Amēgbeame kpotō ke-lie nō āhū ke-yaši beyino ní n̄miñmi mō Persiamei le ni amēdšo foi yerededē ke-bote amēledši amlī, ni amēfāmo sekei ke-te Asia tōñ. Helamei le hū bote ledši amlī ketiuame, ni amē šō ledši kpawo ye amēdeñ. Amēnsra kpetēnkple amēši ye šikpoñ le nō, ni Helamei le ha fē.

Beni agbe ta le na pe le, Spartamei le ba. Amēbakwe tahe le, ni amēdšie amenyemimei ekaloj le ayi. Helanyo ní enyō kome le nādšiañ le Persimej gbohī 33 kā dšemei! —

Agbene Atenemei le ata le fimo ameyitšei nyānyāraī, ni Miltiade waame ke kōnimyeli lalai ke nyāmo ke-te Aten, heni abo oše āhū, ni atšēole „Dšaku šikpoñ le yiwalaherele.“ Atenemei le ye Maraton ta gbī le āhū da afi. Amēkāmō kilā hū ake amēanye „Asia barbaroi“ (alo gbomei ní ekaseko nii le) ke-ate nāno.

Kōnimyelilo Miltiade etšee keke ni eke ledši 70 fā ke-te Paro nšokpo le ní kā Kikladei atēñ le nō, kōni egbla dšemei bii atoi, edšake amēke Persimej le ebo nanyo. Ši amēgbogboi le wa tšō hāle, epila ni ekū ese ke-te Aten dāni efeame noko. Agbene Atenemei le tao egbele! Gwabo le mli le adšedšele. Ni ekpakpa enanemei fe dāni amēhere „dšaku šikpoñ le yiwalaherele le“ wala, ní akagbele tamō efoñfelō! Ahele talandai 50 (afe Dalei 50,000), ni noni ebe noko hewo le awole tšūñ, heni eke epilamo ní ena ye Paro le gbo ye!

§ 5. Nagbe Hela-Persia ta alo noni dši enyo ye Europa le.

Miltiade gbele le se le abu hī enyo ye Aten fe mei fē. Mokome, Aristide le, atšēole „dšalo le“, edšake etšu enukpa-

yeli ke mañ nii lẹ dšale na, bõni eheniile tšõlẹ, ni anyēñ ake niikēni afite eyitšõñ. Lẹ hũ edši tašemei nyoñma ní yọ ta ní wogba ehe sane lẹ mli eko, ni lẹ enyē enanemei aṅo, ake awo Miltiade ametatšenukpa, etfakẹ esa fe fē, ni no sẹ lẹ ekẹ ekā babao wu ta yẹ ešiši. Ebo edšaku he mọdeñ, bõni sa ahũ yẹ enukpayeli leñ. Mokroko, Temistokle lẹ, dši nũ ko ní le ña babao, ehĩe dọ ke hewalẹ ke ekā, ele mañ ke wiemo babao, ní hĩ hālẹ titri yẹ Atenemei lẹ aten. Ši enukpayeli ke wõ suomọ lẹ fa fe fē.

Temistokle kpa fai, ní mañ lẹ aṅõ ledši asafo ko ato ešiši, ní ekẹ-ha Hela-Persia nšokpoi lẹ; ni ake-hālẹ. Eke-yatuaame, ni ekẹ hanii babao po dšẹ dšẹmei ke-ba šĩa ekoñ. Ene hã emañ lẹ hĩe solẹ fe tšutšu lẹ; ši kēlẹ ledientšẹ lẹ ešẹko ena.

Edole ake Aristide, moni awolẹ babao lẹ, damọ emasei lolo. Enyēē ena nũ ko ní awolẹ tamọ ledientšẹ noñ lẹ yẹ mǎ leñ: etao ake efe kleñkleñmo lẹ. Nohewọ lẹ elaka mañ, ake Aristide moni tao ake efe kleñkleñmo lẹ, hē, etao ake etšõ amenyontšõ, ni noni yọ gbeye fe fē lẹ, ake etao ameheyeli ešõ yẹ amedeñ. Nohewọ lẹ ekpaame fai, ake amefie neke gbomo foñ ne ni amefia enane sẹ tũ. Ni na, Atenemei hĩeflešemei lẹ babua amehe na, ni ameke gbekoi ní aṅmǎ „Aristide“ yẹ no lẹ tšē ke-ba ameke-bafõ fiemogbe (Urne) lẹ mli. Aristide ke mlidšolẹ damọ ši ekwe bõni asafo lẹ fi yẹ Urne lẹ hewo. Keke ni gbomo ní lee ñmǎ ko ba eñõ bakpalẹ fai ake: „Ñmǎmi Aristide gbei yẹ migbeko no!“ Aristide bile ake: „Meni nũ lẹ feo, ake obule fo?“ Eto he ake: „Efekomi noko, ni milelele hũ; ši edomi ake ekome tō lẹ atšẹole dšalo lẹ.“ Aristide ke mlihĩlẹ ñmǎ egbei ewo efobu gbeko ne no. Afiele ke-dšẹ emañ ke ešikpoñ lẹ no ke-te šõññ afi nyoñma leñ.

Agbene Temistokle kome ye mañ lẹ onukpa, ni neke odase ne aye ahālẹ ake ebo he mọdeñ ní mañ lẹ ada. Titri lẹ ebo amenšõ-leñ-ledši ata lẹ he mọdeñ ní esa; edšake ena faññ, ake ene titri ameke-ana hewalẹ. Ene hewo lẹ emĩa no ni esa emǎ no mi, ake dšetei ní dšẹ Laurium gōdši lẹ abui lẹ amli lẹ ake akpe ledši soññ; ni etšẹe keke lẹ ni ekẹ-kpe ledši oha. Etao ake ekẹ ene sa emañ lẹ he eto Persimei etfakẹ ele ake etšẹe ní ameaba ekoñ.

Ni eye mli leleñ ake Dario Histaspi dfeñ he, boni eto Maraton hiegebele le he owyele; ši gbele ninalę dāni esa ehe etā. Ebi ke senyielo Kserkse I (Ahašweroš) ke ehe samo ya no ke modenbo ke niitšumo babao afii enyo; edšake dšee Atenemei le atoi keke etao egbla, lo ní eye Hela keke no; ši moñ Asia ke Afrika noyelo ne tao ake eñō Europa hū ehmē enādši ašiši! Etšekwē Artabano wie tšōle ke mlihile moñ, ake nyoñmei le ekplēē ake gbomei adra tamō-ame; ši enę ebu koyo.

Beni yi yawula ši le, edše edšeñmañšeyelihe kōme babao le ebua ta ko na, boni dšeñ mū le fē nako eko ke-baši no gbī le no, lo ní ena eko ke-dše no be le no ke-baši ñmenę ne. Ehīe hī milion kome ke akpei ohai kpawo (1,700,000), soro yei ke nyōdši asafo babao ní nyie se le. Blema woloñmāloi le ke ake „amenu fai pī eta ni ameye mādši kplei pī amlinii le kwrā.“ Asañ ledši asafo fī amese ní hīe ta-ledši 1200 ke dšatšu-ledši 3000 soññ.

Mañšę le dientše wa šikpoñ no ta le ní atšō šikpoñ no gbe ke-ya Hela. Eke eta še Helesponte na. Dšemei eke ledši agba fō nšo no ke-dše ke-te Europa, koni eta le atšō no ke-ya Europa. Ši na, nšo le wo ehe no ni efe hāmāmāmā, ni eke ahum ša agba le ke-te. Keke ni Kserkse hā ayi nšo kplebii, ni no se le emā ledši-agba hē ko, ni agbene nšo he dšo!

Dāni ta le fā ke-tšō agba le no, dšeñmañšę le kwę eta le fē. Eta seī ní ake tei yedši mā ní ekwo āhū le no, ni eke nakpe ke nyāmo kwę gbomei afūa ní dše hefēhe ye ametalei ke tanii ke hīeī srotoisrotoi le amlī. Trukā le ohīe tšake, emā ši, ni efo yafonui; edšake edfeñ no ake neke milioi ne amlī le mokomeflo be ní aye afii 100! Ši neke dfeñmo kpakpa ne se etšęe.

No se dšetšeremo le Kserkse ke šika kpulu yi ñkpai ehā la nyoñmo alo hūlū le šite le, no se le eke šika kpulu le ke šika kluku ko ke klante fefeo fō nšoñ, ni agbene ta le fā ke-tšō agba le no. Dšetšeremo ke dšenamo gbīi kpawo soññ ta le tšō agba ke-foñ ke-te Europa nšo na, dāni ese fo.

Agbene ta le tšō Trakia ke Makedonia ke-te woyigbe ke-bote Tesalia ní dši Hela šikpoñ ko momo le. Ši Hela ta

ko be dšei ní ameké-wu. Neke fimo kpetenkle ne tete, tše efí Helamei ní ye amehé le fē le, enyēkoame ekome efe, hewo le amēnaa ta ní adamo amēšikpoñ hūsū le na. Asafoi fio dšē Hela kroko ba Tesalia hefatamo, ni bení amēna Persia ta le, amete sese, ní Tesaliamei le fē tu amehé amewo Kserkse deñ ni amefata eta le he tete.

Bofoi le ní mañtše le tšu ke-tšō ehē le kū amese ameké toibō okadii ba ke-dšē mādši pī adeñ. Meikrokomei ke ake amē amekāmo teñ ni amefataa ta ko he. Ši Aten ke Sparta ke Peloponeso mādši titri le ke Tesbiai ke Plataia ní yo Boiotia le ke mādši krokomei komei ke ake amē-awu. Agbene amefō amēbei ke awuñayelii bibii ye ameteñ, ni ameké kitākāmo kpāñ neke barbaroi ne ayi nō. Temistokle dši mo titri ní bō neke kpāñmo ne he modeñ, ni eho.

Ke Kserkse tao edše Tesalia alo koyigbē Grekia ke-ya Hela dientše alo Ateñ-Grekia le, ble dša etšō gbēdšegbē kome ní tšō Termopilai flo mli le nō. Neke flo le dši gbē legelege ní dšeke fio ní hekomei le fili kome keke nyēo tšō; ši gbē kroko le fē tesai ke nšō tšō. — Neke gbē ne Helamei le ata ní na ši hī 8000 keke ní Spartanyo Leonida dši ametatše le yasra oya mli. Le le ekpe mli ake eke eta aple neke šidamohe ne he ke-yaši gbele mli; ni biē ne wobana Spartamei ke Helamei le fē ekāfemo. Etabiloi ke fofoi ke nyānyeraī ke yikpoi wula amehé tamō gbīdšurō ko nō, amefe tafemo n amela talalai, ni amēbo oše ni amenyā.

Persia ta afua le mikoklo ši ke-mba. Kserkse tšu otšame ko ní abi ametanii ye amedeñ. Lakonia heto dši: „Hā ní ekolo!“ — Tesalianyo ko dšu ši ke-mba Helamei asafo le he eke: „Meni nyeafe? Henyeloi le fā ahū boni amegañlibii le awo hūlū duñ!“ Amēke: „Ehī, bele hoñ ye tawuñ!“ — Ni agbene awu Termopilai ata le, 480.

Persimei le tšē ke-ba flo leñ; ši amenyēñ ameyifale mli amēgba: nū ke nū hīe ke hīe: ši Helamei le akploi le ase wa tšō: Persimei gbōhī soññ tšī gbē legelege le na: mei hēi ba dāne; ši ehoo: gbē be dša gbele gbē: Kserkse mli wo la ke-ye seke: etše eta leñ ekālōi fe fē, „emei akpei nyoñma ní gboñ le,“ boni etšegame le. Amēke ošebō ke humo ní yo gbeye tšē ke-ba: ni gbē ní amēgbegbe amehé ye gbeye: ši

„mei akpei nyoñ ma ní gboñ le“ tete, afieame ke-te se, ni ameteñ mei pī nyō ni amegboi kē.

Ši noni hewale nyēñ le, segbetšōmō fe. Helanyo Efialte ko he mañtše le šika, ni etšō enyemimei le asegbē! Etšōame nanekomekome gbe ke-tšō gōdši ayiteñ, ni nyōñ teñ Persia ta le asafo ko tšō dšei ke-ya Leonida segbē. Ši dāni amēba le Ionia foidšelo dšē Persia ta leñ batša Leonida adafi hewo le eke ehfataloi kpāñloi le, ake amēya šša dā ni amēba amedientše ameyiwala yi amēhā amedšaku le ye he kroko. Le keke ke e-Spartamei ohai ete hī šī; ni Tesbiamei 700 hū ke ake amēšīñle. Beni dšē batšere le, eke emei ake amēye lebi niyenii, ni amewo ametšui hā nagbe plemo le; „gbeke niyenii amēaye ye gbōhīadšēñ!“ Keke ni eke esafo wo mli. Amegbegbe Persimej le atēñ kpotō. Mei babao nyō: mañtše nyemimei enyo le tete yo ameteñ. Ši agbene mei ní logo šī ke-tšō gōdši ano ba Helamei le asegbē ni amenyō ke-yaši nagbe nū le no!

Kserkse hā afo Leonida yitšo aňō-tšēke tšo no. Ši Helamei le to neke ekālo ke enyemimei ní kele nyō le te-kaimo-okadii fefeoi, ni ameyidšiemō ke anumnyam dšēo nabu ke-yaā nabu mli aňhū ke-yaši nabii ke nanakansowai ano.

Agbene Persimej le tšō gōdšian agbo ní he yo gbeye le mli ke-te Hela dientše. Amekpātā nofēno hīe ye amegbeteñ: amēšā mādši le, amegbulo gbekebii le, amēye yei le awui, ni amēfe barbaroi leleñ. Titri le amegri amewo Boiotia mādši Tespijai ke Plataia ní keame wu le. Neke mādši ne alamlu kui le dšē lasu lolo, beni amēke grimo tua Atika, ni Aten mañ fefeoi hū ní enyoñmoyo Pala Atene kwale le, šša ni enyō šī efe amamfō. Kēle gbomei ní nyō yeñ le faa; edšake beni henyeloi le beñke le, hī medši ke yei ke gbekebii dšo foi ke-te Salami nšokpo le no ke he krokomei, heni ameyo fefēfe le; šī hī ke oblahi kwō ke-te ledši a mli, etfakē Delfi Orakle hāame heto ko ake: „tšō gbogboi ase le amēafe fefēfe!“

Kule Aten hū amā šī fefēfe; šī agbene tete beni efi Helamei le naakpa le, amēnako amēfe ekome, amēbē ni amete adšina ni amewowo amēhe nā, bōni afe ahā, ni moko sumoo ake eba ehe šī ehā mokroko, hewo le ametšuu amēšikpoñ ta le ní amēbabua na le ke-yakpee Persimej le, dāni amēše Atika, ni beni amēbēo le, Persimej le kpātā šikpoñ fē

hīe ke-mba. Ni Peloponesobii le susu Peloponeso yi-walaheremo he keke, ni amekwa amenyemime. Helabii le ke-te sese, ni amēfa gbogbo ke-fo amē-Istmo alo šikpoñ lilei le le no, koni henyeloī akafoñ ke-ba: ši Hela ní yo koyigbe le afe, boni nyoñmei le asusu ahā! —

Ši Helamei le aledši asafo leñ tete le, ekomefemo be dšei hū! Meikomei ke ake bie, meikomei ke ake he kroko ni ayatua Persia ledšiasafo le. Helamei ledšiasafo le damo Aten mañ masēi ye Saron ble leñ ye Atika mañ Eleusi ke Salami nšokpo le teñ. Spartanyo Euribiade dši etašē: ni ešiši le Temistokle ye Aten ledši ní fa fe fē le no tašē le. Agbene beni Persimei le ašikpoñ-no-ta kome kpeteñkple le bapue ye nšo le na, ni ameledši ata le bapue ye nšo le hīe le, mei le fē tao ake nyōñ le ameadšo foi ke-te amēšiaī. Amēfe nakai dšikule Hela fē tfem aladše; edšake Persimei le agbeame ekome kome. Agbene Temistokle lie eyiñ nā sroto ko, boni efe ní amēfe ekome ni amēawu. Eišu enyōñ anokwafo ko ke-te Kserkse nō tōñ, eyakele ake: „Midši onanyo: Hela ledšiatšemei le efeko ekome ni amētao ake amēgbe amēfā: kahā amēya. Obanina ledšiasafo le fē, kedši oobole amēhe dāni ašē nyōñ teñ!“ Kserkse he eye, ni eñā amēyi dāni šē gbeke le, koni Helamei aledši le ekome flo nyēñ eya. Temistokle nyā, ni eke enanemei tašemei le: „Nyeawu agbene, lo?!“ —

Keke ni awu Salami nšo no ta le, Sept. 480. Aboī lebi mañkē; ši tšutšu le Helamei nō Persia nomnii oblahī ete amēšā afole amēhā gbohīadše nyoñmei le, noni dši barbaroi aniitšumo hū! Helamei le ye ledši bibii 380, ši Persimei le ye ledši kplei akpe. Ši Helamei le ke ekā wu naakpa: koyo le fereame, ši titri amēšidamohe kpakpa le. Persimei le naa gbe ye nšo legelege le mli, ni ameledši wudši le ahe efēe oya tamō Helamei aledši bibii le. Nohewo Helamei le ke ameledši tšē ke-ši Persimei aledši wudši, koni lele bibio le nabu abote nomei wudši le amusuñ tōñ, ni amēšiu ke amēmlibii le fē. Asañ Helamei le he yo oya ahū fe Persimei le. Amēhuru ke-bote nomei aledši amli ni amēgbe mošēmo ní kpeame ke-yaši beyino ni mei ní fe le tu amēhe ke amēlele fē amewo Helamei le adeñ: Dšēnmañtšē le ta šika seī ní kwō le no ye nšo na okwe. Kule te esusu teñ! Ewoloñmāloī le tra ehewo,

koni amemã ewebii le anufemo ke ekã!— Awu ahũ dšenamo : nşo legelege le yi obõ ke ledşi koi ke gbohĩ sönñ. Beni şe gbeke le Helamei le ye Persimei le anõ kõnim kwrã. Ameledşi ateñ 200 kãmo nşo şiši: pĩ hũ şe Helamei le aden: nii ní le le dşo foi.

Kserkse ke mlifũ ke grimo kpleke ši ke-dşe eşika seĩ le no , ni tşe ehĩe tabiloĩ 1,500,000 lolo le , kēle ekũ ese ke-te Asia tōñ. Kēle eşi eşabi Mardonio ke hĩ ní ahala le 300,000, koni eye Hela no ye afi ní baba leñ. Europa fē le he esusu doññ.

Agbene Helamei le, ni titri Atenemei ní ameyi fa titri ye neke ta neñ le, ke Aiginamei le, mei ní áyeame odase ake amekē Atenemei le fe ekã titri ye mli le, na tşui babao ni amefã ni amenyã.

Nohewo le beni Mardonio ní dşe Hela ní fite le mli te Tesalia ekoñ, ni eke eta le yaye feĩbe ye dşei le, tşu bofoi ni etao eke wiemoĩ dokodokoi ke şiwoi alaka Atenemei le, amekwa ni amegbe ehe guo tete. Keke ni feĩbe le se le efã ekoñ ke-tşõ Boiotia ke-batua Atika ekoñ. Şi Helamei le sa kã amekõ-nimyeli nyãnyãraĩ le anõ amewo tũtu ni beni amehĩe tşē le, amekpe se momo. Atenemei le sa be moko ní waame: efiamē ekoñ, boni amesa amekwa amemã leñ, heni amefe asesei ye tşui koikoi le ateñ le, dāni şe nyõdşi nehũ tete, ni amekē amenii fē yatao abobahe ye Salami nşokpo le no ekoñ. Persimei sa kpātã Aten ke Atika hĩe noni dşi şi enyo le fe tşutşu le, ni no se le amekũ amese ke-te Boiotia ekoñ.

Kēle beni yi yawula ši ni latşabe fã eho momo le, Helamei kpãñmoşemei sa babua amebe na, ni agbene ameyi fa. Neke be ne mli Spartamei yeo tatşe lolo ye Helamei le fē no hewo le awo Spartanyo Pausania tatşe ye amefē ameta le no, ni eke hĩ 100,000 fã ke-tiu Mardonio le ke-te Boiotia tōñ; ni awu ta ye Plataia amamfõ le masei, 25. Sept. 479,

Awu ta dşogba: ši kēle noni gbē ke laşifiemo fa tşõ ye dşensane leñ hewo le wofu kuku keke: Helamei le ye kõnim ní yo nyam kwrã. Ye mli moñ ake Mardonio fe ekã babao, ni beyino ní eke ekpoño yeñ ple ye Persimei le ahĩe, amē hũ awewu dşogba. Şi beni atfale te ni edşe ekpoño le no enyõ le, ñmiñmi mōame babao ní amedşo foi ke-te amensra ní he wa le mli, ni beni Helamei le tua no ni amebote mli le, amehã

agbegbeame kpotō. Persimei 250,000 nyō yẹ Plataia masei. Mei fio keke fe yẹ hī 300,000 mli ní here amedientše ameyi-wala ke-te Helesponto na. Niihanii ní Helamei lẹ ha yẹ nsra leñ lẹ fa babao po: emlidša ko aũ-kē nyoñmei lẹ, ni noni fe lẹ adša mli ahā kōnimyeliloj lẹ.

Ni noni dsi sane sroto ko, nakai gbī lẹ n o noò, Sept. 25, 479 lẹ ledši asafo enyo lẹ hū wu yẹ hekroko, ni agbe Persia ledši asafo ní fe lẹ yẹ Mikále hiegoñ lẹ masei yẹ Asio fio, ni Helamei lẹ fite lẹ kwrā.

Neke kōnimyelii enyo ne ake-gbe Persia tuamo ní ameke tua Hela ke Europa lẹ na kwrā.

Agbene Atenemei lẹ ke miše ke nyāmo yakū amese, — onukpai ke gbekebii fē ke-te amemañ ní etšō amamfō lẹ mli, ni amemāle ekoñ ní ehe wa ni efe feo fe tšutšu lẹ. Yei ke gbekebii tete tšu nii yẹ gbogboi atliamō he ni ameke hī lẹ da. Si dsee mañ lẹ keke, ši ameble ní hī ni eda titri, Piraeo lẹ, ameke gbogbo ní tī, boni filii enyo aho yẹ nō lẹ bole he, ni lẹ hū efe mō ní wa. Beni fe se lẹ amehōle ameke mañ lẹ ke gbogboi enyo ní kele ñmletfai komei tša nō ke-fe ekome. — Temistokle dsi mo titri yẹ neke niitšumoi fē mli, lẹ ewo ña ni ehīe doj he hū. Enaa hedšole ke-yaši beyino ní edšaku mañ lẹ tšō kleñkleñ mañ ní yẹ fē nō yẹ Grekia fē, ni ledientše hū eke-to henowomō okadi ehā ehe lẹ.

Ehewō-tšui na yidšiemō ní kule sa ake eke-atō, etfakē he-fēhe atši egbei ata ke wō ke nyam, ni noni efe yẹ Salami lẹ dšedše ke-te šoñ. Beni afe Olimpo femoi ekoñ (kw. § 13), ni Grekime lẹ fē yẹ dšei lẹ, bele nōmō ke damō eboi momo, beni eba mli lẹ, ši kōle mei fē tsem tšō amehīe ke-dše nōloj ahe amekwele ni amenyā amehāle. Ene nō ehewō na naakpa; ni egba mli etšō enanemei ke tšuilitalē ake „ene dsi gbī fefe o fe fē yẹ ewala gbītabo fē mli!“ — Nyoñmo ahāwō gbī ní yō feo fe ene; etfakē efe yaka hū!

Etšee keke ni lẹ hū eyose, boni mañ hīenyam ke hīe-nokāmō tšakeo. Ake noni ledientše efā efō eniitšumoi fefeoi ke esale lẹ nō dane, ni esa etšō niatše yẹ enšo-nō-ta-fāmōi amlī hewo lẹ mei lẹ nyele, ni agbene atšō gbekoi ateñbu lẹ nō afie lẹ moni atšegole „Hela yiwalaherelo lẹ“ hū ke-dše emā leñ, 471! — Ni mañse tete lẹ ebe fefefe, atiule yẹ dšei hū

ke-yaši beyino ni etu ehe ewo-Persiamañtše le deñ, koni ena hedšole; ni ešikpoñ le no egbo ye! —

Yeñ ake esa nakai ye Aristide hewo. Mone atšele ke-kū se ke-ba emā leñ ekoñ, dāni efiemoñ nyoñma le ebo le. Etšee keke le ní awu Salami ta, ni le hū ewu, ni ehie kpa efoñ fē ní afele no, ni boni ewo Temistokle nā ni ewale le eye feo. Le le egbo ye emāñ ní esumo le mli, ni efiemo le se le tete esōmole ke modeñbo ke hiešikāmo ke hešiba; ni etao le-dientše esenamō ahū po ní beni egbo le ešii šika ní ake-wo eghonyotō nyōmō le, ni awo nyōmō ke-dše mañ dfeñri le mli! — Aristide, tamō Solon, amedši woñšaloñ atēñ meikomei ní Nyoñmo dromō ta amētšui ahe, dāni amenu sanekpakpa le.

§ 6. Aten dale kple le.

Helamei le fē ehabua amēhe na, ni amekpe mli, ake take boni aboñ ye Mikāle masei momo le, nakai aya no, ni atua Barbaroi Persimei le ye amedientše amēšikpoñ le no moñ ni akamē amēbā le doññ. Mikāle kōninyeli le ke Asia fio nšona mādši pī ke dšemei nšokpoi titri ní Ionimei le hie le, tu-wo Helamei le adeñ, ni ameye amēhe. Ni agbene Helamei le ke: „Nyebaa nyebahāa wokpōa wonyemimei Helamei le fē ke-dše Persia apā leñ!“ Ni amētšui ke ekā mlí le amedfeñ nibii wudši fe enē tete.

Amēbua ledši oha asafo ko na ameto tatše Pausania, Plataia ekālo le, šiši; ni ekeame fā. Efere naakpa. Afie Persimei le fē ke-dše Kipro nšokpo fefe leñ, aňō Sesto mañ ní wa ni ehe dšra ní ekā Helesponto na le oya mli, ke Persimei le atanii ahe titri, Bizanzia, le tete k. n.

Ši agbene Pausania fā ake le titri efe neke nibii wudši ne, ni etšui ní efū babao ye Plataia momo le wo ehe no tšō, ni ešilale; koni le titri ehewo ni Hela noyeli ní eyo Sparta deñ ke-baši no be le no le tšō ke-ba Aten deñ. Egbe Hela tatšemei krokomei ahe guo, ši titri le asrafoi akpai le, mei ní ewa ameyi babao gbīi komei. Asañ ehie dše Sparta humi-ke kroññ-femo ke šihile le he, ni eboñ Persia yaka-anumnyam ke ahofibo he tšuinamo: ewo Asia atalei fefeoi: eye Asia ni-

yenii: eke Media ke Mizraim asrafoi bole ehe tete, koni amebu ehe. Edsake dūdšian le eke Kserkse ye sane momo, ake eenõ ebiyo ehãle, ní etu Hela fẽ ewo edeñ! — Agbene tše awie hūhūhū keke ye ene he ni moko leko dšogba, kēle ehewō ke hetšōmō ní yō faññ le hã Helamei le nyele ke etatšeyeli le fẽ. Yeñ moñ ake Sparta, beni anu edšēnba foñ le he ye dšei le, tše eyi se ke-ba, ni amekpale, ni amegbla etoi ye edšēnba hewo, ni asañ beni ekōtōmpoyeli le dšekpo faññ, ni eyabo abo ye woñtšu ko mli le, ameke gbogbo nã eyi ni hōmō gbele ye dšei. Kēle Helamei sumo Sparta noyeli doññ, ni Sparta tatšemei le asane le edše amēšine. Nohewo le agbene amēñō amēdientše amēhe ameto Aten noyeli ke tatšeyeli šiši tšuidšurō na.

Nakai ebaba mli ake Aten tšō Helamei akpāñmō le yitšo; ni tše Sparta mli fū ni amēše amēhe kwrã ke-dše ta ní ake Persimei le wuo le he, ni Hela mādši krokomei fata ehe hū, kēle Hela nšokpoi le ke Ionia nšona mādši ní fata kpañmō le he le, wole hewale ke-to nādšian. Asañ Aten ye tatše ní sa Helamei ní fe ekome le ata le, Kimon, Miltiade bi le, moni ke Persimei le wu ke-ferē naakpa le. Eñō amēnagbenii ní ameyo ye Helesponto na le fẽ, ekpō Asia fio Hela mādši le ní yō amēšiši lolo le ye amēdeñ, ni nagbe le eye Persia ledši asafō ko ke šikpoñ nō ta ko nō kōnim sefeō gbī kome, ye Eurimedon fã le na ye Pamfilia ní dši šikpoñ ye Asia fio woyigbe le, 469. Neke kōnimyeli nta ne wo Persimei le ahe gbeye ahū „ní Persia okpoñ tše ko kaa ake ebeñke nšō fe gbīkome gbenyiemō tete etše le.“

Aten hīe ba nyam babao ye etatše Kimon hewo, ni ebe nakpe ake amewole naakpa hū. Ni esa ele hū boni efe ní ke ekū ese ke-ba šia le, ní ehīe aba nyam ye mañ le hīe. Edšie ehīe ehāame ni ekeame fe, ni enii babao ní ena ke-dše etše le deñ, ni esa enõ-fata he ye etafañ le amlī le, efite ehã mañ senamō ke miše le. Dã dšenamō ele mañbii ohīafoi komei: dāne ke edše kpo le, nyōdši komei ke šika fotroi obōbō nyie ese, ni ohīafo fẽ ohīafo ní kele kpe le na eko. Ohīafoi ní hīe gbo sīsēmō alo noko hemō ye faññ le, eke šika mādše amēšiai ehāame ye temō mli. Esa ehã amāmō ablanai ke koiī kplei ehã

mofemo ni ayašera ši ye šiši beni Nyoŋmo neŋ le: he amamfō ke tumu no ko etšake efe tírom fefeŋ ko ke gbēdšegbēi kpa-kpai ke maŋoi heni mofemo ata le ke nubui ní huruŋ ke-baā ke nii, koni mañ fē aya šišeramŋ ye mli. Ene tšō Akademia lo kasemohe kple beni fe se le.

Ši kēle neke ablade Kimon ne, Republika, ni asaŋ Demokratia Republika mli eyo. Tšē etšuo niitšumoi kpa-kpai pī, tšē esaā mei fē šida ke suomo le, eyo henyeloi kē; edšake edfeŋmo saa Demokratia dfeŋmo le, ni etao ake atšī mañbii asedii ní etoo gbikogbiko le ana fio: ake ake: Hē, ehē Aristokrate dfeŋmo le; ni neke naflomo le wa fe fē ye Aten mañ le hīe! — Nohewo le Eurimedon kōnimyeli le se afi fio keke le afiele hū kē-te mañse, tšē efeko noko foñ ko. Neke sane ne šiši ne: Afí 465 mli le šikpoñ-hosomo ní he yo gbeye ko kūmo Sparta mañ le ni egbe gbomei fe 20,000 soññ. Agbene Helotemei alo nyōdši le ke Meseniamei le hū fe neke haomo ne he niitšumo, ni ametšē amenyontšomei ní wa ameyi tūtu etšē le ahīe atuā. Agbene efī Spartamei le naakpa ahū ní ametšu Aten ní amesumoo le tete amekpa fai ake awaame! Ši beni Kimon ke wamo ta le baše amenō le, asa amesane le momo, ni amekpale Atenemei le etlake ametaoome doññ. Ene do Atenemei le naakpa, ni agbene amekke amemlila le fie Kimon no, boni wonu momo le.

Agbene le le enādšian le nū ko bate ši, moni wo Aten he-wale ke eyidšiemŋ ke feremo le fe tšutšu le tete, — ši moni feame nōfoñ ni efiteame hū babao, tšē amēnaa na. Le dši Perikle. Nū sroto dšile, ehe yo feo, ni esu ke ebañ hū ye feo: ekase Helamei le aña ke niile fē, eyi obō ke dfeŋmoi ke yiñtōi wudši fefeoi; ni kēle ele dšē neñ wala nibii bibii boni ameyo-hā pepēpe hū: ni asaŋ noni dši nakpe fe fē le, otšame alo mañ na wielo dšile, ake atšeoŋe Olimpinyo (Dio, alo nyoŋmo šimo-nyoŋmo) le keke, moni foŋeŋ srawai ke nyoŋmošimoi ke-dšeo etšame šidamohe le efieŋ ši: ši kēle ke ehīe do wiemo he ahū po tete le, ehīe kā ši ni ehīe edšee ehe no, ehe dšō ni ele noni ekeo. Ši anokwa dfeŋmo kpakpa ke anokwa nā ke niile ebē kē.

Neke Perikle ne, tšē edšē blema abladei aweku le mli, kēle eke ehe damo nine abeku no, ešiši dši efata Demo-

kratia he kwrā. Nofēno ní ena ake mañbii le sumoo le, nō-kpakpa dšio, nōfoñ dšio, efe: senamo fē senamo edaī ewo amēdeñ, femo fē femo he eimeame gbe k. n. Nakai etšō ewo mañ le nyontšō kwra. Aten mlai le tšō Demokratia gbe-fañ fe noni Solon, emlawolo le, tao le momo, boni wona le; ši kēle Areopago, Areopago! — le eye lolo, ni edši Aristokratia kuku ko ní tši mañbii le ana tamō gbogbo ní wa, koni amekafe noni amesumoo! Ši agbene Perikle šia enine ešimole, ni amrō pe nidši akpe fata ehe, ni egbe ši ye mei fē anyā-mō ke ošebo teñ! Afo Areopago se: mañbii le dši nofēno agbene: amena amenyam mū le fē! —

„Ke-dše neke be ne mli le blema woloñmāloī le fē keo ake Aten mañ mla ke noyeli le etšō yaka kwra.“ Anō nibii fē awo asafo yū ní hīe yo flefle ni ametšakeo kpitiokpitio le aden, ni amesaneyeli ye gbeye. Yakagbomo fē yakagbomo fā efō ehe no ake le hū eye noko kemō ye adšina wulu leñ! — Esa ake alaka gbomei fōdši fe fē ahīe ni akēkēame nii, kedši atao mañ hīenyam lo noyeli niitšumō ko, alo kedši atao ake ahī ši fefefe tete! Adšie yakamei ayi, ni abo mei kpakpai ahora. Afabañ ko be doññ ní tšio yimuniitšumō ke yiwale na!

Gbūabō ní Perikle hīe kā le, anaa neke efoñ ní efe ne tūtu; edšake edšee gbomo foñ, ni eye hewale kpetenkle boni eke-ye mañ le no, ni amelee: ehīe mañnoyeli kudo le ye ledientše eden dāne; ši wobana boni etšō ye egbele se.

Ehewale, nā ke niile ke modeñbo hewo le Aten da ye eyino leñ ke-te šōšōšō fe fē. Edše dšrayeli gbe, ni senamo ke feremo ke niifale ba; ehīe Aten nšo no hewale mli dododo, edšake no dši ehewale titri; eke mādši krokomei bo nanyo ni ekeame kpāñ, boni hī hā Aten, efere ye etawu mli, ni ele boni efe ní ke eko ladše le, ni ekawa tūtu. Hela mlidša titri, Peloponeso mlidša tete, ke fe fio ní Aigaiā nšokpoi le fē ke Aten kpāñ lo ameyo ešiši. Asañ eye mañsemādši alo Kolonai ye Makedonia ke Trakia nšo le na. Eledši asafoi ke hewo ke hetsōmō tšō nui le anō ni ameyaye nyontšō ye hefēhe.

Aten ye yiteñ. Sparta hīe kōle moñ, ši ekpe se kwra ke hewale ke hīenyam.

Ši Aten hīenyam titri dši noko ní hī fe hewale lo mañ dale, ní Sparta enako dā le, no dši eñā ke niile. Perikle sumo enē naakpa ni ebō eferemo he mōdeñ babao: hefēhe egbla ñaloi ke niileloi kplei ke-dše. Ši amedientše hū amebua amehē na ye dšei, edšake dšei ehī hāame, ni asañ Aten mañbii pī dientše kase ñā ke niile ke nii. Nohewo le Perikle yino, afe afii 30 le, dši Aten hewale, ñā, niile ke anumnyam yino titri ní feowo nakpe ke ñmene.

Neke anumnyam ne anaā amrō pe ní aboteo Aten mañ. Perikle sale fefeo: emāmo mōdši, woñtsui, femotšui, ablanai ke koi fefeoi, ni eke amagaī, mfōnini ke nii māmo dšei. Mañ yitšo ní dši mō ní mā tesa kple ko no ní atšeo Akropoli le, ehā atšakele ni asale fefeo kwrā. Ke adše mā leñ akwo le, atšō Propilai ai alo hīe agboi le amlī. Enemei dši marmorte koi fefeoi enumo: enine ebeku le kōnimyeli nyoñmoyo solemotšu le ke-tša no; eninedšurō le ablana kpetenkple ní Helamei le ekāfemoi mfōnini le yo mli le fata he. Neke koi aši atšō akwo atrakpei tetrei fefeoi le ke-yaā mō leñ dientše. Mō te le mli Partenon alo Aten hebu nyoñmoyō Pala Atene solemotšu le mā. Ake marmortei yedši soññ tfa, ekele dši nādši 230, elemo 100, ekwole 70, ni ablana ke te-akulašī fefeoi bolele ke-kpe. Blema ñā niitšumo kple ni. Nyoñmoyō amagā fefeo ní kwō nādši 40 ní ake šika ke fiowu ñale le mā mli. Amagā le eladše, ši tšu le mā ši ke ñmene, ni eye blema Helamei le aña le he odase. Ši goñ le yiteñ šōšōšō le emagā kroko ní dši ayawa le mā ši, ní kwō ahū fe no, koni ana edadefai ke yiteñ tšedši le ye ñmletfai nyoñma dšekemo ye nšo hīe. Amagaī fefeoi krokomei wula mō te leñ hū.

Perikle fite šika babao dientše ní anyēñ akane ye neke nii ahe. Namō hāle? lo nēgbe ekolo? Ledientše enii faa nakai: bele ekolo ye mañ le dfetrii amlī; ši nomei hū šee: ši ekolo šikai babao hū ye Hela kpāñmo le dfetri le heni Helamei kpāñmotšemei le to amedā-afii onia ní ametšu amehā Persia tai le ye le mli. Sa le neke dfetri le ye Delo nšokpo le no; ši ehā ake-ba Aten koni ehī enine na. Mei pī susuo ake edšaa ake afite šika ne ye neke gbē ne mli; ši otšame Perikle ke ehewale wiemo le tšō faññ ake edša pe, ni moko nyēñ ena ekū! —

Nakai Aten sane yo hã ye no be leñ. Awulale fefeo, aye-yeo gbĩĩ dšũdši; afofoo ši kedšeo woñtsu fefeo ko no ke-yašio ekroko no, agbegbeo afolei babaoi ní mañ ke šikpoñ mū le fē ewo nyōmō le, ayeyeo nii ni anunuō daĩ ni adšodšoo, ni no se le ayaa femoweĩ akweo femoi ni abo lalai ke sañkutfa ke blekpãmō toi, ni fē yaka: mañ le woo nyōmō! Mañbii le naã nofeno ní ñõ amena. Ši kēle amēnaa hedšole: amēnii fefeoĩ ke amēnii kpakpai hãã amesusumai troõ, ni amesaa amedšēnba, ši moñ amefiteo oya. Hewō, bēi, hīekō, kōtōmpo, hīewā, amim-yeli, yakanyam, hīe flefle ke sekeyeli ye amēno. Gbĩĩ komei Perikle tete, ní dši amēnyam fē tšē ke bolo le, na nō ye amē-yakanii amlĩ, ni enyēname dša yafō ke faikpamoĩ le ana, tšē amētšele ake nyoñmošilo ke srawanyo!

Titri le Aten wa enanemei kpāñmotšemei le ayi ní gbĩĩkomei ekeame ye tamō ešišibii, tšē amēye amēhe tamō Atenbii le. Mei ní amēye amēno le na nō babao hū ye amēyiwale na, ni neke ni heyeli mañ fe fē le tšō yiwalo ní fe mañtšē lo mañtšeyeli yiwalo ko!

Nohewo le mei le atšuii amlĩ dšo amewo Aten: mei pi dšē kpāñmō le mli, ni ešišibii pi hū tšē ehīe atuã, ni beni ta te ši le amēfata Aten henyeloĩ ahe. Ni etšēe keke le ta ko ba leleñ.

§ 7. Peloponeso ta le, 431—404.

Helamei le ahe sane foñ titri dši, ake amēfee ekome gbiko-gbĩko, ši dāne amēbēbē ye amēteñ, amēyeye amēhe awuñã, ni beni yi yawulaa ši le etšō ta, take boni ñmēne Republikai hū feo le.

Sparta ke Aten titri nyenyēo amēhe ni amēyeyeo amēhe awuñã dā, tšē gbĩĩkomei le amēdokodoko amēna. Ni agbene amēboĩ bēi ke awuñyeli ahū ke-yaši beyino ní ta kpetēnkple ní tšē afii 27 soññ bate ši ye amēteñ, 431, noni siteo Hela mū le fē babao dientšē. Atšēole Peloponeso ta le.

Ta le, šiši ne: Korkira nšokpo le ke Korinto mañ ní yo nii babao le na, ni Aten wa Korkira. Agbene Korinto kã Istmo šiši, nohewo le amēkpa Sparta fai, ake amēke amēhe afutu mli ni amēwa Korinto. Sparta susu, ake agbene be le ešē ní eba ebienye ní da fele ni enyēle etšē le ši, Nohewo le

Sparta ke sane le fõ ledientše eno. Hela mādši pī bua amehe na ye Peloponeso mli, ni akadi Aten hewō ke yiwale fē, ni ašele ke gbeyewō, ake ehā mādši ke nšokpoi fē ní eye no le aye amehe! Aten ke hewō kwa. Keke ni amōmō tani le amlī ye hefēhe, ni kpa fēdā ní Aten na, ake enanemei kpānmotšemei pī tše ke-fata ehenyelo le ahe.

Sparta le fe fio, ni Peloponeso mādši fē, ke Boiotia ye Hela dientše, ke Lokrimei, Fokimei, Ambrasime, Leukadime, Anaktorime, ke Megaraimi le fata ehe. Aten hefataloi faa nakai: Arkamanime ní yo Hela le, Tesalia fā ko, ke nšokpoi kplei Korkira, Kefalonia, Zakinto, Kio, Lesbo ke Samo, ke nšokpoi bibii ní eye no kwrā le, ke emāsemādši ye Makedonia ke Trakia le damo egbafañ. Sparta šikpoñ no ta fa, ši Aten nšo no ta fa fe eko le.

Sparta šikpoñ no ta kpeteñkple ní yo taše Arhyidaima šiši le batua Atika. Atenemei le ní nō amehe kwrā amehā ame-Perikle le bo enāwo toi, ní ameke ameta le fā amehe alo amebu amehe keke ye bie. Amešikpoñ no bii le ši amenii ní amenyēn ametire le ni ameba mañ wulu le mli amebahī dšei. Šikpoñ ní boleo Aten le afite kwrā. Ši Aten ledši asafo le nyie Peloponeso he, ni ametua šikpoñ ye hefēhe, amehaā nofēno ní hī lomo ni nii ní fe le amefiteo. Ši amane kroko ba.

Gbelehela ba te ši ye Aten heni mei akpei huha abo efi to ní latša tša tūtu ye le, 430. Agbene mañ fefeo le fe gbeye! Helatšemei, mei ní pleo ke mei ní gboio ke gbohī le kāmokāmo ši ye hefēhe, ye blohuiañ, ye solemotšuañ, ye ablanai ano ke koi aši, ye nubui ahe titri, ni mokomoko be ní kweame!

Beni gbelehela gbe mei kpotō afi mū le fē le, elo Perikle hū ke-te, le moni dši mañ mū le fē noyelo hewalo le, ni mokomoko be ní tamole ní aye enādšiañ.

Egbele le se sakasaka dšeañ ní ba Aten le ye gbeye. Yaka-gbomei ke mei fōdši fifi ye mañ adšina leñ. Kleon, wolo-kpolo ko, ní dši blolo ke aminyelo ke yiwalo fe fē le baye Perikle nādšiañ afi 7 soññ. Aten naa hedšole ni enyēn eye hedšole sane. Awu ta ke mlifū ke mlila ye bie ke bie: ašāšā mādši, agbegbe nomnii, ni akpātā nofēno hīe.

Neke yino ne he yo gbeye ye Hela nye, grimo, atuātšemo,

mañsõ k. n. ye mādši dientše amlī, ni ta ní wa kã Sparta ke Aten, Aristokratemei ke Demokratemei le atēñ!

Tše Atenemei gbodšo ye hela leñ, kēle ameye no fio, ni Spartamei le tšu bofoi batao omanyesane. Ši nibii ní wolokpolo le bi ye amedeñ le na wa tšõ, ni ayawu ekoñ. Keke ni Sparta ye no fio ni wolokpolo le nyõ ye ta leñ, ni amekpātã ye ameteñ; ši etšee keke le atõ hedšole sādši ke kitaĩ le ekoñ. Mokroko te ši ní dšedše Atenemei le ní amēke tawu aya no, koni le-dientše ehīe aba nyam!

Alkibiade te ši. Ablade oblanyo fefeo dšile; moni gble ehīe ni eyi obõ ke nã ke niile ke feoyeli, ni le nofēno femo, efe ekã ni ehe yo oya, ši nyeñyentfibolo hšefšefšē kpetēnkple dšile hū.

Le le elaka Atenemei le ake amētū mañnoyeli le amewo edeñ. Tšutšu le ebõ mōdeñ ni efere. Ši no se le eke nibii wudši srotōi to eyiñ, elaka Atenemei le, ake amēke ledšiasafo ko afã ke-ya Sikilia nšokpo le no ye Italia ninedšurõ-anaigbe le tōñ, ni ameyañõ Sirakusai mañ ní wa ní dši nšokpo le mañ wulu le, no se le ameye Sikilia fē no, ni no se le amesa amefã ke-ya Afrika ní amēñõ Kartago ní dši Tiro mañse-mañ lo biyomañ wulu ní wa le, ni no se le, ke amēñõ nii ne fē amewo amekotoku leñ le, amekū amese ni amēke hewale kpetēnkple atua Sparta ni ameye Peloponeso fē no! — Ewo emañ le ši, ake sane ne baho, ni amēhe ameye!

Ledši asafo ní da fe Aten nii fē le fã kedše Piraeo ble leñ: ta ledši kplei 194 soññ: ni ameyakpleke Sikilia nšo le na fefefe leleñ. Alkibiadeñõ Katana mañ le amrõ pe, ni nibii fē fere. Ši truka le Aten mañlele ko ba batiu Alkibiade ke-tše eyi se, edšake aflo ena ake nyõñ dāni efã ke-dše Aten le, efe musunoko ye dšei, ni atao ake efã ehe. Moko fite Herme (wõñ) amagaĩ ní māmō Aten blohuiañ le, ni ake ake le efe. Ete lele le mli amrõ pe noñ ni ekū ese; ši beni ameho Italia nšo na le, edšo foi ni ete ehe. Ni no se le beni enu āke abule gbele fo ye Aten, ni wõñ-osõfoi le lomole ni aha enii akõ le, etše ke-te Spartamei le añõ. Dšemei eke ehewale, ekã, niile, nã ke wiemo ke nõmo fē bõ mōdeñ, boni efe ni efite ledientše edšaku mañ ke šikpoñ le!

Nakai ebaba mli ake Sparta bo eñawõ le toi ni amētšu le-

dši asafo ní wa ko ye Gilipo, tatše kpakpa le, šiši, koni amē-tiu Atenemei le ye Sikilia tōñ, ni ameyatuaame ye dšei. Atenemei le atatše hē Nikia le eñā Sirakuse yi momo ye šikpoñ ke nšo no, ni kule efe fio ní ebañōle, beni Spartamei le ba esegbe ní efiḷe naakpa. Yeñ moñ ake Aten hū tšu ledši 73 ní ayawale; ši dāni amēše eñō ni amekele fe ekome le, Spartamei le keame na ke-ye ameno kwrā. Asañ no se le Atenemei ní yo Sirakuse ble mli le ke mā leñ ledši le wu ni ameladše ta le ye dšei hū, koni amekwa ameledši ní yo mañ ble leñ fē amehā Sirakusemei le. Šikpoñ no hū hōmo, hela ke mañbii le aña ke ekā ní ameke wu le kpātā amehīe kpotō. Mei ní hīe kā lolo le tu amēhe amewo amehenyeloi le adeñ, 413. Atene-me-i le atatšemei enyo le fē le, agbeame ye Sirakuse dša le no, ni asrafoi le agblaame ke-te te-bui amlī, heni niitšumo, hōmo ke latsa gbeame oya mli ye.

Beni atfa neke ošrā ne he adafi ye Aten le, gbeyešemo ke dolē mōame. Mañ le hewale ke nyēmo egbodšo momo, fe fio ní etā. Mādši ke nšokpoi ní keame ye anokwafoi ke-baši no be le no le tše amēhe ekomekome. Spartamei le šō Trakia mañsemādši le ke Euboiya ye amedeñ. Aten ní da ní ekwo šōšōšō le atfa ši ke-ba sū mli tōñ.

Agbene amehīe tšerē amefitelo, ni amefeḷe, koni eba ebahere ameyiwala. Asa akwe efobu sane le mli ekoñ, ni ana ake eye bem. Alkibiade dientše hū ke Sparta na bē fio, edšake dšemei hū eba nyeñnyeñfibo dšēñ, ni ewo meikomei mlila, ni amebcḷe amewo mli. Amegbeyešemo hewo le edšo foi ke-te Asia fio. Nohewo le Aten bule bem kwrā, ni atšu ayatše eyi se ke anumnyam babao, ni atu ledši asafo he ní mañ le ke amenagbe dšetri le ebua na ekoñ le no tatšeyeli awo edēñ. Ni eto neke noñiekāmo ne he pe. Efe nakpe boni efere. Amrō pe ní efā le, eye Sparta no kōnim ye nšo hīe, 411, ye Abido; ni no se, 416 le, ekoñ ye šikpoñ ke nšo no šikome ye Kiziko. Mādši ní tše le anō hū eye ekoñ ekomekome. Afii edfe se le Aten na ehienyam ke — chewō hū ekoñ.

Afi 407 le Alkibiade, moni alomole ni abule gbele fo etšeko le ke eledši le kū ese ke-ba emā leñ. Awula ledši le ke niihanii babao soññ: etatše lele le hīe purple-abālai. Yitšo ke yitšo soññ mañbii te fi to ye Piraeo ble na amēnkwe: gbēi

akpei abo nyāmo flale beni „eke eblema anumnyam le kpleke“ le. Afose fofoi afie eno, aňo šika aekre afi eyitšo. Woňo-sofoi le kwa lomo ni emefie eno le amefo. Enii ni ake le fe hu adaĩ ahale ekoň.

Ši oya mli hu eke eman le feremo tšake ekoň! Nakai afi le noň mli le esa efā, koni ebe henyeloi le fe ke-dše Aigaia nšo le no ke-ya. Eke elėđši asafo le damo Notium hĩegoň le masei, ni ke Efeso dšeke le, ni Sparta leđši asafo ni ameke Persia šika ekpe ehē ekoň ni eye tatše kpakpa ni atšeoľe Lisander le be šoň ko. Gbiko le Alkibiade ye niitšumo ye heko, ni eši elėđši le fio. Ewo esemo kitā ni na wa ake befēbe ni afe le ekawu ta dāni ekū ese ke-ba ekoň. Ši heni ete pe le, esemo hĩe kō kōnimyeli anumnyam, ni etua Spartamei kē, ni afiele. Aladšeko noko tūtu ko, ši kēle Aten koyo maňbii ni tšakeo dāne le, beni amenu pe le, amefie Alkibiade ke-dše etatšeyeli le he ekoň. Ete Asia fio, ni afi komei ase le ena dšēnba foň nagbe foň ye dšei: awuiyelō ko gbele. Ši Atenemei hĩeflešletšemei le hu bana mra no seke ni ameye, ake amefie amēnagbe dšielō yakatfā le, ni Sparta tatše Lisander hā amēfa amēhe.

Mei srotai ye Aten leđši asafo le no tatšemei šikome: Lisander lakaame: šii enumo ete sese ye amehĩe, ni heni amesuso ake eše gbeye ni amefe fefefe le, etuaame trukā ni amelee bē, ni leđšian bii pi gbe amefā ye šikpoň no tete le, ni ešō ameledši fe ye amedeň, dša nehū ni dšo foi. Afe ene ye Aigospotamo („abotiofa“) le na ye Helesponto na, 406. Lisander ňo tatšemei enyo ke hi 3000 nom, ni agbeame fe! — Ene fa tšō hā Aten! Ehewale fe tā. Beni atfa he adafi ye dšei le, lēlewomo ke yafō soň yimo koyo mli!

Lisander ba bleo, ni eye nii fe ni dši Aten le no kōnim. Beni yi yawula ši le, enā Piraio ble le yi, ni no be le mli noň le Sparta šikpoň no ta ko ba baňā Aten yi ye šikpoň le no hu. Atenemei le fā amēhe ke ekā ke grimō lolo; ši beni hōmo ni yo gbeye le gbe ameteň afua ko le, ametu amēhe amehā ye kitai ni na wa tūtu le ano. Kr. hĩe 404.

Korinto ni gri ewo Aten lolo le tao ake akpātā Aten hĩe ke-adše šikpoň le no kwra; ši ene Spartamei le ekplē. Ši elėđši fe ni fe le ašā, akūmo maň ke Piraio ble le

he gbogboi le ye blekpāmo ke sañkutlā mli, akwa Demokratia mañ mlai le fē aṣe afō, ni hī 30 ní sumo Spartamei le aden aṅṅ mañoyeli fē awo, ni ameye no hū boni eyo gbeye: amegbegbe mañbii ní hīe Demokratia dfeṅmo akpei abo, alo amefieame, ni ameshōshō niatšemei anii ye ameden, boni amesumo.

Aten nii ye mobo! Ene dsi ehewo ke ehie fefle ke ehe ešai pī nyōmowō; edšake Nyoṅmo, dšalo le, yeo dšeṅmāḍši le ano hū ni ekodšoame. Wonyēn wogba ehe sādši pī doññ. Afi ní baba le mli le, 403, sa tatše ko, Trasibulo, bua mei ní afieame ke mei ní edšo foi aten mei babao na moñ, ni ekeame fā ke-tua mañ le ni efie tiranoi 30, boni atšeoame le. Ewo Solon mlai le ekoñ moñ; ši emumo le be mañ ní efite le mli doññ, hewo le enaa hewale lo wala tamo sa le doññ. Ši ñā ke niile gbefañ le eye onukpa kē, ni fe se ahū le Romafoi le ke dšeṅmāḍši krokomei fā gbe ke-te dšei, ni Aten tšō blema dšeñ kašemohē kple.

§ 8. Sparta hewale kple le, 404—382.

Agbene Sparta na hewale ahū fe noni Aten yo gbiko le; edšake dšee Hela mañ titri dšile keke, ši ebe biyenye ko doññ hū.

Ši kēle ekadiko Aten, koni ekafe tamo no, ši kule moñ edšie nyōnyeli apā le ye Helamei le fē he ni ebu amehe le. Ō, dabida! ši moñ Hela mū le fē banu he mra ake Sparta le mīamo noyeli fe Aten tete. Nšokpoi bibii ke Asia fio nšona Hela māḍši le ní ake ake Aten tšuame onia tšō le ke šika bo noñ amāḍše ahā Sparta; ni mei ní dša ake amehie dade dalei keke le le šikai ke dfetei afuai alomo pepepe hū. Asañ Sparta ke ehe futu māḍši fē mañmlai amlī fe Aten, ni titri le ebutu Demokratiai ye hefēhe, ni eñṅ Aristokratia etoo nāḍšian, tše ledientše ehie eko, ši moñ etao Oligarhyia eto ye dšemei, koni mei fio anoyeli le ahī amedientše ameshi moñ. Etao ake Hela mū le fē abo le keke toi ni ene he ebo moden ye hewale ke ñā ke kōtōmpoyeli na.

Abọ Sparta kọko moñ, ake ledientše ehewale be šiši kpa-kpa. Tšutšu le etao Persia ke nanyobo eši Aten, ši agbene

eke no na ta, 397. Etšu wamo ta ehã Ionia mädši le ye Asia fio ní no be leñ dšeñmañtše Artakserkse II. Mnemon ye no ekoñ le. Sparta ekã yidšiemo le yadšedše ehē ye Asia šikpoñ le no. Emañtše atšokke Agesilao ní dši tatše kpakpa le ke ta bibio ko wo Persia ta wulu ko foi ye Sardes masei. Esa eñō-fie no babao ye Persia šikpoñ le no, ni esusu Persia dientše tuamo he momo, ní kule eke-butu dšeñmañtšeyeli le ní egbodšo momo le kwrã. Ši barbaroi le ña fe ekã. Beni afe ní Spartamei le adše amehe aya le, ameye amese kōtōmpo ye amešĩa tōñ. Ametšu ayatšō Korinto, Teben ke Argo, boni Sparta wa ameyi ní anyēñ ahīe mli le, ni ameke šika dšedše-ame, ake ametše Sparta hīe atuã. Aten, Euboia, ke Lokrii enyo le te ši fata amehe amewo Sparta. „Korinto ta“ ní wa ní ete ši ye Helamei le dientšemei atēñ le šiši dši ne. Mädši ní te Sparta yi no apam ne gbe Sparta ta ko ye Haliarto masei, ni efi Spartamei le ahū, koni ametše ametatše Agesilao yi se ke-dše ekōnimyeli he ye Asia le. Beni eke eta le kū ese ke-tšō šikpoñ no le, Persia ledšiasafo le ní Atennyo Koron dši etatše le gbe Sparta ledši asafo le ye Knido masei ye Asia fio, ni efi tele kwrã, 394. Agesilao še šĩa moñ, ni eke ekã wu ni eye kōnim hū ye Koronea ta ní wa ni etše ahū le mli, 394; ši kēle enyēñ tūtu ko efe. Ta le se tše ahū ni agbee na.

Ni beni yi yawula ši le, Sparta tšu bofo, Antalkida, ke-te Asia, ni eke Persiamei le ye omanyē ní be nyam kwrã. Beni fe se le Hela mädši le fē fata he, 387. Antalkida omanyē šiši ne: 1) Asia fio Helamei amädši le fē ke Kipro ke Klazomenai nšokpoi le ba Persia šiši ekoñ. 2) Hela mädši le fē, ewudši ke bibii aye amehe kwrã; eko akahī eko šiši.

Take boni Sparta hīe gboo ake eke mädši ní Hela ple he ke anumnyam ahū le ahā Persia ekoñ ye suomo na le, nakai noñ kē efele hīegbele, ake etō noni dši enyo le, tše akāmo kitaī afie no faññ. Eye no ke yiwale, ni eke mädši bibii ke mädši wudši tete fe boni esumo kē.

Afi 382 le mli le Spartamei le ke amesrafoi to Teben mō le Kadmea mli, ni amebutu Demokratia noyeli ye mā leñ yakatfã. Mā leñ yitšo, Ismenio le, amegbe; hī 400 ní yo gbei le amefie, ni amete Oligarhyia ši ye mā leñ. Hela mū le fē mli wo la ye neke yiwale niitšumo hewo; ši mokomoko ekaa ní eke

noyelo Sparta abē he. Kēle Sparta ke ene tša ledientše ebu le. Enyōmowo le se etšee doññ.

§ 9. Teben anumnyam kukuo.

Mei ní afieame ye Teben le ba Aten abo, ni abu amehe ye dšei. Dšemei ameke amenanemei ní aši ye Teben le te Oligarhyai ayi no apam ye temo mli, koni ate Teben heyeli ši ekoñ. Afi 378 le mli ato šite gbī le.

Apamyeloi nyoñma ke enyo dše Aten lebi, ni gbekenaši le amebabote Teben agboi srotai amlī ye okwafoi atadei mli. Amebabua amehe na ye apamyelo Karon we le. Apamyelo kroko, Filida, ekpe Oligarhyai anukpai enyo, Arhyia ke Filipino, ke-ba ekplō he, ní ehā amenu dā pī ní wa. Keke le moko ba mli etša Arhyia adafi ewo etoiñ, ake apamyeloi eba ma leñ, ni Karon le mli. Ehā atše Karon ke-ba ni ebile; ši le le eke bleō, ake elee noko he, ši eyabi dšogba. Arhyia he eye ni ekā he enu dā lolo le. Etšee keke ni bofo ní he yo oya dše Aten ba bahāle wolo ní agba apam fē ye mli fitšofitšo atšole. Ši Arhyia, noni šīatše le tšire eyise ke dānumo hewo le eto momo, ni eke ewolo le fō emasei. Bofo le kele ake: „Ake ake okane bianē: noko ní he dšra yo mli!“ — „Noko ní he dšra“ — eke bleo, — „dša ake akwe — wo!“ — Agbene agble šina ni yei dšoloi komei ba mli baboī dšō: amedšo fio, keke ni amegbla kaklai, adukpei ke klantei ni amegbulō Arhyia ke Filipino. Apamyeloi le ni. Agbene ameyatao Oligarhyai enyo kro-komei, ni amegbeame ye amedientše amewei.

No se dšetšerenō le apamyeloi le fē bua amehe na ye mā leñ dša le no: mei ni afieame fē ba dšei: mañ onukpai komei ke asafoi ní hīe taniī le ba, atše mañ fē ke-kpe ni akeame noni afe le, ni agbene amenyā ye ameheyeli le he. Osofoi ke šida-afolei hā nyoñmei le. Keke ni mañ le fē nā mō le yi, heni Sparta asrafoi le tšiko amehe ye le. Amesumoo ake amewu, ši beni awoame heyeli gbefā le ši le, ametu Kadmea le amewo Tebenii le adeñ ekoñ, ni ameyiñ amete. Keke ni ate Demokratia mañoyeli le ši amā ši ekoñ, ni awo no onukpai ete ní tšakeo dā afi ní atšeoame Boiotarhyai le.

Aple heyeli he ke-dše Sparta apā le mli, ni ana moñ; ši

agbene sa ake abu he ye henyelo hewalo ko hie. Ni ene hu ho ni efere ye hi enyo ni Tebenmei fe buame naakpa le anine na. No dsi Pelopida ke Epaminonda. Kleinklemmo le susu apamyintō le ye eyin, ni egbe na hu: Epaminonda sumo ake eke ehe afutu awuyeli len, edsake ehenniile tsi ena mon; si fe se le eke ehewale fe somo eman le.

Ameyi enyo le fe bo nanyo ke-dse amegbekebiaši ke-yaši amegbele mli; tse esoro amedšen kwrā. Pelopida dsi manbii niatšemei aten mokome; Epaminonda dsi ohiafoi fe fe eko. Eye flaka kome keke, ni ke afu he le, enyēn edše kpo. Kpitiokpitio Pelopida sumo ake eke enii babao eko akēle; si Epaminonda hee kpā lo tšagbo ye eden; edsake eko ake ena ni ni hiaale. Etaoo noko tutu ko: niyenii ke hehanō fa hāle. Efe humi ni ewoo ehe no, tse dšalo dšile ni boq ehenniile toi. Ni tse ohiafo dšile, kēle ele ni babao ni ekaseo dane. Asan hu eyino tatse dšile ni fe fe, fe Pelopida tete. Ni amedšaku man suomō le mli le ameyi enyo ameda.

Neke hi enyo ne wo amemanbii le ni abuo ake hedšōloi, bului, ke gbomei fōdši dšiamē ye Hela mādši fe le mli le ano, ni amēšomō kleinkleman ye Hela le ye ameyino. Ameto man-sane le gbēdšiano pepēpe ye nā ke niile na. Amesā hi ke oblahi amehā ta dane ye nsrabo ke tanii amlihēmō len, ni amēke wiemoi ni tamō la woame ekā hā ta ni baba le. Oblahi ohai ete bo „asafo kroñkroñ“, ni amekāmo kitaī, ake amēdšon foi gbikogbiko, si amēagboi ke miše amehā amedšaku man le.

Spartamei le, noni nibii krokomei tsi amena hewo le, amenyēn amēke Teben awu ta dšogba etše. Amēke ta fio ba Teben šikpon le no ni amēfitele mon, si amēkaa man dientše le tuamo. Si Teben man le mon tšu asafo ko ke-yatua Spartamei le: ni agbene amena ni amesa amenu he, ake Teben deñkokoī le wa, ni asan Teben gbeyešemō ni amēke-še Sparta tanii le gbeye le na eba si fio.

Si beni yi yawula si ahū le, Sparta ta ni hie hi 40,000 fa ke-mba Teben, ni amesusu ake ameye man le no kōnim momo. Teben man le tšui fā, si Epaminonda hāame tšui eko ni eke hi 6000 keke fā ni eke Spartamei le ayakpe. Tesalia okponoi-atšemei 2000 fata ehe hu. Enina henyelo le ye Leuktra

akrowa le masei, ni eke etatše na ke ekā ke tagbamo hē ko ní atšeo „tagbamo ní kpa le“ ye henyelo ní he wa toi enumo fele le no kōnim fefeo, 371. Ayose faññ, ake Spartamei le tšake, amedšee ekāloji doññ tamō sa le. Ameteñ mei pī fō sa dšenba kroññ, ni ameba ahofibo ke nyeñnyentfibo dšen. Kēle tšutšu le, beni ametatše Kleombroto nyō le, amēple egbonyo he ke ekā babao moñ; ši beni egbonyo le eše amedēñ le, amētšōmō amekotose ni amedšo foi. Ameteñ mei 4000 nyō ye tahe le, ni Tebenmei le 300 keke kāmokāmo ameteñ. Neke gbē ko Spartamei enako peñ: amekōnimyeli ke ekā akekere le egbe ši! —

Ši kēle Spartamei le anu kodšomō kpulu ko ní dšo fe ene tete. Leuktra ta le se le ašee Sparta gbeye doññ tamō sa le; ši moñ mlifū ke mlila ní eke eyiwale te ši le dše kpo faññ agbene. Mei fē fata Tebenmei le ahe, koni amēna ta ní hīe hī 70,000; ni neke ta fefeo ne Epaminonda ke Pelopida ke-fā ke-te Peloponeso tōñ, koni ametua Spartamei le ye amēdientše amēšikpoñ le no. Moko nyēñ amēna etši: amētšō nšō-kpofā leñ ke-bote Lakonia, ni noni Spartayei le enako dā le, amēna agbene: mañse ta ko nā amēmañ le yi. Sa le ke yō ko nō tšēñ ehā ebi lo ewu le, ekeole ake: „Ke oke-baa doññ le, misumo moñ, ake atereo ye no ke-ba!“ Alo: „Oke-ba ekoñ lo ba ye no!“ — Ni agbene amedše amehī fōdši ahū ni amegri amewoame, tše hī le fe ekā naakpa, koni amēfā mañ ní na kā le he, ni amētšōmō ehe gbogboi le. Tebenmei le ehōō mañ le moñ; ši kēle Lakonia amēha fem, ni amedšie Meseniamei le hū ye Sparta apā leñ.

Šii ete soññ Epaminonda tua Peloponeso, ni eba Sparta hewale ke anumnyam le ši naakpa. — Beni ebatuale noni dši ši edfe le, awu Mantinea ta wulu le, 362. Biē ne akplo ko nina Epaminonda ye etšitši mli: etšo le kū, ši dade le tšeke mli. Ehīe kā lolo, ni awole ke-te se. Tšofātše le ke akeši ke adšie dade pe le, ebagbo bianē. Ebi ake: „Ahere mišēñ, lo?“ — Ake: „Nale!“ — Eke: „Namō ye kōnim?“ Ake: „Tebenmei le!“ Eke: „Bele eše be ní magbo! Ayeko mino kōnim!“ Keke ni eke Tebenmei le ake: „Nyetaoa kpātāmō sane!“ ni ehā adšie akpoyitšo ke-dše etšitšiñ ye hedšole mli, ni egbo. Eta le dfa yafō naakpa. — Pelopida enyō ye Tesalia momo.

Gbĩtabo ní neke hí enyo ne híe kãmo le, Teben ye Hela yitšogbe. Beni amegboi le, Teben anumnyam kukuo le hũ gbo. No se le Hela mañ ko mañ ko naa mãđsi krokomei le aŋ hewale neke doññ.

§ 10. Ta kroñkroñ le, 356-346.

Agbene Hela mãđsi egbodšogbodšo amedientše amehe ye amedã-bēi ke tawui amlí. Kēle amehãã amedšo amehe; ši moñ amekē nōmo ke bēi hēi fite amehe kwrã. Epaminonda gbele se le akpãtã Teben ke Sparta teñ moñ; ši agbene Sparta ke Argo na amrō pe: asañ hũ Aten ke ekpãñmoťšemei Kio, Rhodo ke Bizantium wuwu tai. Ni afi 6 keke ho ye Teben-Sparta ta le se, beni ta wulu ní se tše ahũ bate ši ekoñ. Ešiši hewo le atšeo le ta-kr oñkroñ moñ; ši ebe kroñkroñ kwrã.

Ešiši le ne: no be leñ Helamei le efite kwrã (take boni Paulo tšō, Rom. 1, 18 ff.): hēgbedšianii, nyeñnyeñtlibo, hebulemo ní anyēñ atši tã, amimiyeli, nyōññiahemo, kōtōmpo ke amale ke šišiumo ye no. Ni agbene ameteñ mlidša ko šta amēnidši ametra nii ní abu nii kroñkroñ fe fē he hũ. — Wonu Delfi Orakle le he kpitiokpitio. Delfi kã Foki šikpoñ le no ye Ateñ-Hela leñ. Apolo gbatšu le hewo amãmo tšui pĩ tamō Ierusalem solemoťšu le he, ni ato dfetrii fē ní mei le kēkē nyoñmo gbalō le ye afi ohai abo le ye dšei, Šika, dfetei, tei ní dšra wa, adiabai k. n. babao yeñ. Ake ake beni Persimei le batšō dšemei niañ (pag. 129) le, amemi ake amesra Delfi he kroñkroñ ke edfetrii le hũ; ši beni ameyãã le, nyoñmošimo ke srawai ke ahum ní he yo gbeye ba, ni etšire tesai wudši ke-dše Parnaso goñ le no efie ameno, ake ñmiñmi mōmoamo ni amedšo foi. — Ši agbene Fokimei le dientše batua wōñtšu le ni ameha dfetrii le, 356. Ni boni amefite šika le hēgble hũ; akē ake amēñō šika akekrei ke nii ní dšra wa ní afe kroñkroñ ahã wōñ le amekēkē adfamañi tete.

Amifikationei-adšina ni kwego he kroñkroñ ke enii le lomo gbomei fōđši le, ni amekpe Hela mũ le fē, ake awoame nyōmo boni sa. Teben, Lokri ke mãđsi krokomei te ši wo haloi le; ši Sparta ke Aten ke mãđsi krokomei fĩ amese moñ. Ni noni ameyo šika kroñkroñ babao ní anyēñ akane le hewo le

ameke-bo asrafoi apa, ni awu ta afii 10 sońń, ńo mli ni Hela mū le fē hīe kpātā kwra. Ni noni Amfktionei-adšina ke mei ní fī amese le nyēń haloi le ano ameye hewo le beni yi yawula ši le ametše Makedonia mańtše Filipino le kebawaame, ni le le eba ebaye solemoťshaloi ano kōnim ke nine ní wa le, 346. Asa alomogame ekoń, akūmo amemāđsi, adša mańbii le amlai awo akrowaian, ni ańo mei pī nom ke-te Makedonia.

§ 11. Hela heyeli nagbe le.

Neke Makedonia mańtše Filipino le dši noyelilo hewalo ní sa naakpa ko. Ewo emañ ní leko nii le ńo ke mlai ke gbenanii kpakpai, ni eke tanii amlihīemo ke nsrabo wadseame. Edšaku šikpoń Makedonia ní kā Tesalia koyigbe ní eda tamō Hela alo Grekia fā le, eńo Iliria ke Trakia ye kōnimyeli na efata he, ke šikpōđši bibii krokomei hū. Ehīe kā Hela ńo etše, ni ena boni Helamei le ke amebēi ke tai fitefitei amedientše amehē, ni amegbōđšo, ni ameke sa amehē amehā hewale kroko ní eba ebaye ameno le. Ni agbene noni amedientše amekpele ní eke ehe futu amesane le mli le, ebo modeń ye niififīian ní eke Hela hū aba emañšetšo le šiši.

Tšutšu le eke ehieglemo ke ešika kpemo le fila Helatšemei le etše, ní amena ošrā ní bašraame lo amesumog ake amena. Ši beni yi yawula ši le, eyintō le dše kpo fańń ni agbene Atenemei le noni otšame kpeteńkple Demosthene wo amehīe la le ke Helamei ní fe le atēń mei titrii le te ši wole, koni amefā amehyeli le he.

Afi 338 le mli le awu Hyeronea ta ní ake-kpe mli, ye Boiotia. Helamei 40,000 ke amenagbe nyēmo ke hewale le ke ameyiwalo le wu ye dsei. Ši agbene le, nēgbe Maraton, nēgbe Plataia yo? Yeń moń ake amesa amemīa amehīe šikome ni amewu dšogba; ni Teben asafo krońkroń leń oblahi 300 (pag. 147) le teń mokomeslo eyaa segbe, ši amefē amenyō ye amesidamohe noń. Ši kēle Filipino ye kōnim ni neke ta kome ne eketšō Hela mū le fē ńo nyontšo.

Tšebele eba mei ní eye ameno le ayi naakpa: etako amemāđsi amlai ke gbenanii le ahe, ni etao ake efe amekpāń-

mōtšē ke amekpānmo mū le fē kleñkleñmo le keke, ni ene hewo ni eke amefē fe ekome. Ene hā amemlifū na ba ši.

No se afi 337 le ekpe amefē ke-ba Korinto ní abaye amemañsane ye dšei. Ewie etšōame ake agbene be le eše ní afū barbaroi amañtšeyeli le hewo le ewo ame ekā ní amefē amefā ta ni amekke Persia ayawu. Mei fē kplē ke nyāmo kele hāmo ni amewo le non „amefē amen o ta-tšē, ke hewale ke hegbe fē.“ Ene dši fē ní Filipino taoq bianē le. „Odšogba!“ — eke — „mawanye: Hela ke Makedonia fē asa amehē hā ameyi enyo fē ameniitšumō kple!“ —

Agbene ekū ese ke-te Makedonia dā. Dšemei ekpe ebiyo Kleopatra ehā Epiro mañtšē le ke anumnyam babao, dāni eya eyafā ta ní eke-tšō dšēñmañtšē le. — Ši yō-kpemo fō le teñ le ehebuloi ateñ mokome le gbule ni egbo, 336.

Kēle ebi wulu Aleksander ní da fele le bata mañtšeseī le nō ye enādšian, ni eke hīedole nō etšē yintō le efō ledientšē eno, ni Nyoñmo hā eho ni egbe na: egba ye Daniel na momo, ake le ebutu dšēñmañtšeyeli ní dši enyo ní dši Persia nō le ni ete noni dši ete ní dši Hela alo Grekia nō le ši.

Ši dāni wogba ehe sane ni woši Hela nō le wogba noko ke-dše Helamei šīa ke hedšole dšēñ leñ hū ye tai pī ase, ni wosa wokwe amēñā ke niile fio.

§ 12. Helamei le ada-šīa-dšēñ le.

Wokwe Aten nō titri, edšake no Helamei le kweo titri hū ni amekaseo.

Ke afō gbeke ko le, añō-fō etšē le nādši ana tšutšu. Ke-dši ewoo nō le, agbele alo ake-yafō ko leñ: yei le amefegame nakai kpitiokpitiō, ke le fio femobii alo adfamañbii fē: edšake tšē Atenemei le kase nii pī, wōñdšaloi ní lee Nyoñmo dšīame kē. Keđši tšē le wo gbeke le nō le, adšu he ni añō-hā enye le ekoñ; ni ledientšē ehāle fufō, lo etao fufohālo ko ehāle. Benī eye gbīi kpawo le, amēšā afole amehāle, ni awole gbēi, ni aīmē okplō.

Agbene ehī enye deñ kwrā ke-yaši beyino ní eye afi ekpa le. Keke ni atšūame kasemohe, take boni afeo ye Ablo-

tširi le, ši hī keke; ni anaame boni amehieo ametaoi ke-yaä Skul hū; ši dsee te-taoi, ši tšonii alo nmōñmodši bibii ní ake wobii agbaku alo waks ha he, ni ameke plekobii nmā ye no, ni ameke amesekpoi tetrei le gbe ekoñ. Ke adamo kasemohei le, anu boni amelaa lo amekeo amelalafoloi alalai kukudši fefeo, ní ameke-kase wiemo fefeo, ni amedañ atše, ni ene amekaseo dšogba.

Gbekebihī ní da fio alo oblahī bibii le te Gimnasion alo kasemohe kroko, heni amesa gbomotšo ke susuma fē ye le mli dane. Ši neke Gimnasion (= „he ní afoö niafemo ye“) ne edsee tšu kple keke, ši tšui kplei ke tromi ke dšadši ke kpoi ke kō fio, heni oblahī daa foi ni amefōo abotri, ni amehuruo, ni amefōo nii, ni ameboö nsra ke nii. No se le ameyaa asai kplei anö ekoñ ni amekaseo niile ke nā ke wiemo k. n.

Ši gbekebiyei ke oblayei le? Ame ameyaa kasemohe ko, ni abo ametšosemo ke niikasemo he modeñ, ši ahā amedra yaka. Ameke amenyemei tra šīa ni amekase nii ní nomei hū leo le. Etfake Helamei le ebuu yei, ake dša Sparta, heni yei le na wa tamö bā (§ 10). Hei krokomei le yei le hīo šīaī le amligbe ní atšeo Ginaikeon („yei ašihīlehe“), ni mei kpōdši alo gböi enaame. Dšemei ameke amenyōdšiyei le traä, ni ametšuo yeianii ni amekweo amebii.

Šīaniitšumoī fē ní yei le efee le, nyōdši feo, ke aboi ke nmōdši aniitšumo fē hū. Nyōdši babao ye neke mādši ní keo ake ameyeo amehē ne fē mli! Aten kome ye ameyi 400,000 ye edale yino le, ni mañnyo fē mañnyo ní yeo ehe le nādšīañ nyōdši 13 ye! Kēle Aten mlai le buo nyōdši ahe fio, fe Sparta nō le.

Mañbii odehei alo heyeloī le tšuu nii tūtu ko. Amele nāi komei moñ, ši ameboö modeñ, ni amekasee dšogba hū, dša nāi fefeoī keke. Meikomei dši dšrayeloī ni ameye dšra dšogba, ši ame hū ameye nyōdši pī ní tšuo amenii le. Nāi fefeoī (Tēñmo, amagākomö k. n.) abuo dšogba, ni ameboö he modeñ hū, nakai noñ niikasemo, niile, woloñmā, dfeñmo k. n. Mañ onukpai ke sōloī le hū boö ameniitšumo he modeñ ye kodšomo-ke saneyelihei le.

Kēle mofemo ní yo nyōñ le hāa no fe nii ní wa, ni esraä keke. No se le ameyaa gwaboñ, ameboö saneyeli toi, ni gbīī

komei amē hū amewieo lo amēbloö; alo ameyaa šišeramō, amēkweo femoi ke fofemoi ye Palaistrai alo hei ní onukpai nōo lo amēfōo abotri ke nii ye le, lo ye mañ tromi ke gbēdšegbei fefeoi anō lo fai ana, alo ameyaa gbōbimo ye gōdši ke koi amlī k. n. Ši noni amesumoō titri dši ake ameyaa dša nō alo heni tšēšēloī ke yitšōikūloī atšui yo, ni dšēmei amēdamōdamoō ši, ni amegbaā sādši lo amēboō toi, etfakē „Atenebii ke gbōi enaa nokonoko he dekā po, ake dša noko hē ko he sanegba lo toibō keke,” Bof. 17, 21.

Ši ke hūlū enyō gōdši ašē pē le, mofēmo kpaā niitšumo, ni esa ehe ehā niiyeli titri, etfakē no ameyeo gbēke le. Tšutšu le amēfē amēdšuō amēhe, mei komei, titri ohīafoi le, ye mañ hedšuheī fefeoi, heni nu hō ke nu la hoō dā ye, meikomei, titri niatšēmei le, ye amēšīaī, heni ameyo hedšuheī fefeoi hū. No sē le amewoo atalei fefeoi, amēke tšofā ke ūmā fā amēhīe, ameyitšōi ke atalei ahe, ni amewulawulaā amēhe, dāni ameyakpasaā amēkplōī ahewo ameyeo nii. Niiatšēmei kpeo amēnane-meī dane ke-baā. Niiyenii asa le nō ye feo naakpa, ni awulaā ke mfoninii, muhoī fefeoi šikpoñ kuntui, ke nii fefeoi soññ. Amēkpaša kampei ní yo bōdōbōdōi anō, ni nii ní ameyeo le nii ni he dšra ni, srotōi pī, ye dšetei nii fefeoi amlī, ni wein kpakpa amēnuō ke-dšē šika kpudši amlī. Nakai niatšēmei yeo nii. Ni niiyenii ahe amēgbagbaā sādši, ameyeyeo feo ni amēñmōō pī. Ni beni ameyē nii etā le, amēhāā sañku boleō ši ke-kpeo, ni mofēmo atša noko ye nō, ni ela lala ko efata he. Amēša amēke femoi dšieo amēhīetšre. Nagbe le šīatšē le wo egboī le agbe, ni ete Ginaikeon ye eñā ke bii añō.

Nakai amēbaā amēdšēñ: ehewo le yo feo, emligbe yo mōbō, ke-yaši amēgbele be. Hela ke gbele mli le amēbe mīšēdšelo ko. Gbonyo le kā ši, awulale fefeo, ake fofoi fīle akekre, ni enanemei tratra ehewo amēñkwe bōni ewoō. Keke ni ašāāle, ni abuaā elamlu na atōō gbē alo kpulu fefeo mli ni añō-toō. —

§ 13. Olimpia femoi le.

Agbene esa ake wokwe Helamei le ananyobō dšēñ kuku ko. Amēgbagba mli mādši pī moñ: Atenemei le sumoō ake

amehĩ ši Atenemei, Spartamei le dši Spartamei, Korintomei le Korintomei: kēle gbīi komei le neke mei ní agbagba mli neke ne babuaā amehe na ekoñ, ni ameyoseo ake mañ kome, ake Helamei soññ dšiamē. Nakai eyo ye Persia-tai le aml; ni nakai amefeo hũ ye amefē amegbīīdšūdšī ke femoi aml, tšē henyelo ko tširee ameyi se. Ameyo nakai femoi srotai: Istmo nii le, Nemei nii le k. n.; ši femoi titri ní Hela mū le fē fata he le dši Olimpia nii le.

Atšeoame nakai ye Olimpia mañ ni kã Eli šikpoñ ye Peloponeso le heni ayeoamegbīī dšūdšī le ye le na. Aye ahā Dio (alo Zeus, alo Iupiter) nyoñmo moni yo gbatšu fefeo ye dšemei le anumnyam. Afeō dšemei ke-dšē blema bēbe, ši afi 776 le no dāni ayeo gbīdšurō wulu ye dšei, ni femoi le boī dšedšemo ahũ ní Helamei le boī amefii le akanemo hē ko kedšē no be le mli. Amebuō ye Olimpia dei alo afi edfe edfe yinoi ní hoo ye femo ke femo teñ le ana.

Bele dā afi edfe le Hela mañ mū le fē dšeo Hela šikpōdšī fē mli baā Olimpia afiyeli le. Ayeo Nyoñmo hedšole alo omanye ko ye Hela mū le fē mli ye nakai bei le anō: mokomoko be hegbe ake etaā gbefalo ní yaā afiyeli le he le he, ni Peloponeso mli le taniū le fē he dšoo kwra. Tšutšu le mañ le ní na bakpe ši le šāā afole amehāā „nyoñmei ke gbomei atšē Dio“ le, ni amelaā yidšiemō lalai amehāale. No se le aboio femoi le, ní asa foidamohe enyo ahāame le, Hipodromo (Okpoñ-iafoidamohe) ke Stadion (foidamohe ní keo nādšī ohai ekpa alo „stadion“ kome) le. Dšemei damo-ateñbuloi le traā, ye ablogwai ní kwoi anō; ni goñkpoi bibii ní boleō fē ke-kpe le anō mei babao ní anyēñ akane le yo, amemikwe.

Agbene atšiaā midši, ni Stadion šinaī le ana gbleō, ni foidaloi le baā mli. Amesāā amehe amehāā femoi le etšē, ke buadayeli babao k. n. Agbene ahāame okadi, ní ameša foi yerededē ke-tšē oti alo noko ní dšra wa le no (kw. 1 Kor. 9, 24 ff. Fil. 3, 12 ff.). Moni šeo he tšutšu le, yeo kōnim; ni amrō pē šielo ko šieo egbei ke emañ gbei le, ni mei afua le ñōo no noñ too he. Asañ ake abotrifō, atferenōmo, Disko alo ayawa kutruku ko fō ke akplofō hũ daā ye Stadion le.

Hipodromo ní dši damohe kroko le, filii aklempe trōmō, ní okpoñoi edfe yo fili kome kome he maseimasei, damoo.

Beni ahãa okadi le, filii le šaa foi ke-yaã. Gbedšegbe nagbe le pilei enyo mãmo: fili fẽ fili tšoo enemei aten, ni etšõ ke-baa ekoñ, ni nakai eboleo ši ke-kpeo ši nyoñma ke enyo; moni ke efili gbeo na tšutšu le dši kõnimyelo. Okponoĩatšemei hũ traã okponoĩ anõ ke daã foi ye bie ne.

Gbiĩ enumo soññ afeõ nakai. Nagbe le adša nibii ní dšra wa ní ada he le amlí. Tšutšu le afi foidalo kõnimyelo le akekre. Neke akekre ne dši mütšonine ke bai, ni ake-to kõnimyelo le yiteñ, ni mañ mü le fẽ nyã hãle. Abu enõ ake anumnyam kple. Akekretšẽ le mañbii le lolẽ ke nyãmo ke-te šia, ni eyidšiemõ dšedše ke-tšõ Hela mü le fẽ mli; nohewo le amebõ he modeñ neke, ni Paulo ke ake boni ametiu akekre ní afite le, nakai wokwe amekadi ní wotiu ñwei anumnyam akekre ní fitee le.

Beni fe se le, ñãloĩ ke niileloĩ hũ da ye Olimpia. Amekẽ amemfoninii ke amagaĩ, amelalai ke adesaĩ, amewodši ke sanegbai k. n. ba amebatšõ mei, ni moni ateñbulõ le kadi le, ena akekre „ní fiteo“ hũ.

§ 14. Ñãloĩ ke niileloĩ titrii.

Wona momo ake Helamei le aña ke niile ní dši gbomei keke anõ le da naakpa ni efa hũ fe blema dšeñmãdši le fẽ nõ, ni ñmeneñmene gbomei adesaĩ dši amekaselõ ye mli lolo. Agbene esa ake wokwe ameteñ ñãloĩ ke niileloĩ titrii fio, ni wobana, ake Aten ye hiegbẽ ye neke gbefañ neñ hũ.

Wokwe lalafoloĩ, lalatšemei, tšutšaloĩ, amagãkoloĩ, tẽñloĩ; tšofãtšemei, sanegbalõ, otšamei ke dšeñniileloĩ.

Lalafoloĩ.

Lalafoloĩ aten blema ñãlo ke tšõlo titri ní dši filafonyo Homer ke elalai enyo ye Troya ta ke ekãlo le ahe wowie momo, IV, § 4.

Yidšiemõ kpeteñkple esenyielo Hesiodo na hũ, ye Boiotia, afe 800. Efo lalai ní he dšra ní amemli ete efe ke ñmene, nomei dši: „Herakle tšeñ le,“ „Nyoñmei aweku le“ ke etšõmolala; „Niitšumõ ke gbĩĩ,“ no mli ní ewie

gbomei awala ke dšen ke ššašihile ke šikponhūmo he: Emli kuku ko ne:

„Sumole moni smoo, ni owa moni wao le;“

„Hã moni hão le, ši moni hãkoö le hũ okahã!“

Ši Mat. 5, 46 le wo le wona ake ntoheloi asuomo keke dši no: Kristo tšowo moñ ake:

„Sumole moni nyeo, ni owa moni ewakoö:“

„Hã moni bao ni odšo moni edšeo tete!“

Afe 600 lalatše nãlo Arion yo Korinto. Agba ye ehewo ake gbĩ ko beni eyo nšo hĩe ke-yaã šša le, lelenbii le taole amegbe: Keke ni ekpaame fai, ake amehãle gbẽ ní ela elalai eko dã efata sañku he: amekplẽ, ni eñõ ahũ ake eta delfin lo ní yo lele masei le tšui mli tete. Beni egbe na le, ehuru ke-tu nšõñ, ni lo le wole ke-te šikpon fefefe. Elalai ní dši Lira alo sañku ke kpai nõ le tamõ mei enyo ní nyie se le anõ le eladšewo.

Ese le yõ lalafolo ko ní atšeołe Sapfo yo Lesbo nšo-kpo le nõ. Elalai le eladše hũ; ši amesusumõ ni atšeo Sapfo nõ hũ le wole ke ñmene. Blemabii le fẽ ní lele le ke ake „elalai nõ ni ameyo feo naakpa dientše.“

Ši lira lalafoloi le fẽ aten titri dši Pindare. Afole ye Kinoskefalai ye Teben masei, 522; ni dšemei hũ egbo beni eye afii 80 le. Adšie eyi titri ye „eyidšiemõ lalai“ ní eke-dšie Olimpia femoi ke femoi krokomei amlĩ kõnimyeloi le ayi le ahewo. Ameten pi še wodeñ. Hewale pi ke dfeñmõj ke yiñtoi wudši ye mli, ni amehoo „tamõ koiañ fã ní wa.“ Mei fẽ tao ake Pindare laame: mañtšemei ke mädši bo neke anumnyam he modeñ. Kẽle edokoo ena, ši ewiemõ dši hĩ anõ ni esa. Ewie etšõ mei, ní amefe ekã, amehĩe asa, amehẽ atše ni amеше Nyoñmo gbeye. Hefehẽ ní eyaã le, awo ehĩe nyam babao; ni beni eba Delfi le, Orakle ke ake ake laureli akekre fĩ eyitšo ni ake afole nii le añmẽ okplõ ahãle.

Lalafoloi krokomei pi ní yo gbẽi wudši le ye; ši hĩefle-fletšemei ke mudšiatšemei hũ yeñ, ní wotšiaame tã.

Ši esa ake atši adesãfolo ko ta ní yo Lidia ni atšeołe Aesopo le, afe 520. Ake ake nyõñ afütše bibio ni he yo tañ dšile; ši eke edesaĩ le ní egbaã koloi ahe sãdši titri ye mli tamõ meididši anõ le tšõo nibii kpakpai srotõ. Mei le boame toi naakpa ni mo ta enanyo ahũ dãni añmã Luther, Kristo

asafo salo ye Ablotširi le (Kr. se 1500) sumo neke adesaĩ ne pI, ni esusu ake amehĩ hã gbekebi atšõmo titri. Eko-meĩ ne: „Mele ko ye nkõmo ye ewulã Here (luno) hĩe, ake le ní dši loflo fefe ko enaa gbẽ ke nõmo, ši flomela (loflo bibio ní le lala ke nõmo fe fẽ le) moñ, ní he be feo kwra le hĩe lala ke nõmo! Nyoñmoyo le kele ake: „Me nkõmo oyeo ni obloõ ne? Edša pe ake dšee mokome hĩeo niikpakpai fẽ!“ — „Ka momo ko ke ebi ake: „Mibi! kanyie afã neke dane, ši nyiemõ hĩegbe trõmõ ko!“ Kabi le to he ake: Ata, maboõ toi pe beni mina ake otomi okadi le!“ No dši ake: Katšõ gbekebi noko ake dša otoame okadi kpakpa hũ! —

Lira lalafõ le se le Drama nõ alo femo-ke-nokwemo nõ le te ši. Mañbii le sumo ake ake femoi ní amekweo adšie amehĩetšere le naakpa, ni lala ke femo feloi le to he hãame. Kleñkleñ femoi ní amefe le hĩ tamõ ñmene Kristofoi anõ lo feame tete. Femoi afeloi titri ete le dši Aešilo, Sofokle ke Euripede.

Aešilo dšẽ Aten, afole 525. Eñmã femoi 70, ni 7 ye lolo. Noni yo feo fe fẽ ye mli dši „Prometeu ní afĩle le; ekroko dši „Persimeĩ le;“ ni eko hũ dši „Meĩ kpawo ni te ši wo Teben le.“ Hewale ke anumnyam ke gbeye ye neke femo lalai ne amlĩ ni „amehosõ meĩ adfeñmo le.“

Sofokle, moni afole ye Kolono akrowa leñ ye Aten maseĩ, 496, le, eye afii 90 soññ. Asumo eni fe Aešilo nõ, tšẽ amemli kwõ tamõ nomei. Ši ena tšẽ fe fẽ, ni ele boni ekadi nibi fẽ dšogba, titri le gbomei asusuma ke dfeñmo, koni moko ana ledientšẽ ehe ye eñmãlei le amlĩ tamõ afefe mli. „Ehosoo mo tamõ Aešilo, ši etaa mo tšui mli.“ Ekukudši 100 lo no ní efe le amlĩ le efe 7 keke. „Antigone le hĩ fe fẽ yeñ, „Oedipo ye Kolono“ (kw. IV, § 4) hũ hĩ.

Euripide le afole ye Aten nšokpo Salami le no ye dšemeĩ anumnyam ta gbĩ, 5 Okt. 480 le, noñ no. Etamoõ nomei enyo, ši kẽle ekukudši le ahe tšẽ ni atšõ dšẽñ kpakpa yeñ, ni ewiemõ ke niitšõmõ hũ ye feo. Eñmã femoi 120 soññ; ši 18 keke efe: „Medea“, „Ifigenia ye Auli“ k. n.

Neke lalafoloi ete ne fe Tragoidiai alo nkõmoyeli femoi keke, noni dši sane srõto ko. Hĩ ní hĩe kã ši dšiamẽ, ni ke amekwe amemli ke amehewõ wõndšamo le, amenaã nkõ-

moyeli sādši titri. Dfeñmo titri alo Idea ní wonaā ye amelalai ke femoi pī amlī dši enē: Gbomō ekālo ní he wa ko ke ošrā ní wo duñ ni ewa fele nōo ni egbeo ši alo enyōo ye eplemo leñ. Mišedšemo be ye neke dfeñmo ne mli moñ: kēle boni gbomo kpakpa ní lee Nyonmo ke ela le yo hā dši no! Amenuko sanekpakpa le ní tšōwo gbē ke-tšō ple-mo ke gbele mli tete ke-yaā kōnimyeli ke nanowala mli! — Ametaoo, ši amenako! —

Ši Perikle yino le Komoidia alo mīše femo le te ši, ni enō no be leñ hīeflešetšemei le ana moñ fe űkomoyeli femo; ni agbene ke afe sane ko ní nō mei babao le na le, femo he alo Teatron („heni akweo nii ye“) šinaī le ana tamō abološāloj ašinaī le ye hōmobe leñ ke mei afimo ke mīamo po! —

Miše femoi le afelo ní adšie eyi fe fē dši Aristofane. Eyo Aten ye 427 ke 388 teñ. Efe sādši alo kukudši 60, ni 11 ye lolo: „Atatui le,“ „Asākpaī le,“ „Lofōdši alo Kuku-mañ le“ k. n. Eyintō le edšee efoñ, edšake etšō eyino ke emanbii le adšeñba foñ le ye Kwemohe le ni eke hefeoyeli ke heguogbele kplebii le gbala ametoi. Ši boni efe le, eti tšō; gbomo ní he tše ni ehīe kā ši nyēñ kwemohe ēkwe lo ebo toi, kedši afe Aristofane femo ko. Ši Aten be gbomei pī ní yo neke ye no be leñ, ni Aristofane woame űmlōkpā fe fē, ni enē amesumoō.

Lalatšemei ke Musikoi.

Ši dšee lalafō keke amele, ši amele lamo ke blekpāmo ke sañkufā ke musika kroko ní fata gbemo nā le he hū, ni amesumoō naakpa, ameke-dšieo amehītšere ni ameke-tšeo ametšui amēñmeo amemli. Amelalahenibii titri dši sañku alo lira (alo Kitra, Zitra) ke ble.

Hela lalatšemei fē atše ní dše šiši dšogba le dši Terpan-der ní dše Lesbo, afe 670 le. Le etšō lala nā le gbenanii tšutšu, Ši Olimpo ní dše Frigia ni eba Hela afe 550 le nō le nō ni eyo feo fe no nō le.

Kēle amēñmāko lala okadii (notai) ní še wodeñ ní kulē wōke na boni amelalai k. n. yo hā. Noni amēñmāloj ke ye he le keke wole; ši enē ana faññ, ake amele lamo, sañkufā ke blekpāmo alo musika fē dšogba, tše amešee wonō ye enē mli.

Tšūtfaloj.

Dšee Aten keke, ši Hela mādši krokomei amlī hū amāā tšui ke mōdši ke nii fefeoi pī ye. Ši adšie tšufana le kpo titri ye dšamotšui, mañtšui ke niikwemotšui ahe; mañbii atšui ahe akwee feo titri ye, ši emlisamo ke hedšomo moñ.

Tšūtfaloj ní yo gbei titri dši: Hyersifron ke ebi Meta-gene, ni mā Artemi (alo Diana) dšamomō fefeo ye Efeso, ní amā ahū afi 220 soññ dāni agbe na le. Ši Aten Partenon fefeo le, Kalikratida ke Iktino mā no.

Amagākoloj.

Amagākomo ke Amagāfemo (Hela: Plastika, ní dše „plazein“, alo „šō, komo“, he le) atšeo nā fē nā ní akē-nāā nibii ní wa srotōi, te, marmorte titri, ayawa, šika, fiowu k. n. ní akē-šōo amagā ke nii fefeoi le.

Enē Helamei le le fe mādši fē: nmenēnmenē tete akaseg-ame lolo, ši ašeko amēhe. Amēle dše neñ hefe o le fe fē. Ni enē le dšee amewodši ke blemabii le adesañ keke mli ni wonāā ye; ši amemagañ, emūdši ke kukudši, pī ye ke nmenē, ni anyē akweame ye Ablotširi mādši wudši fē mli, ni abuqame fe šika ye hefe hewo.

Neke naloj ne atše ní dši amagākolō ní fe enanemei fē ye dše neñ le dši Atenyo Fidia. Perikle šientše dšile. Eñāā ayawa, marmore, fiowu ke šika. Efe Apolo ayawa amagā fefeo ní mā Delfi, ke Nemesi (nādšian to-nyoñmoyo) kpetenkle ní mā Maraton tahe le, ní akē marmor ko le: asañ Pala ní damo Partenon mli ye Aten, ní akē šika ke fiowu nā le, le noñ efe. Ši eñalo-niitšumo ní fe fē dši „nyoñmei amañtše Zeu“ alo Dio amagā kple ko ní eke šika ke fiowu hū nā ní eta Olimpia dšamomō leñ. Emañtšeseñ le šišitō le kwō nādši 12: mañtšeseñ le dientše akē tšenedrutšo kpe, ni nyoñmei amañtše le ta no, ni ekwo nādši 40. Akē fiowu soññ tša ní anaa tšamohe ko, ni afite šika babao ye he ahū ní eyitšoi kpo kome na ši Dalei 1000 le. Kōnimyeli nyoñmoyo ta eninedšurō mli, ni enine abeku hie mañtšetšo ní okropoñ ta eno le, bo kpetenkle yū ha ehe. Blemabii le keo akē enokwemo ke ehie

ní gbeye ke dale, mlihile ke hedšole fe yo mli le „hā mo hīe dše dše neñ amanehülū le no,“ — Ši wona momo, ake ame-nyoñmei ke amagañ gbohī le enyēñ ameyiwala amehere, lo ní amehāame hedšole ko: Nyoñmo hīekālo anokwafo le ní dšie ehe kpo ye Kristo mli le keke nyēo enē ehā. Ni le le amele-kole. Ši enē kē anyē ake, ake Fidia, beni eña neke amagā le, ke ameteñ mei pī „tao anokwa Nyoñmo segbe, ake aleenō ameaye le ni ameanale, lo“. — Neke Fidia ne hū ní bo Aten amagañ fefeoi ahe modeñ le nyōmowo ní Atenemei le ke dale ši le dši ake awole tšun yakatšā, ni eyagbo ye dšei! —

Amagākolo kroko ní yo gbei dši Polikleito ní dše Sikion, 469—409. Eñāā gbomei amagañ ní he wa ni amehē yo feo fe fē. „Eklplohīelo le“ abu ake gbomotšo su ko ní afeko eno eko dā le.

Ese le, 361—310 Praksitele gbei dšedše naakpa: edše Fidia kasemohe le ye Aten. Ake ake le eko Marmore amagañ kū ní atšeo „Niobe ku le“ ní yo München ye Gliptoteke leñ ke ñmene le.

Moni le ayawafiemo fe fē le dši Lisipo ní dše Sikion le. Efiē Herakle kpetenkple ní mā Korinto le, ke Helio (= hülū) fefeo ko ní ke fili ke okpoñoi edfe ba k. n. — Ayawafielo kple kroko, Perilo, na gbei titri ye edšennagbe ní he yo gbeye hewo. Beni efie nii pī le, efie ayawa tšinanu kpetenkple dientšē ehā Tirano Falari ye Agrigento ye Sikilia, ní eke-dšie ehīetšre: afie emli flo, koni añō gbomo awo mli ni ašere la ye šiši, ní ke gbomo nu he le, eblō ni efeo ake tšinanu dientšē bloö. Ši beni Perilo gbe tšinanu le na le, Tirano le mo le tšutšu ekele ho mli ni ehā eblō ke-yaši beyino ní egbo! — Nagbe le wokai nāloi enyo, Kare ke Lahye ní feo nō wulu ko ní fe fē ye no be leñ; no dši Koloso ní damo Rhodo le. Neke Koloso ne dši ayawa amagā wulu kple ni tamō gbomo ko, ši eda tamō mō kakadañ ko ní ake la to mli (Faro alo tšomō) ní ake-tšō ledši agbe nyōñ. Edamō te-sai enyo no, ni nšogbe legelege tšō enādši ateñ, ni eda ahū ní ledši kplei nyēo enādši enyo teñ amehoo. Gbī ko le šikpoñhosomō ko tfa neke Koloso ne ši, ni eke ewulemo wule Rhodo mañ mlidša kple ko.

Tēnloī.

Mfoninini ní Helamei le tēn ye klala ní afe totro ke kalogbogboi anọ le ekoeko ešēn wodeñ. Ši ake ye amewodši amlí faññ, ake ame le tēnmọ-ñā le hū naakpa.

Ńalọi ete gbeii titrii dšedše fe fē ye tēnmọ gbeñā: Zeuksi ní dšē Heraklea, Parhasio ní dšē Efeso, ke Apele ní dšē Ko nšokpo le no.

Tšutšumei enyo ní yo dšēn afe 400 le da gbiko moni le tēnmọ fe enanyo le. Zeuksi tēn weinyibii ke kafu ko pēpē ahū ní lofōdši ba amebakolo kulibii le. Ši beni ebe dšei le, Parhasio tēn nta ko ye kafu ke yibii le no ní tamọ nta dientšē ahū ní beni Zeuksi ba, etao ake edšie nta le, etfakē esusu ake moko ke fō no. Ateñbuloi le ke ake Parhasio ye kōnim, etfakē dšee lofōdši keke elaka, ši elaka gbomo ke tēnmọ ñalọ kple dientšē tete.

Ši Apele ní ba amese le le tēnmọ feame ni edši ñalọ ní da fe Helamei le ke blemabii le atēnloī le fē. Mofēmo ní enyomoyo Afrodite (Venu) boni edšē nšo afui leñ ekwo le ke Artemi ye oblayei ní šāā afolei atēn le na kpe ehe naakpa. Gbiko le etēn Aleksander kpeteñkple le, boni eta okpoño no. Aleksander hie so ledientšē emfonini moñ, ši efa ekpoño nō le, ni eke ake ake ekpoño le dientšē aba abato he: beni okpoño le ba ni ebana emfonini pe le enyā ehāle, edšake esusu ehie kã. Keke ni Apele ke mañtšē wulu le ake: „Te ona, ake okpoño le le ñā le yomọ feo!“ Ni Aleksander mli fūüle.

Tšofātšemei ke tšaloi.

Afe afii ohai 14 le mli ye Kristo hie le momo Tesalia lumo ko ní atšeo le Asklepío (Aeskulape) le le tšamọ alo tšofāfemọ (Medizina) ahū ní beni egbo le adšale ake nyoñmo tšalọ alo hewale nyoñmo ko. Ši alee boni efeo.

Ši afe afii 400 le no leñ tšofātšē kple ko yo Taso ke Ko nšokpoi le anọ ní atšeo le „Hipokrate kpeteñkple le;“ moni dšee tšamọ keke etša helatšemei babao, ši moñ eñmā tšamọ wodši pī hū, ni ekomei ebašē wodeñ le: ni wotšofātšemei ke tšaloi titrii gba mli faññ, ake tšamọ ke tšofā he niile fē

šišidsē ye mli leleñ. Ake ake gbomo kpakpa dšile ni edii šika lo dfetei lo nyam se ši moñ ebo gbomei adesaĩ aferemo ke hewale he modeñ leleñ. Nyoñmo ana no ahāle! —

Sādšiangbaloi ke ñmāloi.

Menemei titri esa ake wodaame ši; edšake dšee amenine na kule wolee noni afe blema le. Helamei le asādšiangbaloi titrii ne:

Herodoto, 484—408. Afole ye Halikarnaso ye Asia fio, ši eyo Aten hū afii pī. Ete eyafā gbe ke-te mañse šoññ ye Asia, Afrika ke Europa, ni ebua dšeñsādši ana ye hefēhe. Atšeole sanegba tše le, edšake dšeñmādšianbii le atēñ moko-moko eñmā sane kple ko ye ehē, ake dša sādši kroñkroĩ ní yo Biblia mli le añmāloi kroñkroĩ le, ni ke akweame le, bele Mose moñ dši sādši-agbaloi le fē atše fe fē ke-dše šišidše le. Ewodši le atēñ nehū eše wodeñ, ní dšeñsādši ní dše Lidia mañtše Gige yino le āhū ke-baši Mikale ta le yino, alo afii 220 nō le yo mli. Egbaā sādši anokwale na ke nyoñmogbeyešemo, ni ewiemo ke ñmale hī ni eñō naakpa.

Tukidide, Atenenyo ko, 470—402. Le hū dši saneñmālo kpakpa ko, ni mei pī sumoole fe Herodoto tete. Eyoq nii ase fele, ni esanegba ke tšōmo hī pe hū fe no nō; ši ešee Nyoñmo gbeye tamō no, ni enaa Nyoñmo nine ye gbomei adesaĩ asādši le amlī tamole. Eñmā Peloponeso ta sane le boni ena ke-dše afi 431 le ke-yaši afi 410 le no le.

Ksenofon, Atenenyo ko, 446—356. Tatše ke saneñmālo dšile šikome. Egbe Tukidide Peloponeso ta sane le na, ni egba Hela nō le ke-dše no be le ke-yaši Mantinea ta le no, 362. Esa eñmā mañtše Korēs alo Kiros tšosemo sane le (Kiropaidia) hū. Elee sanegba tamō Tukidide; ši kēle esane le nō, hewo le atšeole ake „Atika wobi le“ hū.

Wieloi alo Otšamei.

Wiemō alo Otšame nā le Helamei le bo he modeñ ni amekase naakpa; edšake ehe midšra. Nibii fē he awieq ni ayeq sane faññ ye wiemo ke dañgbē na ye neke heyeli-mādši

ne amlí. Mañ mū le fē bo otšame ní damo agba ko no le toi. Moni le wiemo dšogba le, le eye ametšui ke amedfenmoi ano, ni etšō ameyitšo: amedoko amena ni amenyā amehāle, ni amewole onukpa hū: ni esa ena hewale ni etšō mañ mū le fē gbe boni esumoo. Moko nyēn efe noyelo kpakpa ake dša ena tše dšogba. Atenemei dši mei titrii ye ene hū mli: ametšamei kpadakui ete ne:

Klenkleño le dši Perikle, mañ noyelo wulu ní wole momo le. Le ewo wiemo nā le no ehē. Ši tše ewiemo le yo kañkañ ke feo, kēle efe kroññ ke boni afoō wiemo le.

Moni dši enyo ní abuo le ake otšame kple fe Perikle tete dši Isokrate. Le le etšō okadi ehā otšamei akasemo fē. Ewiemo nō ni eye feo, ni ele nā boni eke ehē, enidši ke hetšimo le fē fata enabu le he, ni mañ le sumoo nakai tšō. Mā-dši anoyelo akpei abo kase Isokrate.

Ši moni dši otšame nālo fe fē le dši moni dši ete, Demostene, 381—322. Edše šiši ekase ye ledientše esu ke ebañ le na (alo originale dšile): ekasee moko, ni asañ moko nyēñle ekase. Ekase wiemo nā ke-dše egbekebiiaši ni ebō he modeñ ahū. Elee R gbemo ye egbekebiiaši hewo le eke tefobii wo edañ ni eke-gbe R le ke-yaši beyino ní edañ tše ni ele kemo. Etšitši ke egbē le waa ke-dše efomo he le: bele eyadamo nšo ní gbeo le na ni eblo ewo mli, lo edšo foi ke-kwo goñ ko ni edšadše sane ko efata he ahū ke-yaši beyino ní etšitši ke egbē le wa ni esa. Ši kēle ekleñkleñ wiemoi le enōō mañ le na, edšake elee ehētšimo ní sa ake efata he; hewo le ete kwemohe felo ko nō ni ekase, ni no se le efo femo ye afefe hē ahū ke-yaši beyino ní ehomo he; ni beni afe ní kasemo ní wa ni ese tše le akatole ni ehī etšu leñ egbe na dā le, eše eyiteñ fā kome kwrā, koni ekanyō kpo edše ke-yaši beyino ni eyitšoi etša ekoñ. Ši kēle ebē neke nā ne he tšui ke yitšo kpakpa kome, ke ehe niile kasemo he modeñbo ní na wa dšikule, no nibii fē šēñ he ní eke tšō wielo wulu kple ni fe fē ní dšēñmādši ke ledientše emañ ena peñ le. Eke ewiemo le taā tšui ke dfenmoi amlí ní efe nakpe, ni eke elilei ye Aten ke Hela mū le fē no etše ahū. Ewiemoi ní edšadše le amlí 61 šē wodeñ ni ameyidsiemo ke nyam se efoko ke ñmene.

Dšeññāleloj alo Filosofoi.

Filosofia šiši dši dšeñniile alo dšeññāle, alo nā ke niile ní gbomo adesā yišo ke dfeñmo ke ledientše eyiñfiemo ke mlitaomo k. n. anyē he aše le. Esoro le, esoro Nyoñmo nā ke niile ní edšie kpo etšowo ye ewiemo le mli le.

Edšee nakpe ake gbomo adesā mumo le, beni ehē tšē ni ebale ehe le, taoq ake ele nii ní ena lo enu ke egbomotšo he yosemonii, hieñmeii, toi, gūgō, tšine, nidši ke henii le: ake ebio nii ní anaa le ke nii fē ašiši le tete ši. Agbene ene le, edšee eša ko, ši ehī ni esa moñ: kēle esa ake gbomo ke Nyoñmo gbeyešemo adše šiši (Abei 1, 7), ni esa ebo ehenniile ní dši Nyoñmo gbē ye emli le toi: edšake dšemei Nyoñmo ñmā emla le ye; ni eke hešiba, humifemo ke anokwale suomo le asusu nii ahe hū. Neke ni Nyonmo adšo esusumo, ni tše ebana ake enañ anokwale ní mā ši šinñ ye ledientše emli le, alo anokwa hedšole moñ le, kēle ekole ehē atšē ní efe ñwei wala ke mišedšemo le.

Blema Helamei le atēñ dfeñloj ke niiamlitaoloi amli le mei kpawo na gbei titri ní atšeoame „Hela nāleloj kpawo le.“ Ke akai ake wondšaloi dšiamē le, amesa neke gbei leleñ, edšake amekē dšeñba kpakpa hū fata nā ke niile he. Ameghei ne: Kleobulo, Periander, Pitako, Bia, Tale, Hyilon, Solon.

Ameyino le se le „ñāloj le“ ayi fa naakpa. Ši yakañāloj, hewoloi, kpekpefeloi, meifōdši pī ye mli hū, mei ní hē nā he kpemo kēke ni amekē ameyaka kane le šišiuo meikrokomei hū. Amehewo titri ni Filosofia na gbei foñ. Ši wotši mei edfe kēke ta mei dši Hela Filosofoi atēñ meikpakpai ke meiwudši fe fē le.

I. Pitagora. Afole ye Samo nšokpo le no 584. Gbomo ní wuu niñāñ dšile. Edako, beni adšieo eñāle dšadšemoj ní ešie ye Olimpia le ayi momo. — Ši kēle ledientše le eñā ke niile faa hāāle hewo le efā gbe ke-tšō šikpōdši krokomei amli ni etaoq niile ke anokwale segbe. Esra Mizraim alo Egipte hū ni ekase Mizrimei le aniile. Beni eye-afi 40 le, ete Kroton mañ ye Hela wulu alo Italia šišigbe le. Mei fē na kpe amehē ye dšej, beni amena nū nālo le: eke ni ehe ye feo: ewo atade yū

ke nyie bleō, ehie kā ši ni ekwa ehe, edšeñ ke esu ke bañ mli tše, eše Nyoñmo gbeye, ni ewiemō mli tše ni eyē kroññ, ni kēle emli kwō. Kroton mañ onukpai le mā asa kpetenkle hā eniitšōmō le, ni dāne gbomei ní fe 2000 le boō enā ke eniitšōmō le toi ye dšei.

Eniitšōmō titri ne: Blemala ko alo tšutšula ko ye dše ne teñ, ni dšeñ mū le fē boleō neke la ne dāne ye šibolemoj pi amlī; ni la ne dši wala fē šiši. Neke la ne mli le hūlū, nyoñtšere, nūlamii, nyoñmei, mumoj ke gbomei fē dšē: titri le gbomo susuma le dši neke la ne lasremii le eko. Neke blemala ne hī ke wula ši pepepe; ni nohewō le esa gbomo ake eba edšeñ ke hetšemo ní ehī, edšake edšō la ne mli; ni edšeñba kpakpa adšē emligbe, dšee ehewogbe keke. Ši ake noni susuma le he tšeñ ke-wulañ ši ye dše neñ le hewō ebote kolo alo nibii krokomei amlī ni ebla āhū ke-yaši beyinō ní ehe atše kwra k. n. — Wōnaā, anokwale bibio ye etšōmō leñ, ši kēle noni be mli le fa tšō. — Ke wōñō Nyoñmo wiemo woto he le, esa ake wōdale ši ye gbē kroññ ní etšōwō hewō.

Pitagora bo asafo lo kpañmō ko, ní gbēheci srotōi yo mli, ni enō onukpai ke gbekebii ke-babote mli. Gbekebii ke oblahī ahe mōdeñ ebō titri, koni etšōame gbomei atšōloj, nāloj ke mañ noyeliloj ní abō amēmañ feremō le he mōdeñ.

Pitagoreimej alo ekaseloj le ba amēdšeñ ekoro, ni tšē amēdša wōdši tamō amēmañbii le, kēle amēdšeñba mli nibii komej ye feo. Amēteō ši lebi mañkpa. Tšutšu le amēka amēdientšē amēhe amēkwē boni amēyo hā: no se le amēte šišeramō fio ye mañ agbo na amēke hūlū ní dši blemala le subañ le šite le ayakpe ni amēsole: keke ni amēbabo amēšōlo tšōmō dšadšemoj le atōi ni amēsusu he: no hū se le amēfo amēgbomotšo he mōdeñbo; edšake amēke, ake susuma ní he wa le nyēō gbomotšo ní he wa hū mli keke ehīō; tšē enē be mli dādā: beni amēye fanenii fio le, amētsuo mañ niitšumoj ke-yaši gbeke bleō, ni agbēne amēsa amēte šišeramō ekoñ, amēdšu, ni amēye amēniiyenii titri, tše no hū ke hīešikāmo: ni lala ke solemō amēke-gbeō gbī fē gbī na.

Pitagora kaseloj le hīe kāmō amēšōlo le no āhū ní amēhe ewiemō fē wiemo amēye, ake anokwaleñ. Dšee šiši-tšōmō ni amēke māā no mi, ši kemō amēkeō ake: Le eke! ni

no se le amedšee he n̄wane doññ. Esa moñ ake woke neke hemo ke yeli ne n̄oo woh̄ie wof̄oo wotš̄olo Kristo ní dš̄e n̄wei len o, boni Pitagoramei le h̄ie kām̄o ametš̄olo ní dši gbomo gbedulo keke le no le!

Ši dš̄ee ene keke: ši moñ amekaseo ehets̄emo ke dš̄eñba kpakpa le h̄u, ní tš̄e amedientš̄e amegba mli ake mūdš̄inii ke eša h̄i ametš̄ui mli lolo, ni amenako kpātām̄o ke anokwale hedš̄ole le, kēle esoroame, esoro wondš̄aloi krokomei kwr̄a. Mei kpakpai pi ní yeo mādši an̄o lo ametš̄oo niile le dš̄e neke n̄alo ne kasemohe le ba h̄u.

Kēle beni efroke afe afii 40 soññ ye Kroton le, Demokra-tai fitele ni amegbe Pitagoramei pi: edš̄ake wondš̄aloi tete atēñ le abonsam sumoo n̄o kpakpa ko. Numo Pitagora ní eye afii 80 tete le, afiele ke-dš̄e eniiletš̄om̄o asa le no, ni ete Metapontum eyagbo ye dš̄ei.

Sokrate.

Dš̄eñnalelo kple ní dši enyo le dši Sokrate, ni egbei le dš̄edše fe fē n̄o, tš̄e eba ehe ši fe fē, ni eñā le dši humi n̄o le. Abuole ake wondš̄aloi fē atēñ mokpakpa fe fē. — Afole ye Aten 469: etš̄e dši amagākolo, ni le h̄u ekase neke n̄ā ne: ši nibii ní yo n̄wei ke nii ní anaa le ahe niile suom̄o le tš̄ire eyi se dāne hewo eke ehewale fē kase dš̄eññale alo Filosofia.

Esusuo neke nii ne ahe ah̄u, ni efie eyiñ, kēle enaa hewale ye no. Beni etao mli ni epei mli ah̄u le eke: „Nokōme mile agbene, ake mileko noko!“ Kēdši niilelo š̄e ene he le, bele dš̄e neñ niile le fitee eyitšo. Sokrate yose moñ, ake anokwa Nyonmo kome ní dši n̄okpakpa k̄ome ní fe fē le ye dš̄eñ, ši tš̄e gb̄iī komei ewieo ye ehe, kēle eninakole, enako hewale ye ehe niile le no, koni eke eh̄ie afō no kpēkpēkpē, hewo le eš̄ereko wondš̄aloi awodši le h̄u efieko. Ni beni yi yawula ši le, edš̄ie edfēñm̄o ke-dš̄e nii ní anaa le he fiofio, etfakē eke ake gb̄iīabo ní anaa noko ní mā ši šiññ ye hewo le, ehe dfeñm̄o tūtu le dši be fitemo keke. Nohewo le etš̄o ake n̄ā kroññ dši ake abo nii ní h̄i h̄ā gbomo ye dš̄e neñ wala le tš̄om̄o he modēñ. Kēle ene no ena hewale ye, ake n̄okpakpa le keke h̄i h̄ā gbomo ye anokwale mli; ni ke

moko ke ake esoro noni hi ha mo ni esoro noni dsa le, manfitelo dšile. Nohewo le ebo su ke bañ sale kpakpa niitšomo he modeñ titri agbene. Ni ene he wondšalo le hu naa hewale fio, „edšake Nyoñmo ñmã emla ye ametšuii amlı“ ni ameye heniile ko ni yeo nõkpakpa ke nõfoñ he odase (kw. Rom. 1, 2). Kële neke Nyoñmo mla ke heniile ni yo gbomo tšui mli le mli tšee dšogba doññ: etao Nyoñmo kpodšiemo efata ehe dani eše. — Sokrate sale titri dši „hĩešikãmo, dšale ke ekã;“ suomo le ni dši fẽ yitšo le, elee dšogba. Ekadi ni eto le tšoo no moñ fe eniitšomo le.

Edšake sale ni etšole le, ebo he modeñ ni etšo ye edšenba kpakpa okadi le mli hu: efeo humi, ebaã ehe ši, ekwaa efee moko nõfoñ ko, ni eke ekã ke tšui wu ta ye edšaku le he. Ebo modeñ titri ni edšo emlila ke hiedonii le ahe. Woye okadii pi ye no he. Eñã Ksantipe dši yõ foñ ni na wa. Gbı ko le edše Sokrate ahũ, ši emli dšo ni efoo edañ: keke le beni edše kpo le, yõ le fose nugbe efie eyiteñ: ekaseloi le na, ni amena kpe ameha, ake efelele noko lo efoo mli; ši eke kpõ ake: „Beni minu edšemo nyoñmošimo ni wa le, misusu momo, ake enugbe nyoñmonemo aše.“

Beni ena ake onukpai atšakemo he midšra tũtu ko le, ebo modeñ titri ni ebua oblahı ana ye ehewo, koni etšõame niile. Eye Nyoñmo niikeni kpakpa ni ele boni egblaame ke-ba eñõ ni amesumole. Alkibiade, hieflešetše le, tete ba eñõ be fio ko; ši le le enyẽñle etšake. Gbı ko le eke oblanyo fefeo ko kpe ye flo legelege mli: eke etšo to ehıe ni ebile ake: „Nẽgbe ahõ mã aheo ye?“ Oblanyo le to he ake: „Ye dša le no!“ Ebi ake: „Ni nẽgbe aheo mũ ye?“ — Eke: „Dšei noñ.“ Sokrate te no eke: „Ši ñã ke sale le, nẽgbe aheo no ye?“ Oblanyo le bu ena. Sokrate ke: „Nyiemo mi se, ni matšõo!“ Oblanyo le nyie ese, ni etšõ ekaseloi le aten mo ni sumole keyaši egbele beñ. Sanegbalõ Ksenofon ni. Oblanyo kroko ni dšẽ Megara, Euklide, nyie ñmletšai kpanyo ke-dšẽ Megara ke-te Aten kpitiokpitio, koni ebo Sokrate toi gbı kome keke. Gbiko le Atenemei le ke Megaramei le wuõ ta hewo le gbele mla kã Megaranyo fẽ Megaranyo no ke epue ye Aten le. Kële Euklide wo yei atadei ni edsu ši ke-ba Aten gbeke tũtrũ le, koni eke Sokrate agba sane fio nyõñ. — Niatšemei ke oħtafoi babua

amehe na ni amebole toj; edšake ehee nyōmowo ye eniitšōmo le hewo, take boni naletšōloj krokomei foō femo le. Beni etšōame le, ekeame gbaā sane, lo ebioame niī ni ame hū amebioloj ekoñ. Ledientše enmāā noko ešiiwo. Ši eniitšūmo ye feo ni adšo no hū ahā mei pī. Asań ehie ba nyam ni abuole naakpa hū, titri le beni moko bi Delfi Orakle le ake: „Namo dši gbomei adesaī le atēń nālo fe fē?“ ni ekadi Sokrate le.

Ši kēle dše nyońmei ke gbomei susuo neke alo moń ene noń hewo le emańbii ke onukpai, Atenemei le atēń mei pī, hie kōle ni amenyele, edšake edšie dšēń ní sa le yi, ni ekā nyeń nyeńtfibō; edšake emańbii, Atenemei le, ayakafā, hewō, ahofibō, kōtōmpo ke nii le, dšee he feo keke eye tamō Aristofane, ši moń efa hū ni ekwee gbomei ahiefań. Ni na, take boni Aten fo femo momosa le, nakai efe Sokrate hū: aflo ena ye wala ke gbele sane ko hewo akē ake: „egbeo nyońmei ahe guo ni efiteo oblahī le, ni nohewo le esa ake agbele!“ —

Sokrate yadamo ekodšoloj 560 le hie, ni eke wiemo fefeo ko fā ehe. Ekaselō Platon bo toi ni fe se le enmā ehāwo. Eke ye nibii krokomei amlī ake: „Te fe teń ní minyē nyońmei le ahe guo migbe, ní dane mīke mei krokomei le edšaame boni sa le? Ni mikaselōj le atēń namo nyeanyē ta nyetši ní mifitele?“ Mokomoko lee noko ní edšaa le ni kule eńō-fō eno ye anokwale na. Kēle noni ekodšoloj le kweo gbe, ake eefo ni ekpaame fai le, le moń ekā ame hie ye amehe ešai le ahewo, ni asań le moni baā ehe ši babao ye eniile gbefań le, efā moń efō ledientše esale le no ní fa tšō ye ame hie. Bēle ehéfamo moń hā ehe nu le he dšo ye ekodšoloj le ahie fe tšutšu le, ni amedšieele; ni nakai ebaba mli, ake Sokrate tete le, Atenemei le bule gbele fo!

Eke tšuińdšole nu fobu le, ni ete tšūń. Dšemei ekā ke egboklei gbī 30 sońń. Kēle esientšemei ye hegbe ake amebasrale, ni ekā he etšōame niile. Asań hū le moń egble ehie ni ešedše amemī ye ametšuińdole ní he sane doame le mli, ni gbī komei eye he feo tete, beni afe ní amemī aše. Gbī ko le ameteń moko kēmo eke: „Ao agbeo mo ní efeko noko foń ko po!“ Eke űmlōo ke ake: „Aso kule osumo moń ake mife noko foń ní agbemi, lo?“ Esientšemei tao esraloj le nyōńni amehā,

koni edše mli ni edšo foi, ši ekplēē kwra, edšake eke ake nyoñnihāmo le edšaa.

Enagbe gbī dšetšere no mañkē mra le ešientšemei le sa ba enō, ni amēkele ehī ši ke-yaši gbeke. Dšenamo fē le ewie gbele ke susuma ní gboo le he. Ekaseloi le atēn moko titri ko, Platon nāmā fē ewo wolo mli, ni atšeo Faidon ni eye ke nmenē. Beni hūlū ba ši le, ewo ebo kpolu ní ahāle ni eke ešientšemei le ake: „Nyhāa wosole, koni gbefā ke-dše biē ke-ya dšei le afere!“ ni enu šikome. Enanemei le dfa yafu ke yarafemo, ši ešedše amemī eke ake esa moñ, ake amēdšurole. Keke ni ete šišeramo ye tšu leñ ahū ke-yaši beyino ní etole; no se le cho eyakā ši ni eha ehīe ni ekpā emli. Enādši ahe dšo tšutšu, no se le egbomotšo kroko. Beni enu gbele le he ye etšui mli le, ekpaame fai ake amegbe wonū afole amehā tšamo nyoñmo Asklepio (ye anokwa hewale ní ena le hewo!) keke ni egbo diō, 400.

Beni egbo pe le, Aten mañ mū le fē dfa yafu ke yarafemo! Afie enafloloi ke-te mañse, ni ate kaimo ayawa amagā fefeo ši ahāle ní ake-wo ehīe nyam dā! — Ate-nemei le dši no!

Platon.

Filosofoi kplei atēn moni dši ete le ta wotši momo: Sokrate kaselo Platon ni. Afole ye Aten, 429. Beni eye afii nyoñmai enyo le, ebo Sokrate toi, ni eboole toi afii kpanyo šonñ, ni ekpete ehe ke-yaši egbele be leñ. Eke ake nibii dšudši ete hewo titri edaā nyoñmei le aši, 1) ake amehā etšō nū, ke 2) Helanyoi, ke 3) Sokrate yinobii le eko. No se le efā gbe ke-te mañse šonñ, ni eyahī Sirakuse mañ fefeo leñ ye Sikilia nšokpo le no. Ši ewalabe titri le eye ye edšaku mañ Aten leñ, heni egbo ye hū, beni eye afii 82 le.

Agbenē take boni Platon nō Sokrate sale niitšōmo le efe enō kwra le, nakai noñ kē eke etaomo ke seyomo mumo le kwo ke-bote nii ní anaa le amlī, ni ete šonñ fe won-dšaloi le afilosofoi le fē eko. Enmālei le ní atšeo ekome ake „Faidro“ ke eko hū „Timaio“ le mli le ewie nii fē ní yo le nano šiši le he: eke ake no dši wala ni eyo niile ke

niitaomo, ni eh̄e anokwale ke nōkpakpa fale le ye emli. Etšeo no Nyoñmo hū, ui esusuo ake le ni d̄ši kleñkleñmo ke onukpa le ebo ame nyoñmei le fē. Esa ake neke ni fē šiši ne ni gbomo susuma ataoo ni ešeole gbeye ni edšaale. Eke ake wosusuma ke Nyoñmo teñ beñke, ni tšutšu kleñkleñ le ekele fe ekome; ši bele esusu ake nakai eyo dāni ebabla ye d̄še neñ. Ši agbene ebe nakai doññ, ši moñ esa ake aafele nakai ekoñ. Ši d̄še neñ ní anaä le gblaä gbomo ke-d̄še Nyoñmo he, edšake eke eyaka niikpakpai le lakaale. Ni ake ni ní anaä le yeo gbomo no le d̄ši nōfoñ fē nōfoñ šiši. Gbītabo ní gbomo d̄ši d̄še neñ ní anaä le tšūlo le, efoñ d̄šile hū ni enaa hedšole; ni ke egbo nakai le, bele ehaomo awo wu moñ. Nohewo le d̄ša ake akpō gbomo ye neke nyōnyeli ne mli ni eke ešišid̄šē le afe ekome ekoñ, dāni ena hedšole. No le eena anokwa hedšole ye šikpoñ ne no momo, ni egbele se le ehedšole gbefāñnō le ateke no.

Platon tšōmo d̄ša ye nii ne pī mli; ši ene no le le alo woñdšaloj fē nāle le nyēñ eteke. Neke nālelo ne hū na Nyoñmo ye šoññ ni enu kpōmo hīamo he hū. Ši te esusuo teñ ake afe akpō gbomo ye nōfoñ le deñ, ni asale ahā etšutšu ših̄ile kpakpa ekoñ? — Esusu ake Filosofia alo nāle lo nā suomo le anyē nakai afe! — Eke ake ked̄ši gbomo ana ale ledientšē ehe d̄šogba tšutšu, no se le ete d̄fēñmōi (Ideai) wud̄ši ní wo ye emli le aši, ni agbene le eke ehewale ke taomo fē afe Nyoñmo nii le, no le ameāšie amehe kpo ameātšōle, ni Nyoñmo niile se le Nyoñmo h̄ie sale anyie ye ledientšē ehewale na; aafēne ekpai le, aasale ato nōkpakpa le, ni ewala fē aye egbo fefeo, take boni nūlamii le yeo egbo ke-boleo ši dā.

Ši Platon d̄šurō ledientšē nine po ešēe ene he: eke emligbe tūntu, ehēniile le titri, yee egbo nakai le. Esane wulu d̄ši, ake susuma le abote Nyoñmo ke nano niiañ ke ehewale fē; ši ledientšē eyeo nkomo ake ehoo d̄šogba. Eke ye heko, ake susuma le tamo fili ke okpoñoi enyo ní fā gbē ke-ya nwei: okpoñō kome le nō-fieo no d̄šogba ni enyieo trōmō hū, ši ekome le kuē wa ni efeo hedšō ni egbaleo ke-d̄še gbē le no, koni fili le nyēē h̄iegbe d̄šogba efe.

Eye mli moñ ake Platon d̄šeñ nāle tšōmo le beñke Kristo

nō le fe wōndšaloj aniišōmōj krokomei; kēle enyēn „yiwalaheremo le ehā dše neñ,“ edšake ebe — „yiwalaherelo ke kpōlo ko. Tšebele Platon dši wōndšaloj atēn mo titri ní gble etšui ehā nano ke Nyoñmo nii, ni edi amese. Nyoñmo Mumō ke esamo dromō le tšu nii ye ehe, ni wōhīe kā nō, ake beni egbo le se le ena noni efeo ye dše neñ ye Kristo anumnyam le mli.

Neke nālo ne bo mañyeli kpakpa he modeñ hū ni edfeñ he babao. Eñmā wolo ko ni tšōwo „mañyeli ní ehī pe le he okadi.“ Ni ehī Sirakuse ahū, edšake ekwe gbe ake dšei mañšemei, Dioniso, onukpa le, ke Dioniso, gbeke le, akwe ekadi ní eto le nō ni ameyaye nō, edšake ledientšē emañ Aten le efite tūtu hā enē. Ši enē hū eke-hoo: ameyi enyo le fē ameyee ekadi ke etšōmō le nō, tšē ebō he modeñ ahū. Tšutšu le amēbule ni amewole babao, ši beni fe se le, awa eyi ni ahao-le, koni eši Sikilia ete ekoñ.

Noni Platon tšō nii ye Akademia (pag. 133) hewo le atšeo ekaseloi le ake „Akademiamei.“ Ameyi faa tūtu, ši amedši mei kpakpai ní sa fe fē ye amem añbii le atēn kē.

Aristotele.

Moni dši edfe ye neke nāsuoloi wudši alo Filosofoi le atēn dši Aristotele. Afole ye Stagira ye Makedonia, 384. Beni eye afi 17 le, eba Aten ni ebabo Platon niitšōmō le toi afi 20 soññ. No se le eyahī Asia fio be kplañ, ni dšemei atšē eyi se ke-ba edšaku šikpoñ Makedonia, koni etšu nyam ke omanye niitšumō ko ni etšose emañšē Filipino binu Aleksander ní mei babao kwele gbe ke nibii wudši anohiekāmō le. Fe se le esa ekū ese ke-ba Aten ekoñ, koni ledientšē ebatšō Filosofia ye dšei. Etšōo nii ye Likeon, ní dši mañ asa kpeteñkple le ablainai ke koi aši, ni noni eke ekaseloi le šeraa ši dane beni etšōoame nii le hewo le atšeoame „Peripatetikai“ alo šišeraloi le. Le hū aflo ena ye Aten ake ešee nyoñmei agbeye, hewo le eši Aten ekoñ ete Kalki ye Euboia nšokpo le nō ni eyagbo ye dšei, beni eye afi 63 le. Eñmā wodši babao fe Platon, ye nibii pi ahewo, edšake ekase nibii pi. Edfeñmo he wodši alo wodši logikai anabuamō le atšeo „Organon.“

Ši neke Platon kaselo ne ko Filosofia gbe kroko kwrā. Elee dfeñmọ mli nii le alo susuma mli wala ní kwọ vọ le: esane fē dši yitšo ke šišina („verstand“). Ene mli ena ba moñ fe gbomo kroko. Eke-botee nii ní anaa le amli moñ, ši emō dše neñ ni anaā le ke emlinii le amli ní awa; edšake esusu neke nii ne ahe niile keke šiši anyē ana, ní emā ši šiññ. Etao mli fitšofitšo hū, edša mli, ebua na, eto gbedšiano ekoñ, etšō šiši, ni no se le le hū eba nii fē ašiši le he. Ene eke šemo kple yoğ moñ, ši eyaa nọ, edfēñ ehe, edšake eke eto ake enaa ena; ši noni enaa na ke-wulaa ši le, no he esumọọ ake ebo modeñ. Efeele tamọ Platon. Dšale na susumọ alo dfeñmọ nā le ní atšeo Logika hū le he dole fe fē. Neke Logika alo nā ní tšō gbomo gbe, boni sa ake esusu trömō alo dšale na, ni ekakōdō le dši Filosofia mū le fē hāle. Ni ene mli etšō nalo ye fe fē ni egbe na, ni moko eteko enọ ke ñmene. Ši esusumọ alo dfeñmọ he tšomọ ye eflo; anokwale dientše ní leọ susuma le be mli. Etamọ nō fefeọ ko ní ašā abo lo yeñ; ši ke abolo be mli le, moko nyēñ eye. Ni ke ake Nyoñmo wiemọ wala abolo wo mli tete le, ehī hū: aka etše, ši ehoo: eyee egbo.

Beni Kristo sane le ba dše neñ, mei pī ka ni ameke Aristotele ke Platon Filosofia afutu; ši ehī. Ehīaa Kristo ke esanekpakpa le, ake Filosofia ko aye abuale.

Kēle ene ye mli, ake neke hī enyo ne dši kanei wudši ní tšo ye ameyino ke amenanemei woñdšaloj le atēñ, ni amesa ameke amewodši tšuo nii ye gbomei adesaĩ anii-kasemọ he ke-baši ñmene gbī ne nọ.

Asañ hū ke ka dše neñ niikasemọ ke nā ke niile le, edše Hela titri mli. Ši dšēñ fitemọ na enyēñ etšī, lo ní ehāwo nano wala nohītekāmo le. *

Ni agbene wotšō hekroko ni woše Aristotele kaselo kple ní tšō dše neñ mañtše wulu le he.

IX. Makedonia dšeinmañtšeyeli le.

§ 1. Aleksander.

336 — 323.

No nyō leñ noñ beni gbomo sekeyelo ko, Herostrato, šā Asia woñdšaloj le ahekronkron wulu ní dši Diana dšamojšu fefeo kple ye Efeso le (VIII. § 14), ni etao eke-na gbei wulu ní gboo le, afo Makedonia mañtše Filipino binu Aleksander ahāle.

Etše le na miše babao ye gbekenu fefeo le hewo, ni eda ni efere hū ni ana mra ake nyēmo ke hewale wulu yo emli. Beni eye afii 15 le, Filipino tše no be leñ halelo kple fe fē ní dši Aristotele le, koni etšosele ni etšole niile; ni le le ebo oblanyo le he modeñ naakpa hū.

Aleksander tšō kaselo kpakpa ni bo toi ni ekase nii dšogba, ni esumo niikasemo hū. Ekole etšolo Logika ní he dšo le eñō ena tutu, edšake ehē do; ši kēle edšeñba kpakpa he tšōmo (Etika alo Morale) le he ena tšui dšogba. Dše neñ nii ahe sane (Fisika alo Natura sane) le esumo fe no tete; ši titri le gbomei ahe sane le. Nā hū esumo, titri lalafō nō; ni ke Aristotele kane numo Homer ni etšō šiši ehāle le, eñō ena ni eta etšui mli kwra. Kēle eng mli le dšee lala kukudši fefoi titri ni hā emli file nakai, ši moñ ekāloj kplei ní ela le. Nohewo le esumo Homer wolo le fe fē. Iliade le kā esune šiši dāne, ni dā dšetšeremo ekane yeñ. Enyā neke ekālōi, ni titri le „Ahyile ní tamō nyonmei le“ ahe babao, ni ebu Ahyile ake enanakansowa.

Nakai ekālo ní tamō no le alo mo ní fe no tete le tšōmo le, no dši edšeñmo fane ke nyōñ. Nohewo le dšee kasemo ekaseo wodši ke modeñbo keke, ši dāne efo tanii hīemo ke egbomotšo nahomo ye nibii fē mli hū, ni efe meikrokomei ye egbekebiiaši momo. Kēle dšee ekālo ní le niitšiamō keke esumo ake efe; ši moñ tatše kpakpa ko ni le ta noyeli ke tawu nā le, nohewo ekaseo neke nā ne titri. Ši esusuo hedšole ke māđšianoyeli kpakpa he hū ni etao ake etšō mañtše nālo ko, hewo le ekaseo mañtšeyeli nā le ke etšui mli le

fě, ni ke etše bua emañ-adšina le na, mañtšebi gbeke le ta ši ebo toi.

Beni Aleksander da le, ana ye epuemo he momo ake nū kple ni. Esu ke hie ye feo, ehe wa, ehieñmeii ye kañkañ, enyiemō yo oya ke trōmō, koni eyitšoi fliki ke-tšō segbe, egbē tamō dšata nō k. n. Ehie mañtše su ke bañ kwrā; ši dsee nyontšoyeli keke ana ye ehe, ši mlihile ke hiedšiemō hū. Dsee Barbaro dšile, ši kasemogbomo ní le nā ke niile ni esumo neke nii ne naakpa ni efereame hū, asañ edfeñmō gbefāñ hū edsee barbaro: dfeñmō kpakpa he tšōmō ní ebo toi le wo yibii komei ni edšo ehe fio. Ši gbomo hē ko efee, nohewo le gbī komei ana, ake woñdšalo ke hiedolo dšile; ekole eke mlifū ke grimo yeo seke ni efeo nōfoñ ko ní doole ekoñ, beni ehie tšrele, alo ehie kãã, eke dātoloj tro dā ni efe yakayakanii srotol abo.

Ši nōfoñ ní ye eno fe fě dši enumnyam ke henowomo suomō; no etšī na kwrā. Kpitiokpitio, beni edako ni enu etše kōnimyeli ahe le, eke dole bo ake: „Mitše šiñ kōnimyeli niitšumo po ehāñmi!“ Etše bo neke nōfoñ ne dale he modeñ moñ fe noni etšī na le. Gbī ko le ake Tesalia okpoño fefeo ko ba Filipino nō. Kule ehe ye dalei 8000 na; ši okpoño le he yo krāmākrāmā ní mokomoko enyēko ehe edšo, lo ní eta no tete. Oblanyo Aleksander le kpa etše fai ní ehā eka. Trukā le ehuru ke ta okpoño le no: ekele tšē ke-te tamō gañlibi, ši egbeñ ši; ni ewa okpoño le, ni le le ebole toi ke-te hefēhe ní esumo. Okpoño le ena enyontšo le, ni Aleksander ena eta-okpoño „Bukefalo“ ní eke wu tai babao ni eye kōnim ke-yaši beyino ní egbo. Ši beni oblanyo fe neke ekā ne ni eyi ši le, etše lole atū ni eke: „Mibi! taomō mañtšeyeli kroko: Makedonia edaa hāão!“ —

§ 2. Mañtše oblanyo le kleñkleñ niitšumoi.

Aleksander eye afii 20, beni agbe etše le ni eta Makedonia mañtšesei le no le, 336; ši emō mañtšeyeli manyofle mli ní wa nyoño.

Ekleñkleñ niitšumoi le eko dši ake eke Helanei le bo gwa ye Korinto, ni ehā amewole amefē ameno tatše hā ameke Persia ta le tamō etše. Ewoame ši hū, ake ato

amehe owyele ye Persia he ye amane fě hewo ní Persia ke-ba Hela no le.

Agbene esa ehe ehã tafã kpeteñkple le. Ši ena niitšumo kroko dã. Ekoyigbe mādši le tše ehie atuã. Keke ni afii 335 leñ efã ke-te dšei oya mli ke-yaše Donau alo Danubu fã le na tōñ, ni eye ameno, koni amebi omanyesane. Tafã le na wa; ši ehie haomo ke tole le take nsrafonyo fě nsrafonyo.

No mli le anu ye Hela, ake enyõ ye dšei, ni Tebamei le wo amehe no, amegbe Makedonia nsrafoi ní yo Kadmea mō leñ komei, ni amēñã mei krokomei ayi. Ene Aleksander nu beni ekū ese ke-mba momo le: trukã le moni abule ake afule etše ye Donau na le ke hĩ 20,000 damo mañ atuãtšelo le gbogbo le he! — Ewoame ši, ake ebaame yi, ke-dši amekpalē fai ni amegble amegboi le. Ši amēfale mpoa, hewo le eke emlifū ke grimō fie mañ le no. Eñõle hewale na, ehã akūmole ke-fie šikpoñ ní ake-bo mādši krokomei kōko: agbe Tebamei 6000; ahõ mei 30,000 ake nyõdši: Epaminonda mañ ke mañbii le etã kwrã.

Aleksander fa ehe fe se le, ake eyi wa neke. Ši Hela mādši fě tsem še gbeye, ni amēšū bofoi ke-badšurole, mañtše ní hie okropoñ-fidši ke wabii le;“ ni amēba amehe ši kwrã amēhãle. — Ni agbene afã ke-te bokãgbe.

§ 3. Tafã kple le nyam šišidšē.

Afi 334 šišidšē leñ le Aleksander ke Makedoniamei ke Helamei 35,000 keke fã ke-tua Asia. Ši nomei dši hewaloj ní homo ye taniñ anitšumo leñ, ni Helamei le hū kai amēblemanyē ke blema-kōnimyeli ní amēke-te ši amewo barbaroi le: ni mei fě le, amētatše oblanyo ekālo le woame tšui ke ekã. Ni le hū ewo kitaĩ, ake dānc abua asrafoi hēi ana ye Europa ke-banyie ese ke-ba Asia.

Ni agbene amēfã ke-te Helesponto na; ni amēke ledši fo. Beni mañtše lele le še se le nšona le, edamo lele le no ni efõ ekplo ke-tšeke Asia šikpoñ le dāni eke etanii ke dama mū le huru ke-kpleke šikpoñ tšutšu le, ni eke-kadi ake eñõle ye ekplo hewale na.

Aleksander kpleke ši ye Asia fio koyi-anaigbe hiegbe ye Troya niaan. Eklenkleñ niitšumo ní etšu ye Asia le dši ake esra Troya amamfō heni emumo ke Homer lala le te šišeramo kpitiokpitio etše le. Enanakansowa kpeteñkple Ahyile sañ le no le ešā afole ni esole, „Šade-gbomo Ahyile!“ — ebo ye esañ le no, — „bo moni ona Homer ko ní ela onitšumoi le!“ —

Agbene ewa eta le ke-te bokāgbe ye Graniko fā le na. Fā le se le Persia ta ko ní Satrape alo amralo ko ye no tatše le kwele gbe momo. Amehie tuntu eke etabiloi tu fā ní kwo leñ, ni tše Persimeci le agaĩmlibii ne ameno tamō nyoñmonte le, kēle amenō ke-še se le fāna ni ametšē ke-tua Persimeci le. Aye seke ke-wu ta. Persia tatšemei okpoñotšemei komei tšē ke-ba Aleksander no, etfakē ameyole ye efai tšedši yedši le ahe: ameteñ mokome ke eklante gba edadefai šikome bum, ni beni eke mone wu le, mokroko wo enine no ní etfale ke-gbe na. Neke hieñmeiitfa leñ le Makedoniano Klito tfa enine ke klante ši kome, ni Aleksander gbu moni damo ehie le, ni enōfie no ewu ni ewa etabiloi le. Ele ta nā le ahū fe Persimeci le, ni Makedonia Falanksi alo tagbamo le tfa nofēno ši. Neke tagbamo ne etše Filipino ke-ba dšēñ. Eke etabiloi ní hie tawunii ní tši le ke akploi kakadādši le damo ši klempei enumo, moko ye moko se, ní sebii le ke amekploi atšō hiebi le agbeteñ, ni tagbamo hie le tamō kō ke akploi soññ. Neke amefē ametšē šikome ke-šimo henyeloi le, ni mokomoko nyēñ amehie edamo le. Aleksander ye kōnim kwra. Persia tatšemei titrii nyō, ni amenādšiatšemei ní anaa amōmo le kāmokāmo amemasei.

Neke Graniko na ta le (334) se le Aleksander fā ke-tšō Asia fio anaigbe nšo le na ke-baši anai-woyi koñ le he, ni no se le enōfie no ekoñ ke-te bokāgbe. Ni mādši fefeoi fē ní yo nii babao ye dšemei le gble amegboi le suomo na amehale lo eto agboi (alo tšōnei ní ake-kumo gbogboi le ní hie ayawa toagbo yitšo ye amena) le gble na hāle. No se le etšō nšokpofā le teñ ni enō Frigia šikpoñ le, ke-tšō koyigbe ke-yaše Gordion mañ ní beñke nšo diñ le. Dšemei efene Gordion kpo ní yo gbei le. Frigia mañtše lili ko mā dšei, ni afi kpo ko ye he ní ana boimo lo nagbe le: ni blema orakle alo gbalē ko ke ake moni afene le aye Asia mū le fē no.

Aleksander na le pe, ši etaoo nagbe, ši moñ emō eklante ni eflōle šikome. Agbene afene moñ: Esrafoi le nyā ni amenokīekāmō le hāle tšui.

Agbene edše Gordion ke-tšō bokāgbē ke-kpleke woyigbē ekoñ ahū ke-bašē ateñ nšō le na ekoñ. Latša tšale ni mlu ha ehe fane ketekete le beni eše Tarso mañ (heni fe se le aafō Paulo le) ye Kilikia ye Kidno fa fefeo ní mli tše le na. Enyēñ ehe na etšī, ši eyawu mli nyoñlo koni edšo ehe. Ši truka le etō biti ni adšiele tamō gbonyo. Ehīe tše fio, ši feī ní wa bamōle. Tšofātše ko bē ní le tšofā kpakpa ko, ni aše gbeye akē ebagbo. Keke le tšofātše Filipino hīe ba tšofā ko no ní kule ahī, ši ewa hū ni egbeo meikomei. Aleksander fālē, akē efe bianē. Beni le le esaā tšofā le, Aleksander na wolo ko ke-dše etatše Parmenio deñ, akē ekwe ehe ní ahī ye Filipino hewo edšake Persia mañtše le ke nyōñnii efitē eyitšo, koni ewo ena tšofā ní egbo. Filipino ke tšofā ba ebū leñ: Aleksander ke nine kome wo tšofākpulu le ni eke nine kroko le hā Filipino wolo le ní ekane; ši Aleksander enu tšofā momo. Etšōle naakpa dientše, ši kēle ehe wa ekoñ. Ni eta mū le fē nyā hāle beni edše kpo ekoñ le.

Enō-fie no agbene ye Asia fio woyigbē nšō le na ke-yaši nšokpo le segbe ye Iso mañ le he. Dšemei enu akē Persia mañtše Dario III, Kodomano le dientše ke ta ní anyēñ akane ko ba ekele bakpe. Eke mīše ke tšuidšurō sa ta le. Neke Iso ta ne (333) na wa ahū fe tšutšu nō le. Persimei le fa tamō nšō na šia. Amemañtše ní amebu le hīe ne ameke ekā ní amefoko femō dā wu. Dario ta tafili ní kwō ko no ye eta le teñ tuntu. Aleksander ke ehewale fē tua dšei. Persimei le hīe amenyontšo hefāmō ke hebū le mli ahū ní amenyōnyōi ye eflili le hewo kuikui. Ši beni etatšemei ke gbomei wudši ní ye emasei le hū nyō ekome kome le, Dario tšō eflili ní edšo foi, ni ene tšō okadi hā eta le fē foidšē hū. Makedoniamei le ke-tiuame. Dario ši ehebo ke etšeñ ke gaī ye eflili no, eta okpoñ heoyatše ko no, ni edše mli. Ši mei pī nyō ni añō mei pī nom. Persimei le agbē ye gbeye ni abaame ši kwrā. Amensra mū le fē še kōnimyelo le deñ, — mañtše Dario nye ke eñā ke ebiyei enyo le hū! Aleksander keame ye dšogba ke fefeo, ni eke ene tšō akē kasemō gbomo

dšile ni dšee nãnyo lo koňnyo awuiyelo ko tamõ barbaroi komei ní gbeõ amenomii, abladei ke mei fẽ le. Ekwe maňnyemei ke maňtšebii dšogba ni efeame edšurõ, esraame, ešedše amemĩ ye amemanehũlũ leň ni ebuame naakpa, koni amena kpe amehe tutu. — Ši etabiloi le hũ etšõ mlihile ke hĩenyam; eňõ hani babao dientše edša mli ehãame, ni tšẽ ledientše hũ epila, kẽle eyasra pilafoi le ekome kome, ni efee nakpe, amedo ehe ni ameõ ehe tawu le modeň. — Dario tšu abadale ši ye edšurõ ní efe enye, eňã ke ebiyei le ahewo.

Agbene Aleksander tšõ Siria ke Foinikea mli ke-te ninedšurõgbe. Mãdši fẽ tu amehe wo edeň ekome kome, Sidon, blema maň le, hũ fe nakai, hewo le edrole ni eke eblemamaňyeli to gbedšiano ehãle ekoň. Tiro hẽ keke ní kã nšõkpo ko no ye blema Tiro neleno le ní ehe wa naakpa ye nšõ ke šikpoň gbe le kele wu. Ewole ka ni eňã eyi nyõdši kpawo soňň, ni neke natšĩ wole mlila naakpa. Beni yi yawula ši le, emã gbedšegbe ke-dše šikpoň ke-te Tiro nšõkpo le no ni eke ešikpoň ke enšõ-ta tuale ši kome ni eňõle. Agbene eye maň ní wa ko no nyontšõ moň; ši emlifũ no esa eye nyontšõ, ši moň beni agbe Tiro hĩ le ateň 8000 ye ta mli momo le, esa ehã aseň ameteň 2000 ye tšei ano, ni maňbii ní fe le fẽ, hĩ ke yei ke gbekebii le, ehõame ake nyõdši. Maň dientše, Tiro hẽ, ní te ši fefeo ye Nebukadnezar fitemo le se le, esa ekũmo kwrá, bõni Nebukadnezar efe Tiro momo le. Fe se le edole ni eto nšõna-maň kroko ye Tiro nãdšian.

Agbene eňõ-fie no ni eba šikpoň kroňkroň le no hũ, ni ebeňke Ierusalem. Beni anu he ye dšei le, osofo wulu Iadua (Neh. 12, 11. 22?) ke etadei kroňkroĩ fefeoi ke efai ke šika-akekre ní aňmã no ake: „Kroňkroň hã Iehowa!“ le, ke osofoi fẽ ke amewulamo kroňkroň le yin amedše kpo amekela yakpe, ní amekpale fai ni eba maň le yi. Neke osofoi afõ ne fele nwoňwa, edšake nakai pe enaame ye lamõ mli momo. Ehere Iehowa tšũdši le atũ, ni amehĩe ba nyam ye ehĩe naakpa. Ekeame bote mãdši amã leň, ni ekeame yakwo Moriya goň le ke-te aňkwa Nyõmo kome solemowe le. Iadua tšõle nwei ke šikpoň nyontšõ le he nii le, ni etšõmo le na le ešã afole ehãle. Nakai ni Aleksander hũ nu aňkwa Nyõmo le he, ni atšõle gbe, koni ekã he etao esegbe; ši wonyẽň

wosusu ake edeñ he, lo Iehowa sōomō le dše etšui mli. Kēle eba Ierusalem yi dšogba. 333.

Gasa hū mañ ke mō ní wa ní kã blema Filistifoi le ašikpoñ le nō ye Palestina anaininedšurō hūsū le nō le nyēñ neke tualo hewalo ne hīe edamo etše. Eñōle, ni agbene Asia hīegbe le fē ye edeñ, ni kōnimyelo le damo dšemlidša Afrika hūsūi ana.

§ 4. Aleksander ye Afrika, 332.

Edše Gasa ni gbī enyoo gbenyiemō eke-še Mizraim ní Helamei le tšeo Aigipte lo Egipte le, 332. Biē ne eniitšumo waa, alo ebe eko. Mizraim noyeli le hewo efosee lākuli kome flo efiee ši. Persia Satrape ní ye amralo ye dšei le be asrafoi apafoi tūtu, Mizrimei le dientšemei le Persia afii 200 noyeli le etqame ni amēke Aleksander ewuu, ši moñ amēke miše ke tšuidšurō tu amēhe amēhāle.

Ši esoro Aleksander dšeh, esoro Persiamei le añō. Persia mañšē Kambise (pag. 103) ke ledientše enine gbu amewoñ, Api tšinanu le, ni ehā agbe Mizrimei le kpotō; ši Aleksander šā afole ye Memfis ehā tšinanu dīñ le ke Egipte nyonmei le fē. Esa ewo šikpoñ le nō onukpai, osofoi le, ni egble ehīe ehā mañ mū le fē. Ehaa šikpoñ le, ši moñ etao eferemo ke nowomo. Eto mañ ko ye he kpakpa ye Nilo fā le ke Ateñšō le na, ni eñō ledientše egbei ewole Aleksandria. Neke mañ ne tšō mañ wulu kple ye Tiro nādšiañ, ni ena gbei kpakpa, ni ehā Mizraim dšrayeli le fere ahū ke ñmēne.

Afrika šikpoñ ke mañ Kirene le mli eyaa kwrā. Dšemei bii le dientše tšu bofoi ni amēba amēhe ši amēhāle ye Egipte tōñ.

Ši dāni eši Afrika le, efā gbē ko no nō ní Kambise ta ko efite ye šia mli le. No dši Libia šia nā le nō gbē ke-ya Amonium. Aleksander fere ye gbeteñ ni eše dšei sefēse. Kwākwālabitei ní flikio ke-tšō ehīe le tšōle gbē ye šia leñ ke-te dšemei amitrobitei kpo le ní kã šia-nšō le teñ le nō, ke Dio-Amon hekroñkroñ ní yo gbei ke-dšē blema bēle le he. Osofonukpa le kele bakpe ye agbo le na, ni eflale ake: „Oyi ana wala, mibi!“ ni Aleksander to he ehāle ake: „Mitše, nō dšeh nō mañšeyeli le ohāmi!“ — Esusu ake, osofo le akpa Dio

fai neke ahãle. Aleksander he eye, ake neke nyoĩmo ní hĩe to-agbo yitšo ne anyẽ noni ena le aba mli ahãle dšĩ wolee. Kẽle tšẽ ekase dšẽn ñãle le, eleko Nyoĩmo dientšẽ, ni bele ebuo wodši kẽ. Osofo le kele kome tō bote hekroĩkroĩ ní duĩsane yo mli le. Mei ní kele nyie le damo kpo no, ni amena ake be fio ko se le eke hĩemẽ dšẽ kpo ekoĩ. Mokokoko nuu noni ena lo noni efe ye dšei, edšake efeo diō ye he kwra; kẽle esrafoi le wie hũhũhũ, ake dšei won le nõle efele ebi; ni amehĩe kã eno fe tšutšu le.

§ 5. Akaimenidemei aseĩ le butumo.

Beni Aleksander to Persia noyelinii ní yo Afrika le ahũ neke ye gbẽ teĩ ne, ekũ ese efoĩ ke-te Asia ekoĩ ye afi boĩmo le, 331. Agbene etšõ Siria ke-te Eufrate fã le na tōĩ; ni efo fã leĩ ke-tšõ Mesopotamia ke-te Tigri alo Hidkel fã le na, ni efo no hũ mli, ke-te Asiria tōĩ.

Persia dšẽnmaĩtšẽ ní abale ši naakpa le tšu bofoi ni ebatao omanyẽ sane etšẽ. Ekpa Aleksander fai, ake enõ enye ke enã ke ebiyei le ehãle ekoĩ, koni le hũ eetu šikpõdši fẽ ní kã Eufrate anaigbẽ le ke Dalei Miliõi nyoĩma (10,000,000) ewo eden; ni esa enõ ebiyo ko ehãle ñã. Neke šiwõ ne Aleksander ke hewõ gu. Nohewo le Dario bua enagbe hewale ke nyẽmo le na: ekpe ešikpõdši fẽ hĩ tabiloĩ fẽ kwa ke-ba; ni eke mãdši ata ní hĩe hĩ akpei ohai abo le damo Tigri se.

Asiria maĩ Gangamela masei le Aleksander ke tabiloĩ 50,000 keke kele bakpe. Awu ta ní yo gbeye ye dšei. Amemaĩtšeseĩ ke eblema nyam ní tšẽ ahũ le do Persimeĩ le agbene ni amewu šikome ne ke ekã ke nagbe nyẽmo. Amekũ Makedonia ta fine kome mli momo ni ametua nomei nsra le tete; ši Aleksander ke fine kroko le ši Persia ta le šikome bum, ake egbẽ efã; ni agbene efalangai le ke hewale fẽ tšẽ ke-bote Persia ta le teĩ heni Dario yo le, koni etšõ ehe ni edšo foi. Persia okpoĩtšemei hũ ní eye kōnim tšutšu le afieame ekoĩ, ni agbeame kpolõ. Aleksander ye kōnim kwra. „Makedonia tokpakpo le ši Persia toagbo le efõ ši ni enanale,“ take boni Daniel gba momo etšẽ le, 8, 3—8. Asia mãdši le nyonyoĩ ni amegbohĩ huha abo kãmokãmõ dšei ni anana no, ni Persia nsra

lē kē Persia mañtšeyeli lē kē emli nii babao lē tšō Makedonia-meī lē anō.

Ene dši mlikpe-ta kpeteñkple yē Gaugamela masei, Oktober 331. Akaimenidemei aseī momo lē kē gbemo kpeteñkple ewule. Ahyile nanakansowa lē, ašiele kē nyāmo ake „Asia mañtšē lē.“

Agbene Aleksander tšō woyigbe ekoñ, koni enō Asia mā-dši wudši lē. Babilon wulu kē eblema kē no be leñ wulamo fē gble egboi ehāle kē hešiba, ni eke nyam bote mli. Biē ne ešā afole ehā Baal, Kaldeamei lē anyoñmo lē; edšake ehā nyoñmei kē wodši fē māmo ši, Hela nii, Egipte nii kē Kaldea nii fē šikome. Mādši anyeli nā (Politika) titri dši, ake edšā dšema-wodši yē hefēhe, beni afe ní mādši lē fē asumō esane. — Dšēnmañtšeyeli mañ wulu ní dši enyo lē, Susa hū tu ehe ehāle tšuidšurō na. Dšēi edšē enō-fie nō kē-dšē Susiana kē-te Persi šikpoñ lē nō; edšake dša ake ena dšēi mañ wulu Persepoli titri, „heni mañ ní yeo nō kē Persia mañtšemei lē ablema šihī-lehe kē weku hekroñkroñ lē yō lē.“ Dšemei hū mokomoko ete ši woole, ni eke hedšole nō dšemei dšetrii ní abua na etšē ni anyēñ akane lē. Yomai 5000 kē aflukpoñ o 20,000 soññ lō dšetrii lē kē-te.

Persepoli mō wulu kple mli lē, yē Persia mañtšemei agbohātohei ní yō diō lē masei lē edšō ehe ni eye gbīdšudši kē nyāmo kē gbemo. Eta lē hū na hedšomo, ni enyā kē tšuidšurō. Ši dāni edšē dšēi lē, ewo mō fēfēo na la: meikomei kē ake „eke tō barbaroi lē owyele yē dšamōwei ní amēšā kē ekālōi asañi ní amēfite yē Hela lē hewo;“ meikomei kē ake „eto dā ni efe,“ alo „yō adfamañ ko dšedšē lē ni efe nakai,“ ni „beni fe se lē efa ehe naakpa yē hewo.“ — Kēle dšee mañ wulu fē, ši emlidša kēkē šā.

§ 6. Persia nagbe dšēnmañtšē lē dšēndšē ní yō mōbō.

Aleksander dšē Persi ni efā kē-te koyigbe ekoñ kē-te Media, ni no šikpoñ mañ wulu hū, Ekbatana, ní dši mañtšemañ wulu ní dši edfē lē tšō enō dāni egbla eklante. Dšemei hū enō-fie nō kē-te bokāgbe ekoñ, kē-te Partia kē Baktria. Etiu mañtšē lē ní dšo foi yē ehīe lē.

Ši meni fe neke Dario ní nii yo mōbo ne ye nakai be le fē mli? Beni eladše Gaugamela ta le, edšo foi ke-te Media; ši beni Aleksander beñkele le, esa edšo foi ekoñ ke-te bokāgbe. Neke foidšē ne mli le ledientše ešišibii le eko, Besu, Baktria Satrape alo amralo le, mōle ni ewole kosoñkosoī ke-te.

Aleksander tiuame ke ehewale fē, koni gbī kome gbenyiemō keke kā ameteñ lolo. Keke ni eke eta ní etoame le atēñ hewaloī ke heoyatšemei le fata ehe ni amehīe foi nyōnyōñ fē ye nā oleñleño ko, ni na, lebi mañkpa ko amēna foidšeloī le ye šoñó. Ši dāni ameyaninaame le Satrape musufo le gbu Dario efō ši!

Gbele pilamō kleñkleñ Makedonia okpoñotšemei le ke-bani-nale. Ekpaame fai ní amehāle nu fio enu. Ešikpoñ ne no nagbe tšuiwō dši no. Keke ni ekeame ake: „Mibi Aleksander: nyoñmei le atole edšurō ní efe minye ke miñā ke mibii le nā-dšiañ!“ — Keke ni emō okpoñotšemei le eko nine mli eke: „Mike minine ne mīta Aleksander deñ!“ Keke le egbo ye elā leñ. Bōni dšenmañtše wulu ní fe fē dše dšen ní nii yo mōbo dši no! — 330.

Beni Aleksander ke ekpoñ le še dšei le, Dario edše mli momo. Eta Aleksander tšui mli naakpa. Eñō ledientše ehebo le eha gbonyo le no. Keke ni ehā awole ke-ba Persepoli, ni atole ye dšei ye esañ le mli ke anumnyam ke wulamō babao.

Besu dšo foi ni ete ehe. No se le ebua amraloī ke tai krokomei ana ni ehā amewole Asia no mañtše; ši beni fe se le Aleksander ye eno ni emōle kē. Ehā akele ye bokāgbe šikpōdši akodšomō le na: tšutšu le ayile kplebii, fe se le aflo etoii ke egūgō, ni nagbe le aseñle ye tšo no.

§ 7. Aleksander, Persia mañtšeyeli fē nyontšo le.

Afi 330 — 327 le mli Aleksander kpa Persia mañtšeyeli fē ni eye ešikpōdši ní efe le, Aria, Hirkania, Drangiana, Arachosia k. n. fē no. Šikome hū ekwo ke-teke Paropamisio gōdši (IV, 2) ní kwō ke-te ñwei šoññ le ye fēbē boīmo mli, ni eta le ye otšii enyo soññ ye ehei groī ní sno ha no le akwole mli. Esa eke agba ní fliki alo esre ni ake koloi awodši ní akpe ní

awo mli koyo efe lę fo Oksu fa kpetenkle ní boteo Aral kpakpo lę mli lę; ni efo Sogdiana šikpoñ ní dši Persia hūsū šikpoñ lę mli ahū ke-yaše Iaksarte fa lę na. Hei srotói lę atuātšemoi tetē ši: ši truka Aleksander titi amęno ni eke mlihile ke hiewale gbe ekoñ.

Aleksander še neke oti ne he agbene: Persia dšeñmañtšeyeli mū lę fē Nyontšo dšile. Agbene edšo ehe ye Baktria šikpoñ mañ wulu Baktra ni kã Sogdiana woyigbe lę ni eke India dše hūsū ye bokāgbe lę mli. Dšemei ewye Baktria lumo ko biyo, Roksane, ní atšeołe „Bokāgbe šikpoñ no adiaग्ba alo margarita lę.“ Esumo oblayo lę naakpa ye ehfeo ní yo nakpe lę hewo; ši kēle esa eke neke yōwye ne tao ake eke Asiamei lę afe ekome ní amęsōmole ke tšuidšurō hū.

Aleksander bę moden naakpa, koni ešišibii hei ne ana ehe tšui dšogba. Šikpōdši ní eye no lę ano eto Persia amraloi; ni mei wudši ní efe lę hū eke mlihile ke edšurōfemo kpete ledientše ehe. Dšee Makedonia tabilołi lę keke abu ehe; ši Persi-meı lę hū: nohewo lę ehã Persia gbekebihł 30,000 akase Makedonia ta ñã lę. Esa eke etadewo ke niıyenii, emañtšewonyeli ke edšeñba fē kase Asia dšeñba ke su ke bañ lę. Ekplē tete ake mei ní beñkeo lę akula ši ye ehie ye dšemei mla lę na.

Ši neke sādši ne eñōō Makedoniamai lę ana. Tše edša haniı babao mli ehāame, tše ekekēame nibii babao dāne, ni eke mlihile ke hienyam ke dromo tšōame, kēle amemli ewole la ni ametu amehie amehāle, ni amewie hūhūhū ye ameten hū.

Neke afii ne, 330—327, mli lę sādši fōdši enyo ba mli, ni tšōo ake lę ke eta lę tšui be dšogba doññ, ni eferemo wo eno tūtu lę. Hūhūhū wieloi atēñ meikomei te eyi no apam. Neke sane ne dše kpo; ni ana ake Filota hū, Aleksander okpoñotšemei atatše-nukpa ke etatšenukpa Parmenio ní hie yo nyam etše lę bi lę hū yo mli. Ake apamyelołi lę fē damo ta-kodšomę adšina lę hie, ní Makedonia tabilołi lę fē fata he ye amęšikpoñ gbena lę. Ta lę fē mli fū, ni amehie do ake ameten meikomei te amęnyammañtše lę yi no apam lę, ni amębu Filota ke enanemei apamšemei lę fē fo, ni agbeame nyoñlo. Ene mli lę afeko eša ko. — Ši agbene lę, Aleksander bę etatše nu-

mo anokwafō Parmenio ní efeko noko ni esa esōmo etše Filipo ke ledientše le etše ahū le hū ewo emli: eše gbeye ake Parmenio, ní ebinu kome nyō ye ta leñ, ni agbe mokome ne hewo le eetše ehie atuā, eke to ehe owyele; nohewo ni ehā agbele yakatfā ye nā mli! —

Ekroko ne: Aleksander ke enanemei da ke dānumo kpitio-kpitio ni gbīī komei ameteñ mei pī gbe amēhe ke dānumo. Enē ehī, šī nōfoñ keke hū dše mli ba. Gbī ko le amēnu dā ekoñ. Aleksander boī gbomei nadokoloī atoibo ni amēnadokomō nō ena. Amēfe nakai agbene hū ke-teke no kwra. Amēke ake efe Herakle moni añole ato nyoñmei le ateñ, hē, efe nyoñmo wulu Dioniso tete ke nii. Enē hā no Klito ní here eyiwala ye Graniko na (pag. 175) le mli wo la, ni ekā amēhīe ke Aleksander hū ake ekplē nakai, ni noni eto dā hewo le ewie hūhūhū etše fio. Beni yi yawula šī le, mlifū le ye Aleksander ní eto dā hū le no: ešō ehebuloi akplo ko, ni ekefō eyiwalaherelo ko no ni egbele. Aleksander hīe tšerele bianē: eke ehe tfa enanyo gbonyo le no ni ekpakpa afe dāni ekplē ake agblale ke-dše he. Dšetšeremo ke dšenamo gbīī ete eke yafō koklo esa le no, ekwa niyenii ke niinumonii, ni eblō ahū: „Klite! o Klite!“ Ni enanemei le bo mōdeñ ahū dāni amētše etšui amēnme emli ekoñ.

§ 8. Tafā ke India ya, 326.

Noyelo tšui dši nō sroto ko! Efe bibio ni kēle Persia dšēnmañtšeyeli mū le fē le hāā eyi lo eto! — Agbene Aleksander ke hīetšere ke hīekō kwe bokāgbe, heni neke nakpe šikpoñ India ne yo, heni dšēnmañtše ko nane ko šeko dā, ni Ablotširebii le enako ye no be leñ le.

Ebua ta ní hīe fe hī 100,000 ní efā edšie ye Partamei, Baktramei, Sogdianamei k. n. ní le tawu dšogba le amli le na. Afī 326 šišidšē leñ ekpe agba ye Indo fā le no ni efole ebote India, beni ešā afole ehā nyoñmei le dā, koni amēdšo etafā le. Tšutšu le aše Pendšaba alo Faienumo šikpoñ le no ní dši šikpoñ ní baā nii dšogba ni enobii le fa hū ye no be leñ ke ñmene. Biē ne enaa tawu ko. Mañtše Taksile ní yeo biē šikpoñ le no le herele atu, ni etu ehe ke ešikpoñ fē ewo Ale-

ksander deñ suomo na; ni le le eke-hāle ekoñ, koni eye no mañšē ye ešiši. Aleksander foñ ke-šē Hidaspe fa le na. Fā le se le mañšē Poro šikpoñ le yo, moni ke eta le damo fa le na ye segbe: noni yo gbeye titri ni Makedoniamei le enako dā le dši fioi 200 ní hīe tšotšui ke tabiloj obōbō ye amekotose le. Aleksander nyēñ fane efo fā leñ, edšake okpoñoj le še koloi wudši ní amenako dā ní damo se le; hewo le efo nyōñ ye hē kroko: meikomei sre, meikomei fo ye tšeiagbai ní afīfī le ano. No se lebi le egba ta ni eboī wu.

Ta le na wa ni ese tše hū. fioi le fieo ekpoñoj ni amēnana enāđšiatšemei le ano, ni amemāgāame. Kēle ekplotšemei le gbuloq fioi le pī, ni ekpoñojiatšemei le fieo India nāđšiatšemei le ke-yaā amedientše amēfioi le ahīe, ni fē feo sakasaka, ni Makedoniamei le gbe mei kpotō. Aleksander ye kōnim ye ta ne hū mli; ši ekpoñoj akpa, Bukefalo, pila babao ni ekūmo ye ešiši ni egbo. India tabiloj 20,000 ke amēfioi 100 gboghī nyo-nyoī ye che. Mañšē Poro ke šikadama ke tani ta fio ní da fe fē le no, ewo kitaī, ewu ke ekā ni etšii ehe ahū ke-yaši beyino ní amōle akele ba Aleksander hīe. Numo oblañ fēfeo ni. Aleksander bile ake: „Te otao teñ ní mikeo aye?“ Eto he ehāle ake: „Tamo mañšē!“ — Aleksander nme ehe bianē ni enō emañšeyeli mū le fē ehāle ekoñ, ni fe se le eke šikpoñ kroko fata he tete. Ši Poro hū tšō enanyo dane.

Edše Hidaspe he agbene ni enō-fie no ekoñ ke-tšō šikpoñ fēfeo ke mādši babaoi anli ke-fo Akesine fa le na. Mādši ke mañšemei le fē tu anighe amewo eden, lo aye ameno. Wolo-ñmālo Arian ke ake Aleksander nō mādši 2000 ke mādšiawekui 7 soñ ye India.

Ši babao ní efā gbe ke-te hīegbe, babao ní tafā le hēmba dšra dši no. Eše mādši ní wa ke mei ní le tawu ni amēfeo ekā ahū le ahe, ni eladše tabiloj pī, hewo le beni etao Hifasi fā le hū eefo, ni eesi Faienumo šikpoñ ke aya nagbe Ganga fa le na, heni akeo ake dšēnagbe ye dšei le, etabiloj kwa. Hedšramoj ke amanei ní be nagbe le etoame: amēhīe tše šīa ke amēñāmei ke amēbii ke hedšole ke amēdfetrii le ayeli. Aleksander kpaame fai: emli fū: ewo gbeye; — ši fē fe yaka „Wo-yaā doñ!“ „Šīa! šīa!“ amēblobloj. Hewo le dša eboame toi ni ekū ese.

Beni edšie emlifū ni eke etabiloi, ake ekplēame le, ameke nyāmo yafonui le dale ši, ahū „le ní moko yeko eno kōnim dā le, ehā Emakedoniamei le ye eno kōnim kē!“

Agbene emāmo afolešālatei 12 wudši kplei ye Hifasi na, ni ešā šida afolei ehā nyonmei ní hā efere le ye no.

§ 9. Sekū.

Augusto 326 mli le Aleksander kū ese ke-dše ekōnimiyeli tafā leñ; alo moñ, eto ebokāgbē hūsū ye no be leñ: edšake enako ekū ese kwra. Tšutšu le ete sese fio ye šikpoñ ní eye no le noñ no, ši no se le etšō woyigbē India. Ekpe ledši asafo ko oya mli ye Akesine fa le no, ni eke eta le mlidša ko wo mli, ni ametšō fā hīe amekpleke ši ke-ya Indo fa le ke India nšo leñ; ni ta ní le le tšō šikpoñ no ke-nyie amese.

Neke gbefā ne mli enina mañ ní sumo tawu le, Malemei le, mei adeñ ni efe bibio ní egbe ekāfemo dšēñ le na ye. Beni atua amemō titri le, ledientše ekwo kleñkleñ atfele ní akpasa gbogbo le he tšutšu, ni eke etabiloi ete, Abrea, Peukesta ke Leonato le, še gbogbo le yiteñ: ši agbene atfele le kū, ni mei ní kwo ke-mba le gbe ši. Ehefataloi le kpale fai, ní ehuru ke-kū ese ke-ya eta le nō, ši le moñ ehuru ke-bote mō leñ, ni mei ete le nyie ese. Eke ekotose kpasa gbogbo le ni eke henyeloi ní tšē ke-ba eno le wu naakpa ni ameteñ mei komei nyō. Ši agbene gaĩmlibi ko nina etšitši ni le hū enyō. Abrea enyo ye emasei momo; ši Peukesta ke etšeñ ha eno ni Leonato fā ehe tamō dšata ní ye seke ke-yaši beyino ní etabiloi ní yo gbogbo le se le hū ba. Awyereho ameke-nale boni ekā ši, ni sekeyeli ke grimo ameke-gbe mō leñ asrafoi le fē kwa. Awo Aleksander tamō gbonyo ye etšeñ no ke-te. Otši nakplo ko anaale, ni ta le susu ake egbo. Ekplēē mīšedšemo; efeoame tamō awuisaĩ ní ametše egbo. Agbene beni eke ehe tšōame ekoñ le, amenyāmo ke ošebo be nagbe; amefē amebatšē ke-ba amebatra ehe, ake leleñ ledientše lo esisa kekeñ, lo; ni amenyāmo ake: „Leñ! ehīe kā!“ se efoo mra.

Boboni amekplekeo Indo fa le, bobo hū ní mādši ke mei ní le nii ní amekkekepe le bafa ni efe feo dši no. Ši India ši-šigbe le Bramamei aku alo asafo le ní dši osofoi ke abladei

anõ ni efe fẽ le ke meikpõdši ní tuaame neke le na naakpa dientše; ni ametsĩre mañšemei ke amemãdši ayi se ameši Aleksander. Nohewo le Aleksander, noni etaoõ ameno eyeo kẽ le, efoseo lá babao efieo ši, ni egbei dšedše ake yiwalo kpeteñkple dšile.

Kẽle beni yi yawula ši le, ena India nõo wulu le beni Indo fã le ke ehe yawo nõõn le. Keke ni ešã šida afolei ehã nõo nyoñmei le.

Agbene ekũ ese leleñ. Elẽdši asafo le eto nõo tatše Nearko šiši, ni ehã amenyie Asia he ke-tšõ anaigbe ke-yaše Frate fa le na (ye Persia nõo mliši leñ). Ledientše, boni ekpe mli momo le, eke ta ní fe le tšõ šikpoñ gbe trõmõ ní kã Gedrosia ñã oleñleno ní yo gbeye le no. Gbeyenii wudši ke amane ke haomo nõ ena, ni efako hãkole!

Tafã ní yo gbeye dši no! Tšutšu le tesai yayai šõšõšõi soññ, no se le šia ní fa tamõ nõo ní šãã: gbomo šihilehe ko be; tšo ko tšo ko be, dfei ke bai be tete: kpitiokpitio anaa nu ko nu ko gbĩ komei dšenamoi gbenyiemõ kwrã: kumai ke hõmo, laša ke mlu ke šia gbegeame: filii le tšeke ši ye šia mli; koloĩ ke okpoñoi le ke gbomei tete nyõnyõi! Meni amedfetrii, amešika ke dfetei ke atadei ke mamai hĩ hãame agbene! Ameholibõ se fo kwrã! Aleksander nyie ta ní wie hũhũhũ le hĩe, ni efoo moko dañ; kẽle etšui fãko. Gbiko le kumai yeame fẽ: asrafonyo ko na nu fio ni eke-bahã Aleksander ye edadefai leñ: hĩeñmeii fẽ ke fẽ tšõ dadefai le he: Aleksander he, ni eda asrafonyo le ši: ši enuu, edšake esrafoi le be eko; ši moñ etši efie ši. Arian ke ake: „Ene wadše ta le fẽ ahũ bo pe ni ameteñ mofẽmo enu neke nu ne kule!“

Gbĩ 60 soññ neke gbe ní yo gbeye ne ke, ahũ ke-yaši beyino ní ta leñ mlidša ní dši ete keke baše šikpoñ ñoli ní woo yibii no ekoñ. Agbene ametsõ Karmania šikpoñ kuku ke-baše Persi, 325. Ledši asafo le hũ na amane ye gbeteñ, kẽle ese Persia nõomliši le sefefe. Agbene Aleksander na etabiloi ekãloi fẽ ní fe le ekoñ ye emasei; ni ekeame ye šida-ke nyãmo-gbĩdšurõ kpeteñkple. Ni agbene eke hedšomo ní tšẽ fio, ke niikēnii wudši, femoi ke niiyenii k. n. hã amehĩe kpa amemanehũlũi ní amena le anõ ekoñ.

§ 10. Aleksander ye emantšeyeli ke anumnyam
le teñ, 324.

Agbene ehī šī afii enyo ye emantšeyelihe ní eye no le teñ, titri le ye Susa ke Babilon; ni eto emantšeyeli wulu kōme le gbedšiano. Neke mādši enyo ne atēn ekome atšō emantšemañ wulu le; edšake dša enē akā emantšeyelihe le teñ tuntu ní eke Eblotširi-hūsūi ke Asia hūsūi ke Afrika-hūsūi akadšeke tūtu.

Šī agbene eta enumnyam ní ahāle ye šikpoñ le no le teñ hū. Henowomo, wulamo ke ahofibo boni anyēē añmā le yo emantšemō leñ. Mañšemei, lumei ke abladei asafoi boleole, ni amesōmoole ni ameboole toi. Bofoi dšeo dšēnagbehei le, Italia, Spania, Kartago ke Galia k. n. baā badšuroole. Etamo nyoñmo ko ye šikpoñ le no. Okploñ ke niyenii ní he dšra, lalai, sañkutfai, femoi, dšōi ke dše neñ akononii krokomei tsaketšakeo dāne, ni asañ gbīdsudši wūdši baā teñ kpitio-kpitio ni amenumnyam le tekeo no.

Gbīdšurō wulu kōme ní fe fē le dši Susa yokpemo kpeteñkple le. Tšē Aleksander wyie yō ní dši Roksañe fefeo ní atšeo adiagba le momo, kēle esusuo ake kedši ewyie Dario biyo onukpa Statira ní kule Persia mañšeseī dši enō le, no dāni eeta šī šīññ ye no, ni eenale ye gbošiniī ni dšee noyeli keke agbefāñ le; edšake Statira dši Dario anokwa wofase le. Nohewo le eto ekele yokpemo gbī ye Susa; ni ebo moden ake no gbī le no noñ le Makedonia abladei 80, ke Makedonia tabiloī krokomei 10,000 añō Persiayeī hū. Enē fe Susa yokpemo wulu le, 324. Kpeloi le ša foi kete dšēñ hei srotoi abo ameyakpe mei, ni hefēhe mei dšē ba amebafata neke yokpemo ní aye gbīi enumo soññ le he hū. Henowomo, anumnyam ke wulamo ní ake-ye le anakono dā ye šikpoñ le no.

Aleksander nagbe ní etao ye neke yokpemo ke nibii srotoi amlī dši, ake Helamei ke Barbaroi, Makedoniamei ke Persiamei, Ablotširibii ke Asiabii, anai ke bokā ke woyi ke koyi afe ekome, koni mañ kome ahī emantšeyeli le mli. Enē he ešēe dšogba, šī kēle edše gbe ehā noni

yo hewale ake ebuā māđši fē ana efe ku kome ye kwelo kome šiši le, no dši Kristo mañšeyeli le. Ši Hela wie-mo ňa ke niile, ní egbe efā ye hefēhe, gbedsegbei ní edše ke-te hefēhe, dše neñ hei srotói abo ní edšie kpo etšō mei ní leko ni amenuko he dā le k. n. le, enemei fē dše gbe ehā Nyonmo ke wo-Nyontšō Iesu Kristo mañšeyeli ní baba le.

Kēle Makedoniamēi le ke meikrokomei pi sumo neke futumo ne, ni yokpemo le eñō amēna. Ake Aleksander kaseo Asia ke Persia dšēnba titri ni etaoq ake amē hū amefe nakai le, ake etšō Persiamēi le Makedonia tañā le ni eñōamē efutu Makedonia asrafoi le amlī, ni amēfē amēye egbo pe le, ake eñō Persia taššemei tete eto amēno ni ehe Persia setšu sōlooi ke tšūdši ní ke Makedoniamēi le eko ba eñō le amēbašī ta amē-tšōlē dā, ni amēwawmē ke-ba ahīe le k. n. le, nii ne fē woame mlila ni edoamē ahū bōni amēhīe kpa edšurō fē ní efeame le no.

Neke mlila ke grimō ní bua ehe na ye amēmlī ne bafe beni mañšē le tao, ake ena Makedonia asrafoi memedši ní gbe amētabe le na ke pilafōi ke helatšemei ní nyeñ ta amēwu doññ mōbo, ni ewoame gbe ke-ya šīa le, bōni amēhīe tše ahū ye Hifasi fā le na ye India momo le. Agbene moñ, beni ehā amēle le, amēbōi būmō ke hōfemō ke atuātšēmō! Makedonia ta mū le fē tao, ake ewoame gbe nyonlo. „Wyie!“ amēblo: „Aleksander taowō doññ! Ođšogba! nyekitea wotea, wofē tfem, hā ní eke ebarbaroi ke kosēbii afe enii!“

Aleksander mli wo la ni egri naakpa, ni tšutšu le ehā afo meikomei ní bloō titri afie ši. No se le ekwo maño ko ni eke tšuiñtalē ke tšuiñšālē wie amēna, ni ekpā ewo amētoiañ bōbōni efeame edšurō ni agbene šida ní ena dši ake amēkwale amēhā mei ní ekeame eye no kōnim, lo? „Ši kēle, ođšogba! nyeyabaā keke! nyeyabaā! Be ňwanedšē, ake gbomei awonye, ni amēadšie nyeyi, ni nyonmei hū adanye ši, ni amēawonye nyōmō babao hū, ake nyekwa nyemañšē le ye mañse šōññ!“ Neke wiemoi ne eke-gbe na ni ehuru ke-dše emāño le no ni eyawo ehe tšūñ gbīi ete šōññ.

Enē bote Makedoniamēi le atšui mli kē. Amēke ňkomoyeli ke yafō ke faikpamō bakula ši ke-dšere emō le he. „Hā ní edše kpo keke!“ amēblo ke yafō. Beni yi yawula ši le, edše

kpo ní amēhedole ta etsui mli. Amēkpale fai, ni enō-faame, ni eloame atū ni ešošo amena. Okplō kpeteńkple ní enmē ehā eta e fē eke-gbe na, ni amefe ameyeye nii ni ametšōle dā ke lnyāmo kpeteńkple.

Agbene ekpe etabiloi memedši fē, ake mofemo ní taoo ye ledientše etšuisurō na ake ekpale ke-ńya šta le aba abake. Afe hī 10,000 ba. Enō asafiatšemei kpakpai eto ameno ni ekēkēame nii babao ni eke ehēenmeii yafonui šeame ke-te.

§ 11. Egbele ní ba trukā, 323.

Beni Aleksander didā fio ye sādši enyo teń, ake Babilon alo Susa atšo emantšemań le, eko Babilon ye eblema gbei ke setše hewo. Bie aamā mańšesei ní da fe fē boni šikpoń le enako eko dā le. Esusu ake ledientše ata no afe afii 50, ni ebii ke nabii abaye enādšian ye ese. Ši Daniel, gbalō le, gba nokroko ye ehewo afe afii ohai enyo momo dāni ebale yi 8, 8. 21. 22; 11, 3—4; ni nakai eba mli hū.

Dāni Aleksander ata emantšesei le no kredē le, etao ake enō šikpōdši komei kē efata emantšeyeli le he. Tšutšu le etao Arabia, no se le Afrika no eyeo dā, ni agbene esa ehe ye Babilon eto; ši —

„Wala teń le gbele kē — Boleo wofē kwa!“ Luther laā, ni enē eba mli oya.

Tšutšu le eba mli ye ešientše Hefestion, e-„Patroklo“ (pag. 61), boni etšeo le gbefāń. Le le esumo fe gbomei fē. Ši trukā fulu mōle ni egbo. Aleksander wyere ho ehe tūtu, ekplēē mišedšemo. Emā laike ehāle ní ewula ni eke-fite talantai 12,000 sońń ye he. Ni beni ašā egbonyo ye no le efe yera āhū ni agbe tšinai 10,000 ašā afole. Kēle ewyerē hō dšee ehe.

Eke ewebii fē sumo dānumo tūtu. Gbī komei amēdaā ye okploi ahe, moni anyē fe fē anu, ni mei pī gbeo amēhe nyońlo ke dānumo. Gbī ko le Aleksander ke enanemei tro dā ni amēteń kome ní esumo le kele bē, ni eke ekplo gbule ni egbo, ni beni Aleksander hīe tšerele le ehīe gbo ni ewyerē ho ehe āhū po. Gbī kroko hū ašā Persepoli mań fefeo heni afū Persia mańšemei le ye le ye nakai dānumo ko le mli, ni beni Aleksander hīe tšerele ekoń le, efa ehe āhū ye hewo; kēle

efōō: wōndšalo dšilē kē enanemei fē ni amēlee anōkwa mišē-dšēmō lē. Nakai amēfe agbēgē hū. Aleksander mi ewyerehō yē wein mli yē nyōñ okplōnmē kpetēnkple he. Fulu lē mōlē hū, ena nō ni ebabla šī gbī 10, ni egbo beni eye afi 33 kēkē, luni 11, 323 yē Kristo hīe. Emakedoniamēi awyerehō kē nkō-moyeli kē yafō kē yerafēmō yē gbeye. Beni ehe miye lē, amē-bōle emō lē ni amēkplēē natšī, akē amēna amēmañtšē wulu lē šikome. Anmēame gbē. Nū kōme kome lē amēho egbelesa lē he, ni lē, kōnimyelo agbo lē, nāame kē eyitšo n̄mē fio dāni-egbo! — „Namo yeō buāwō? — Namo nawō mōbō?“ —

Egbonyo lē awo he tšofā, ni akē-yato Aleksandria, mañ wulu hē ní eto ní ewo egbei yē Egipte lē. — „Tokpakpo oblan-nyo aklonto kome lē ekū!“ —

Eniitšumō wulu wōna momo. Hela alo Grekia wiemō, nā kē niile ešē dšēñ momo hefēhe yē ehewalē na; ni Nyoñmo suomō na lē Hela wiemō noñ mli lē aumā ewiemō fā ní dši Kpāñmō hē lē, ni fā kroko ní dši Kpāñmō momo lē, atšō ešiši yē mli yē Aleksandria noñ; ni nakai ešē hefēhe oya mli.

§ 12. Makedonia dšēnmañtšeyeli dframo lē

323 — 60.

Dšēnmañtšeyeli ní dši ete nē da fe fē ní tšō ehīe, šī efe kukuo hū fe fē. Ehī šī afi fio kēkē yē noyelo kōmē šiši, no sē lē edfra kē-te hefēhe. „Emañtšeyeli lē adfa, ni aadša mli kē-ate n̄wei koyoi edfē lē mli gbē, šī dšee ešēmei aañō-hā, šī aakpōke ahā meikrokomei!“ Dan. 11, 4.

Beni Aleksander kā heko lē, eñō enasomōga lē ehā eta-tšē wulu Perdika lē, šī ekēē nokonoko yē esenyielō lē hewō. Ešī nyeminu ko Arrhideo ní bē yitšo kpakpa, kē eñā Roksane ní hīe hō ní etšēē ní efō binu ní atšēolē Aleksander Aigo lē. Nehewō lē Perdika kē Leonato, Kratero kē Antipater yē mañtšē yē enyemi kē ebi nādšian kē-yaši be-yinō ní amēsa mañtšeyeli kulē moñ; šī kēlē enē etšēē kwrā. Aleksander tatšēmei kē gbomei wudšī krokomei, titri lē Ptolemaio, Seleuko, Antigono, Lisimako kē mei hū tao mañtšeyeli kome kome amēnañ yē šikpōdšī babao ní eye nō lē amlī. Agbēgē dšēñ fe sakasaka kwrā afi 22 sōññ. Amē-

wuwui tai ye ameten, ni amegbe Aleksander binu Aigo ke enyemi Arrhideo ke eseši mū le fē ke-yaši nagbe yō le no po.

Neke tabē ne atšeo Diadokoi alo Senyieloi - atai Nōkpakpa ko be mli, boni wowie he pī le. Ipso ta wulu le, 301, se le maṁtšeyelii wudši edfe dšē sakasaka dšei le mli, boni Daniel gba momo (8, 21. 22.); amedši Egipte, Siria, Makedonia, ke Trakia. Amenoyeloi le wo amehē „maṁtšemei, nyoṁlo. Kēle maṁtšeyeli nibii hū pī dšē mli, tamō Bitinia, Ponto, Kapadokia, Armenia, Atropatene, Partia, Baktria k. n.

Nakai ni Aleksander maṁtšeyeli wulu le mīdfra. Wogbaā emli kukudši enyo keke, Egipte ke Siria, he sane fio. Egipte nō hīe ba nyam titri, Siria ke Israelhii le yeo sane titri; ni neke sane ne he mīdšra. Dan. 11, 1 k. n.

Egipte.

Ene Aleksander tašē agbo Ptolemaio I, Lagi, le nine ešē no. Eye maṁtšē afii 40, ni ešiši le Egipte („Aigipto“) alo Mizraim momo le ye ehe ekoṁ. Ebi Ptolemaio II, Filadelfo nyie ese, ni eye maṁtšē afii 38. Le hū ebi Ptolemaio III, Euergete („Edšurōfelo“) ye ese afii 24. Ameyi ete ne dši maṁtšemei kpakpai ní sumo nā ke niile ke niikasemo, ni amēšiši le „Egipte ferefe fe šikpōdši fē“, ni efrokeo afii 100 soṁṁ, 323-221.

Ametšoseo nā ke niile ke niikasemo fe no be leṁ maṁtšemei fē. Aleksandria maṁ ní dši amemaṁ wulu le amā Museon (Niikasemohe) ye, ni niileloi fē ke-dšē dšeiṁmādši fē mli le naā gbe ye mli. Maṁtšē le dientšē leame. Niileloi ke kasemoghomei dšē hefēhe ba dšei, ni bokā ke anai nā le futu ye dšei. Dšemei ato Biblioteka alo wodšianabuamō kple ye, ni eda fe dšeiṁ nii krokomei fē. Wodši fē ní aṁmā ye blema dšē leṁ ní ana le neke Ptolemaioi ne he ye kleṁkleṁ ṁmāle alo enotō mli. ṁmāle kroṁkroṁ kpaṁmō momo le hū yeṁ, ni amehā Iudafoi niileloi 70 dšie ke-dšē Hebri wiemo mli ke-te Hela wiemo mli; nohewo le atšeo neke nadšiemō ne ní eyo wodeṁ ke ṁmene le ake: Septuaginta („nyoṁmai

kpawo“). Neke Biblioteka ní yo Aleksandria le mli ne wo-
dši akpoi 700,000 kãmo ši ye.

Dšrayeli ke ñaniitšumõ Ptolemaioi bo he mõdeñ hũ, ni
amefere naakpa dientše. Aleksandria tšõ dšeñdšãno hã no be
leñ dšeñ mũ le fẽ. Biẽ ne dšrayeli gbedšẽgbeĩ le ní dšẽ bokã
ke Anai ke Koyi ke Woyi gbe le bakpe ye. Beni afe ní ledši
le ana gbe ní yo fefefe nyõñ ke fane le, Ptolemaio I hã amã
mõ kakadañ kpeteñkple dientše ní efe lamõ (Faros)ye le dši
able lo damõhe le na. Ekwo nãdši 400 ni lemõ ke kwõle le
ye egbo: amãle sendoi kpanyo, ni ablanai fefeoi bole fẽ ke-
kpe. Ake marmoretei yedši soññ mãle, ni ekpe ke-te soññ.
Eyiteñ le asu la kpeteñkple dã nyõñ ní ana ye nõõ hĩe soññ.
Asañ hũ ake dade afefe kple mã dšei, no mli ana ledši le
dãni ake hĩeñmeii fõdši le anaame.

Ši mañtšemei ní nyie se le ašiši le, Egipte mañtšeyeli le
gbõdšõ ekoñ, tšẽ Ptolemaioi soññ dšiamẽ. Amewyewye ame-
nyemiyei ke amewekumei keke, ni eke ke wõndšaloi anii fõdši
krokomei le ke noni amele Nyõñmo hewale hewõ le amegbõdšõ.
Romafoi asane le mli le wõbanu amẽhe ekoñ.

Siria (Aram) ke Iudafoi le.

Aleksander tatšẽ kple kroko, Seleuko, dši Siria mañtšẽ-
yeli hẽ le kleñkleñ mañtšẽ le, nohewõ le atšẽo esešibii fẽ ní
bata eseĩ le no ye ese le ake „Seleukidoi le“, tšẽ ameteñ
mofẽmo hĩe ledientšẽ egbeĩ le. Emañtšeyeli le bote Asia bo-
kãgbe ke-te soññ, ni Babilon hũ fata ehe, ši egbele se le egbo-
dšõ naakpa. Egbo 282.

Esebiĩ ateñ moni yo gbeĩ fe fẽ le dši Antioko kpeteñ-
ple le, 224—187. Ele Siria mañtšeyeli le mli ekoñ naakpa, ni
eñõ Iudafoi ašikpoñ le hũ ní sa le efe Agiptemei le anõ le
efata he. Beni yi yawula ši le, eke Romafoi le bana, ni le ke
emañtšeyeli le ke-gbe ši pĩ, bõni wõbanu ye Romafoi asane le
mli le.

Tšẽ le le emli hĩ ehã Iudafoi le naakpa, ni ebu amẽ-
nyõñmo dšamo ke hemõ ke yeli le, ebi Antioko Epifane
(„Ablade“) le gri ewoame tũtu, ehahaame, ni egbegbe ameteñ
mei huha abo lo ehõhõame, take bõni wõkane ye Makabaio-

mei awodši leaň hũ. Ekpe mli ake ke-dšee Iudafoi le dien-
tšemei enyẽ ewule, eekpātā Iudafoi anyoñmodšamo ke
hemo ke yeli le hĩe kwrā, boni Daniel gba ye chewo momo,
afii ohai ete dāni afole po. Ene ke esekeyeliniitšumo kroko he-
wo ni atšake esablā Epifane („Ablade“) hũ awole Epimane
(„Sekeyelo ní teke no“) le. Ewo akpo, ake afõ ketiafõ, afolei
ní Mose wo he kitaĩ, Sabato noyeli, ke Mose mla le na nyoñ-
modšamo le kwrā. Kpāñmo momo wodši kroñkroĩ le, ke enina-
ame le, ešā. Ierusalem solemowe le emā afolesālate ko ehā
Dio (Zeus alo Iupiter) nyoñmo amagā le, ni esa emāmo wodši-
amagaĩ le ye šikpoň mũ le no hefēhe, ni etšire mei le ayi se
ní amešā afolei amehā nomei. Moni kplēēle le, agbele, ni moni
sōmoo anokwa Nyoñmo ye tšemei le agbena le, agbele hũ.

Iudafoi pĩ ba amehē ši amehā mañtše seke yelo yiwalo ní
he yo gbeyē ne; ši dšee mei fē. Meikomei feo anokwafoi
ye hemo ke yeli leň ni amekke-to okadii kpakpai. Mlatšõlo
momo ko ní atšeole Eleasar yagbo tamõ ekālo anokwafo moň,
fe noni anyē enõ ní eba woñdšaloĩ adšeň. Ni beni amena eyi-
tšo ke wadši ke ehĩe fefeo le mõbo, ni amewie ametšõle, ake
e fe lakpato nii keke eke-ye mañtše le akpo le no, ni eke-here
ledientše eyi wala le, eke: „Nyetšunami šikpoň šiši keke, ši esaa
migbole ake mito lakpa ni mike-tšõ gbekebiĩ le ana!“ — Yõ
biianye kome bihĩ kpawo apĩ naakpa hũ ye amenye hĩe,
koni amekwa amehemo ke yeli le; ši amekplēē ni amedamo ši
šiňň, ni ameshēdše amehē mĩ ye ame-Nyoñmo ní yo ñwei le ke
nano-wala ye dšei ke anumnyam šite ye neke pĩmo ke gbele
ne se le mli; ni amekpakpa amehē fai, koni amefē amehĩ anõ-
kwafoi ke-yaši gbele mli. Ši titri le amenye ní damõ ši ni eke
tšuiñšāle kwe amenõna ke pĩmo le no le wie etšõame neke, ni
ewadše ehe ye Nyoñmo nakpe hewale mli ye neke mõbomõbo
nokwemo ní yo gbeye leň. Ni nakai ni ameyi kpawo fē ni fe
se le amenye hũ hā apĩ ni agbeamē moň fe noni amekwa amē-
tšemei anyoñmo dšamo le.

Ši biē wõna gbomo adesā ohĩafo ko, neke Antioko ne,
boni eke Nano-Nyoñmo wuo le. Ehe blema kpāñmo ní
Nyoñmo te ši emā ši le ewule, ní anyēň awulele dša
Kpāñmo hē ní yo Iesu Kristo mli le aba dā. Nohewo le
awule le gbomo le moň ke eyiñtõ le fē.

Osofo numo ko ní atšēole Matatia le wo ehe nō eši mañtšē le akpo le ye hewale na. Ebihī ekāloī enumo fata ehe ke Iudafoi anokwafoi babao hū. Eke mañtšē yivalo le tai le wu, ni tšē amēfa āhū fe enō le, eye amēno kōnim, 167. Beni numo le gbo ye afi ní nyie se le, ebinu ekālo Iuda Makabaio (alo „hamre“) le, mo he ni atšē ameweku ne fē „Makabaioi le“ ke-dšē le, damo etšē nādšian, ni efie Siriamei le ke-dšē Iudea šikpoñ le nō kwrā, ni eto Kpāñmo momo le gbēdšiano ekoñ, 165. Antioko le šē ledientšē ehe etō kwrā, ni egbo ke hela ní he yo gbeyē, 162. Siriamei le ke Iudafoi le kā he wu ta lolo, ši Matatia nabi, Iohane Hirkano, šiši le Iudafoi ye kōnim ni amēke-ye amēhe amētšō mañtšeyeli ní be gbomo kroko šiši ekoñ, 130, ni ese tšēo afi 70. Afii 60 ye Kristo hie le amēba Romafoi ahewale le šiši. Nakai wobašē dšēnmañtšeyeli ní dši edfe alo nagbenō hū le he, no dši Roma nō le. Hewo le wokū wose ke-ya blema be leñ, ni wogba esane le ke-dšē ešišidše.

X. Roma dšēnmañtšeyeli.

Ke wodše Asia fio woya anaigbe le woše Europa lo Ablo-tširi, tšutšu le Makedonia ke Hela alo Grekia, no se le Italia ní dši nšokpofā ní dšē Europa šikpoñ le he ye koyigbe kebadamo Ateñšō le teñ ye woyigbefāñ tamō okpoñotšē aspatre wulu. Ekele dši ñmletfai 300 (alo gbī 30 gbēnyiemō), elemo ye teñ le ñmletfai 60. Ekoyigbe hūsui le dši gōdši groī wudši ní ake nanō sno ha ameyiteñ, ní atšēoame Alpei le, ebokā ke anai ke woyigbe le Ateñšō le bolele ke-kpe; bokānō le atšēo Adria nšō le, woyinō le atšēo Ionia-nšō le, anainō le atšēo Tirrheni-nšō le.

Boni adša šikpoñ mū le fē mli ne: 1) Koyigbe-Italia alo Yiteñ-Italia ní Romafoi le dientšē buu amēšū Italia dientšē, ši Galia (alo Franze) moñ nō, ni amētšēole Galia Kisalpina, no dši Galia ní kā Alpei biggbe le (soro Galia Transalpina lo Galia dientšē ní yo Alpei se lo dšēigbe le) edšake Galia ke Germania alo Tuski šikpoñ le kā Alpei se alo koyigbe le; — 2) Ateñ-Italia lo Italia dientšē alo titri le, — ke

3) Šiši alo Woyigbe-Italia alo Grekia wulu le, edšake Helamei bahe ši ye dšei.

Neke šikpoñ mlidšai le asa adša mli ekoñ ekomekome: Koyi-Italia hie Liguria ye anaigbe, Galia Transpadana ke Galia Kispadana alo Galia (Kisalпина) ní kã Padano (ñmene: Po) fã le se ke biegbē le. — Ateñ-Italia hie: Etruria, Latium ke Kampania ye anaigbe; Umbria, Pikenum ke Samnium ye bokãgbē; — Šiši-Italia hie: Lukanija ke Brutium ye anaigbe; Opulia ke Kalabria ye bokãgbē. Neke šikpõdši kukudši ne fẽ mli akutšei alo mañkui ní hie gbēi srotōi ni amewie srotosrotō hũ le hĩ ši ye.

Ke-dšē Nšo-Alpei ní kã Italia koyi-anaigbe le he le gõdši akosoñkosõ ko kã Italia teñ ahũ ke-yašē enane nagbe šõšõšõ ye woyigbe, ni edša Italia fẽ mli enyo ye ekele fẽ na, atšēole Apeninei-gõdši le, ni eyiteĩ šõšõšõi le kwõ ke-dšē nšo hie afe nãdši 8—9000. Enaigbe masei ye Tirrheni-nšo le na le goñ kome tō mã ši, ni eke-tšaa no, ye Ateñ-ke Šiši-Italia teñ: no dši Vesuvio goñ ní feo la ke lamlu le. Ekwo afe nãdši 3000. Ke-dšē blema bēbe le he ke-baši be ne be le efeo ye bei srotōi amlí ní eyo gbeyē, ni efiteo ni ešãã nii fẽ ní yo ehewo le.

Kpakpoi kplei fefoi komei ye Koyi-Italia ye Alpei le anãdši ana: amemli titrii dši Lago maggiore (lat. „lacus Verbanus“) ke Komer-kpakpo (lat. „lacus Larius“) le k. n. krokomei.

Italia fai wudši titrii ete dši: 1) Po (l. „Padanus, Padus“) fã le, ní hoõ Koyi-Italia teñ ke-dšēo anaigbe ke-yašio bokãgbē, ni eke ehe yatsõo Adria nšo leñ; 2) Etši (l. „Athesis“) fã ní hoõ Po koyigbe ni eyaã Adria nšo leñ hũ; ke 3) Tiberi fã le ní yo Ateñ-Italia, ni eyaã Tirrheni nšo leñ ye anaigbe.

Šikpoñ dientšē le ye heikomei ní baa nii dšogba ni asañ feñ yeo ye dšei, titri le ye gõdši atēñ hekomei; ši emlí titri yo feo ni ebaã nii ni ewoo yibii ní he dšra, ni abuo naakpa ye Ablotširi.

„No dši šikpoñ heni akutui woo“

„Heni abonuai ke nii le tšuo“

ye; edšake Ablotširi ní kã koyigbe le feĩ yeo dšei tũtu ní neke yibii nyēñ ewo, ake dša nã na keke.

Nšokpoi ete ní beñke Italia ye anaigbe ní dši Sikilia (ke Aetna goñ ní feo la ní ekwo nãdši 10,000 le) — Sardinia, ke Korsika le hũ abuo ašio Italia le he.

Blema bēbe le Italia ní atšeo „nšokpoi“ tamō Hela ye Nyoñmo wiemo le mli, alo Kitim tamō mei ní hĩo mli le, dšeñmãdši srotōi hĩo mli. Amēdšē bokã ke anaigbe amēbahe ši ye dšei. Amemli mei ní le nã ke nii fe fē le dši Etruskimei ní hĩo Etruria. Amēšō gbei ke kpudši fefeoi ní ana ye šikpoñ gbĩĩ komei ye dšei ní atšeo „Etruria vasei alo kpudši“ le, ni amele neke nã ahũ dāni ale noko ye Romafoi le ahe.

§ 1. Roma tō.

Dša ake wōkpale agbene ke-ya afi ohai nyoñma ke enyo ye Kristo hĩe leñ ekoñ; ni Roma šišitō ke esane šišidšē ke adesaĩ futu.

Beni ašã Troya (pag. 68) ni agbegbe emlibii le kpotō ye Helamei aklante na le, Troya mañtšebi ko, Aenea, ke ewebii le dše Helamei adeñ dšo foi ye leđši amlĩ. Amēšomlo ahũ ni amēna nō babao ye nšo hĩe le, ši benĩ yi yawula ši le amēbakpleke ye Latium nšo le na ni amēna šihĩlehe ní yo fefefe ye dšei. Aenea bi Askanio to Alba loñga (Alba kakadañ) mañ le, ni neke mañ ne tšō Latium mãdši 30 ní yeo amēhe le amãši.

Afi oha ní dši kpanyo le no ye Kristo hĩe le Numitor ní dšē Aenea seši leñ ye mañtšē ye Alba loñga. Enyemi gbeke Amulio kpale ye seĩ le no. Leđientšē le egbeele, edšake ehe be gbeye hãle, ši egbe ebinu, ni ebiyo Rheia Silvia le ewo wōnyo Vesta osofoyo alo Vestaliyei ní kitã kã amēno ake amēhĩ ši oblayei ni amēlee nũ ke-yaši amēgbele be leñ le eko, benĩ fe ní enyeminukpa ní ekpa le akana sešibii ní atō ehe oweye le. Ši kēle ehoñ.

Vesta oblayo le nō hō ni efo hãdši ehã wōñ ní atšeo le Marsi (ta-nyoñmo le). Enē hewo le ašiu le ye nu mli ni egbo. Ši ebihĩ hãdši enyo le ehã alo amē awo tšese mli ni añmē nu hĩe tamō Mose. Tiberi fã le yiri ye no be leñ hewo le benĩ

eba ši ekoñ le tšese le bamā šikpoñ gbñ le no. Hōmo ye fufoyii le, ní amefo ni ameblo naakpa, ši gbomo ko gbomo ko be dšemei niañ ní nu amehē. Ši nāngbeyō ko dšē ko leñ ba ni ebahāame ledientšē efufo ameye. No se le koloikwelo ní atšēole Faustulo ba dšēi ni ebana nāngbe le mōbonale le. Ehole gbekebii le ni eke-yahā eñā Aka Laurentia ní na amehē mīšē, ni eleame suomo na. Fe se le ebanu amewekusane hū. — Gbekebii le bada ni atšē mokome ake Romulo, ni moko le atšēle Remo. Ametšōmo koloikwelo ni abuame koloikwelo bii tamō Kiroš alo Koreš. Ši amēna hewale ni amefo ekā hewo le etšēe keke ni ametšōmo amēnanemei tipeī onukpai ke asafoiatšemei ye gbobimo ní amēgbobio koloi awuiyelo ke tai ni amēke kobofoi ke odšotfaloi wuo leñ.

Ši amehē bawa hū, ni gbīko le ameta Nimitor koloikwelo ní efekoame noko le ahe. Menemei woame ka, ni amemō Remo amēkele ba Numitor hē. Faustulo še gbeye hewo le etši amesane le tā etšō amēnī le. Numitor na mīšē ni ekeame kpāñ enyemi Amulio le yi no. Oblāhī enyo le bua koloikwelo ekālo asafō ko na ye niifšīñ, ni ameyatua amēnī no atuātšelo Amulio ni amēgbele, ni amēke amēnī Numitor ta seī le no ekoñ.

Keke ni amēkpa Numitor fai ní ehāame hegbe ake ameto mañ ye heni nāngbeyō le here ameyi wala ye, ye Tiberi fā le na. Ekplē ni ehāame nii ní hāame le tšuidšurō na. Ameyabua amēsafo le na, ni meikrokomei babao ke Alba loŋga bii komej tete ní sumo amesane le fata amehē. Ni agbene ameyato Roma („hewale“) mañ ye Tiberi fā ní tšuo le na ye goñkpoi kpawo le teñ ye kōñ. Fe se le neke mañ ne kple goñkpoi kpawo le fē no ni awole Goñkpoi kpawomañ hū (Kpodš. 17, 9. 18) ni eda ni ena dšē neñ hewale, anumnyam ke nii fe dšēñ-mādšimādši fē. Eboimo ke šišidšē ye bibio. Tšutšu le akpa nyōñmei le fai, no se le ake tšinakoi kadi mañ le gbogboi ke nudšo le, ni no se le ato mañ bibio ke ehe gbogboi ní dako tūtu le. Ene afe afii 753 ye Kristo hē ye Ašur mañšē Šalmanaser yino le. Neke afi ne he Romafoi dšēo amēkaneō amēfi le („ye mañtō le se“); ni nāngbeyō ní hāā abifabi enyo le fufo le yo Roma afaña ke nasoomona leñ ke nmeñ. Ši etšēe hū ní ana ake ametoloi le enu nāngbe fufo, edšake amesumoo gbomei alá šifiemo fe noko.

§ 2. Romulo, Roma kleñkleñ mañšē lē.
(753 — 717 yē Kr. hīe.)

Agbe kleñkleñ Roma lē na. Ši agbene ameke: „Mokome keke aye no mañšē!“ „Namo?“ Ale moni dši kromobi, Romulo alo Remo, hewo lē abi nyoñmei lē. Romafai lē kweo lofōdši aflikimo ameke-na noni amēnyoñmei alo wo-dši lē taoo. Nakai afeo agbene hū.

Romulo yadamo Palatino goñkpo lē no, ni Remo damo Aventino goñkpo lē no, ni amekwe nyoñmei amlikpe ke okadi lē gbe. Na, akpañai 6 dšē Remo ninedšurō gbe bañliki yē eyiteñ, ni emei lē nyā ehe ni amēdšurole ake mañšē. Ši bianē akpañai 12 dšē Romulo ninedšurōgbe hū bañliki eyiteñ, ni Nyoñmo ši ni srawa gbla hewo lē lē hū emei lē nyā ni ameke, lē ni nyoñmei lē dientšē ewo mañšē lē! Ni agbene efe bē, ni awu ni agbe Remo. Agbene Romulo ye mañšē leleñ moñ, ši enyemi gbonyo lē kā emasei ni „nyemilá lē ake-bule emañšeyeli hē lē“ ni akekadi momo no tamañ ní Roma atšō.

Tawu babao he hū wobagba yē neke sane ne mli. Dšee Roma sane keke, ši dšēñ fē sane dši tawu titri, ši Romafai anō fe nakai fe fē. Tawu ke mlawo amēšō mādši krokomei.

Boni ato mañ ke mañšeyeli hē ne gbēdšiano ne: Mañšē lē nō adšina lo Senatu ko ní ahala yē mañbii titri lē atēñ lē ke-bole ehe. Amēñawo esa ake ebo toi, dāni efe noko ní he dšra. Onukpai oha ní atšēoame Senatorifoi tra neke adšina ne mli tšutšu. Ši beni Roma da mra mli lē, ameyi batšō 300, ni fe se afata mei he lolo. Mañ mū lē fē mli adša akutšei alo tribui ete, ni Tribu fē Tribu asa adša mli Kuriai (asafokui) 10, beni fe ní mañ mū lē fē hīe Kuriai 30, ni nakai noñ amēbuabua amēhe na yē dša no ke saneyelihe lē. Fe se lē nii ne hū bafa fe no. Amēšikpe lo nabuamo lo gwabo lē atšēo Komitia. Ke sane ko he dšra tšō hā mañšē ke adšinā lē, tamō ta ke dšēndšole sādši k. n. lē, ake-ba mañ mū lē fē Komitia lē hīe, ni mañ lē akpe mli ke Hē lo Dabi, ní mañšē lē abo toi. Bele wona ake Roma mañšē lē be hegbe ní efe nofēno-ní esumoo, asañ hū eseī lē ataa no yē fomō na lo gbošini ana; ši ke moko gbo lē, mañ mū lē fē wo ekroko, tšē enē ehiko dšogba yē hekoheko dā.

Nyoñmodšamo alo nyoñmei lo woñdšamo ke mañsane le tša no ni efe ekome. Aboĩ noko ní he dšra ko, ake dša abi nyoñmei le dā. Osofoi lo wolomei le kweo lofōdšiaflikimo lo koloí ní agbeame afole amliniañ amekeo noni nyoñmei le tao. Mei ní kweo lofōdši le atšeoame Auguremei, ni mei ní kweo koloí amliniañ le atšeoame Haruspikemei.

Senatorifoi lo adšinafoi le ní ahalaame ahā amewalabe le fē le dši hī medši titri ni nohewo le atšeoame „patres“ lo tšemei. Ene hewo le awo amewekumei le fī ake „Patrikifoi.“ Beni yi yawula ši atšeo Romafoi abladei le fē neke, ni nagbe le neke „Patrikifoi“ ne tšōmo abladei awekumei amañku ní ame-bii yeo amēñdšiañ le, ni mañbii ní fe le atšeo „Plebemei“ alo mañbii akpai lo efodši, ni agbla ameke nomei ateñ.

Tše Romulo ke mei babao to mañ hē le, kēle amefaa hāāle. Nohewo le eñō Roma efe Asilon, no dši heyelihe alo aboba he heni mofēmo anyē aba abo ni anyēñ afāle ye. Ni agbene mei babao, mei ní hē nyōdši, awuiyeloí, meifōdši, foidšeloí ke kobofoi srotoi abo ba dšemei abo, ni ahereame atū, ni Roma bada babao dientše. Gbomei srotoi abo babua amehe na ye dšei, ni mei fōdši fa ahū fe mei kpakpai, kēle noni mañtše ní dši enyo le dši mañtše kpakpa alo noni amebe hegbe ake amefe hedšō ye dšei hewo le kleñkleñ Romafoi le hī ahū fe sebii le.

Sane titri ní hīa mañ hē ne dšizake emli yei le fe amēna. Romulo fā bofoi ke-tšuame māđši krokomei ní bole amehe ke-kpe le aňō ni ekpaame fai, ake amēñō amebiyei le amēhāame gblā; ši noni Romafoi le dši kobofoi ke yakagbomei titri ní be gbei kpakpa hewo le akwa neke šibimoi ne ye hefēhe ke hē-gblewō. Keke ni Romulo tšō nā ko mli, ni eye ebua emañ ye hewale na tamō Benyaminbii le, Kodš. 21, 19—23. Eto femo gbīdšurō wulu ní ake dšoi hēi ye ahā [nšo-woñ Neptun le ni ekpe māđši fē ní bole Roma ke-kpe le ke-ba. Ene he guo amegbee: mei babao ba ke yei ke gbekebii pī. Aboĩ femo ke dšo ke lala ke nii, ni beni eso ni mei kwekwe gā le, Roma oblahī ní be nāmei le ke klante ke nii tšē ke-tua gboi le ni amēšō oblayei fē ye amēdeñ amēhā amehe. Mei ní fe le dšo foi. Nakai amēna nāmei.

Etšee moñ ní Kaenina, Antemea ke Krustumerium māđši le ke Romafoi boĩ tawu ye ene hewo, ši Roma ye nomei

anō ekome kome, ni noni Romulo wo akpō akē aba pilafoi ke nomnii ayi, ni ahereame atu afe Roma mañbii ni awoame akpō akē amehī Roma kwrá kēkē hewō le Roma na hewale fe tšutšu le.

Kēle Sabinamei ní yō Latium koyigbe ni ašō amēbiyei pī hū le bua ta wulu ko na, ni amēke Roma na yē Roma gbo-
gboi ana naakpa. Ši enē hū Romulo kē ná ye. Beni amēgba ta ni aboī wu pē le, ehā Sabinayei ní gbā Romafoi le kē ŋko-
moyeli atalei kē yitšoi ní fliki yē koyo mli tšē ke-ho Sabinamei kē Romafoi atai le atēñ, ni amēke yafo kpa amēšemei afai yē dšei, akē amēkagbe amewumei, ni amēkpa amewumei afai hū yē biē, akē amēkagbe amēšemei kē nyemimei, ni amēkpātā yē tabiloī le atēñ. Sabinamei le amusūñ tšōame yē amēbiyei kē nyemiyēi le ahewō ni amēke Romafoi le ekpātā, ni beni amēna akē Romafoi le edšee gbomei fōdši tūtu boni awie amēhe, ni amēmañ le he wa ni ehī hū le amēkēame fe mañ kome ni amē-
yañō amēñamei kē bii kē nii hū kē-ba Roma ni amēbato dšei. Romafoi le hereame atū kē-hāame mā leñ gbenanii fē, ni noni atšē Sabinamei le amaši akē Kure hewō le amēfē amēñō sablā „Kwiritemei“ le amēfata amēgbei le ahe, ni enē tšō anumnyam gbei tete hāame.

Nakai ni Roma mañbii le bafa naakpa dientšē; ni mei pī ba dšei bafata amēhe da. „Etruskimei“ ní yō koyigbe ni abuame naakpa le atēñ asafo kome hū ba Roma bato ši yē dšei yē no be le mli.

Romulo ye mañšē afii 36, ni eye kōnim yē tai srotōi amlī. Etaomō kē nagbe titri dši Roma yifale kē hewalēwō. Egbo 717, ši dšee ta mli, dšee esa nō hū. Eke eta kpetēnkple bō nsra, beni ahum kpetēnkple kē Nyoñmo šimoī kē srawai ní yō gbeye ba, ni beni ekpa le, — anaale doññ. Meikomei susu akē srawa gbele, meikomei hū, akē ehényelōi ní yō Senatu alo mā leñ le gbele yē niififiñ. Ši no se le Romafonyo ko Iulio Prokulo bate ši bake akē Romulo bapue yē ehē ni edšie kpo etšōle akē nyoñmei ní yō ŋwei le ñōle yē ahum mli ni etšō amēteñ eko agbēñ, ni atšēole Kwirino, nohewō le amēdšale, koni amēfere ni amēhe awa. Romafoi le he enē amēye ni amēfe Kwirino amewōdši le eko! —

§ 3. Numa Pompilio, Roma mañtše ní dši enyo le
(715—672).

Agbene Senatu le to onukpai komei ní ameye Roma no ke-yaši heyino ní awo mañtše ekoñ. Ni afi nakplo ke fio se le amefã Numa Pompilio ní dše Sabinamei akutšo le teñ le amewo mañtše. Humi ní yo kpõ dšile ni esumoõ mañtšeyeli, ni enanemei hĩele ahũ dāni ehe ni ebata fiowu-mañtšesei le no. Ši gbomo kpakpa kōme dšile ní ke akwe ake woñdšalo ní lee anokwa Nyoñmo le dšile le eheyeli, dromo, ke mlidšole feo mo nakpe.

Nyoñmei adšamo le etšoseo titri ní eke-dšo emañbii hĩedoloi ke kosebii le ahe. Amāmo gbatšui ahã Iupiter (Dio, nyoñmei atše le), Mars (ta-nyoñmo alo woñ le) k. n. momo. Ši le le emāmo ekomei efata he ehã Vesta (weku seremo awoñyo le) ní oblayei mūdši sōmole ni amele nano-la amehāle le, — Ianu ní dšoõ sane fē sane šišidšē, ni emagã yo hĩetšei enyo, ekome kwe bokã, — ekome hũ anaigbe, ni ke awu ta le, ametšõ egbatšu ní hĩe agboi enyo le teñ amefãã ni ahãã ena kãã ke-yašio beyino ní amekpale ketšõ mli ke-ba ekoñ, ni añāmo ye dšeñdšole be leñ keke le k. n. Ake ake añāmo neke gbatšu ye kleñkleñ Romayino afi huha abo leñ le ši enyo keke: be leñ fē ní fe le amewo ta ko ni amefã ke-te heko! Romafoi le nõ Helamei le anyoñmei lo woñši hũ ni amewoame Lateino gbei. Ši ameyo ekrokomei hũ. Numa nõ „Fides“ (anokwayeli) ewo woñyo ní adša hũ, ni le akāale kitã atšõ ake aye anokwa ye dšeñba ke dšrayeli ke nii amlí.

Esa ewo osofonukpa (alo „Pontifeks Maksimus“) ke osofoi srotói, ni ewoame akpo, ake amekwe ameniitšumo kroñkroñ ke modeñbo fē. Ši niitšumoi ní he dšra fe fē le, ledientše etšuo. Esa eto gbii dšūdši, afolei ní lá be he, lalai kroñkroĩ, šifoi ke dšoi ní ake-soleo k. n. ní ekwe ake mañ le dšieo amemusuh fē amedšaa nyoñmói. Nakai ni mañ le kase nyoñmei agbeyeshemo, boni sa ake wo ní wole anokwa Nyoñmo le wokasele šemo ke dšamo. Ekadi kpakpa ní eto emañ le hĩ ameteñ ahũ ye egbele se tete, ni amefe amenii ke heniile ke anokwayeli.

Numa le faññ ake weku dšēñ dši gbomei adesañ adšēñ kpakpa ke feremo le šišifā. Nohewo le ewo mla ake gblāšihīle titri dši kpāñmo kroñkroñ, ni efitemo dši eša kpetēnkple ní sa ake ake awo nyōmo ní ehīl le, ni ewie etšō mei ní yo gblašihīle leñ le, ake amesumo amehe, amefe ekome ni ametšose amebii dšogba. Titri le yei le ekwe, ake ame le amehe solemo ni amehe atše; amewo atadei boni sa, amekanu dā, amekē amehe akafutu hī asādši le amlī, amekwe amešīaī ke amebii dšogba, amesumo amewumei ní ameboame toi. Kēle Roma yei le, amedšee amewumei anyōdši, take boni afeo ye bokā ke meididši ašikpoñ le no hekomei, ši moñ abuoame fe noni abua Helayei le, ake amewumei ke amewe le ahenowomo ke awulamei.

Numa na nyōdši ní dši ohīafoi titri le amobo hū. Ewo mlai ake akawaame yi tūtu, ni beni afe ní amehīe akpa amedšēñ ní wa le no be fio ko ye afi mli tete le, eke Saturnalia gbīīdšūdši toame, no mli ni ameyo hegbe gbīīkomei ake amefeo amehe nyontšomei, ni amenyontšomei sōmogame ni amēnmēo okploī amehāame ke nii.

Emañ le bole toi ni eye emlai le ano ke tšuidšurō neke ye ene hewo titri, edšake kpitiokpitio eyaā akrabatša kroñkroñ ní yo mañ le he ye nubu ko na ní ake, ake Nimfe alo nuwoño ko ní atšēole Egeria hīo yēñ le mli; ni amesusuo ake le le etšōole nā ke nii ke emlai ke gbenanii kpakpai le.

Ni eye nakpe leleñ, boni mlidšole ke hedšole mumo ko dšē emli ba emañ ní hīe do ni amesumo tawu le no le. Mādši ní bole amehe ke-kpe tete le kase noko ye ehe. Etšō woñdšaloī a-Salomo ye dšēmei niañ. Gbīīabo fē ní eye mañtše ke-yaši egbele be le añā lanu /gbatšu le na. Ta lo ta he blomo ko be ní haš mañ ke mañšeyeli le hedšole le. Ši hūmo ke nāi ke niitšumoi srotoi fere naakpa.

Afi 43 eye mañtše feremo ke dšomo mli. Beni afūle le, bele dšee e-Romafoi le keke, ši mādši fē ní beñke le abofoi le nyie le „ní mei fē wo le“ lamlu le se ke-ba esañ le he.

§ 4. Tulo Hostilio, Roma mañtše ní dši ete le.
(672—640.)

Ši esoro esenyielo Tulo Hostilio kwrā; ehīe do fe Romulo. Ta ke tablomo dši emīše. Enaa eta mañtšeseī le no dšogba keke le agbla Ianu gbatšu le he šinaī enyo le gba agble, ake koyo tšō mli ke ho hū, ni le elo Romafoi ahedšole mumo ke-te.

Kwa ekwa ní eke Roma nyemañ Alba Loŋga le na. Beni tai enyo le egba momo le, Alba Loŋga tatše Meto Fufetio blo eke: „Nyekahāa wofosea nyemimeī alá wofiea ši; ši moñ nyehāa woteñ hī enyo wua wokpea mli no mañ ní asōmo ekroko ke-ya le!“ Roma kplē ni amekāmokāmo kitaī ame-tšōtšō amehē amefie no.

Agbene nyemimeī hādši ete ní afo ši kome ye biē ta leñ, ni ete hū ye biē ta leñ. Romafoi le amei ete le atšeoame Horatimeī ni Alba Loŋga mei ete le atšeoame Kuratimeī le. Ame ni afāame, ní amewu neke ta ne. Amewu ahū, ši trukā le Horatiameī enyo nyō, ni Alba Loŋga ta le ebo nyāmo oše momo. Ši Horati nyo kome le na ake Kuratimeī ete fē le epila, ni le le asako ehe. Nohewo le edšo foi, ni beni amēboī esenyiemō ni amemli egbla fio le, ekpale ni eke ekplo gbulo ameyi ete ekome kome. Agbene Roma ta le wo nyāmo ke ošebo ni Alba Loŋga fe diññ ni eba ehe ši ehā Roma, edšake amekāmo kitā.

Ši amrō pe ní agbe nakai ta sroto le na le noko ní he yo gbeye ba ní tšōwo boni Romafoi le hīe wa ni amekwa nii ní mofē mo doō he ye mañsane le hewo. Beni Horatinyo kome ní le le tšō ta le hīe ke-kpale ke-ba Roma ke nyāmo le, enyemiyo ní dši Kuratiameī ní enyō le atēñ moko šiyere le keke kpe. Etšere eyitšoi ni ewo yāra naakpa ye eyemforowu le he. Keke ni nyeminu le gri ni eñō eklante ní lá kpete he lolo le egbu etšui, ni ebo eke: „Hā ní Romayo fē Romayo ní ye henyelo ko he nkomo aya neke!“ —

Kēle mla le na le abu Horatinyo le fo ní agbele; ši etše numo ke awyereho kpa fai ahū ní akašō enagbe binu le ní fe beni mei enyo eñō amehē ehā gbele ye mañ le hewo momo le ye eden, ni nohewo le aň ebi wala le akēle.

Albamei le tere Roma sōomō apā le ke hūhūhū wiemo ke mlifū keke; ni noni amelumo le dšedšeamē hewo le amelō amekitā, ni ame-ke Roma henyeloi le ye kōtōmpo sane. Keke ni Tulo Hostilio gri ni etua Alba Loŋga ni efe neke Askanio mañ ne fem, beni emā ši afii 400 sōññ momo le. Emlī mei le eñō nom ke-ba Roma. Kēle eyeeamē nyōñ, ši amētšōmō Roma mañbii, ni amēnkpai titri le eñōamē ewo edšina alo Senatu mli tete. Ši egrimō le fē efose efie Meto Fufetio ní boī neke kōtōmpo ne le nō. Ehā afīle awo filii enyo teñ — ni okpoñoi le dšo foi biē ke biē gbe ni amegblale enyo! —

Agbene mañ le eda naakpa ní eteke nō šikome; ni noni afite Alba Loŋga hewo le etšō Latinum mādši le fē amaši ke mañ wulu; tše amēnako amekplēle sōomō ke tšuidšurō.

Mañtše yiwalō le, Nyoñmo srawa tfales, ni eke ebii ke etšudši fē šā ye emō le šā le mli.

§ 5. Añko Martio, Roma mañtše ní dši edfe le, 640 — 616.

Agbene aba Romafoi le atasuomō ši ekoñ. Mañtše hē Añko Martio le mli dšo ni efeo kpō tamō enī Numa Pompilio. Ebo hedšole he modeñ ye mligbe ke hewogbe fē. Kēle beni mādši komei ní beñke ni amegbe ehe guo le tuale le, etšō che ake ekālo ní tfaame ši ke nine ní wa le. Le hū eñō ameteñ mei akpei abo nom ke-ba Roma, ni dšemei goñkpoi 7 le yimō obōbō ke šīaī ekome kome, ke-yaši beyino ni amefē amētšōmō mā leñ kui alo akutšei le.

Le Añko Martio le mā kleñkleñ agba hū ke fo Tiberi fā le ke mplaī ke tšo akulašīī lo pini wudši, nohewo le atšeo agba le ake „pons sublicius“ alo tšei agba le. Esa eto kleñkleñ Roma bimañ alo kolonia („teomomañ“), edšakē eto leđši atohē mañ ko ye heni Tiberi fā le boteo nšo leñ ni etšeole Ostia („šīna“), ni eke Roma mañbii yato dšei, koni efe Roma leđši able heni leđši adamo ye. Eke Roma teñ dšeke afo ñmletfai enyoo gbenyiemō.

No be le mli le nū niatše kple ko ní atšeole Lukumo le dšē Etruria mañ Targuinii ni eke eni fē ba Roma ebahe ši ye dšei, ni beni fe se le atšeole Lukio Targuinio. Eke

ehēgbelemo, edenḱplomo ke ṅāle na nanemei pī ye Roma. Mañtše le tete basumo esane, ni ehā abaa eñō dā ni ekele tšu niitsumoi pī, ní no ke-sa mañtše ke mañ le fē hīe le. Nohewo le beni mañtše le bagbo le eñōle eto ebinu ní edako le kwelo ke tše.

§ 6. Lukio Targuinio Prisko, Roma mañtše ní dši enuṃo le, 616 — 578.

Roma dši fāmō-mañtšeyeli ko, no dši ke mañtše le gbo le, bele dsee ebi ye enādšiañ, ši moñ moni afāle awo le. Yeñ moñ ake afāā bii hū awoq, ši dsee dā, awoo no kitā. Agbene Añko binu kromobi le efe oblanyoō momo, ni ato Interregnum alo ateñoyeli ní onukpai le ke-yeo no ye enādšiañ afi komei ke-yaši beyino ní eda dšikule anyē awole mañtše. Ši kitā be no, ake enyie etše se ke-ta seī le no.

Moñ ekwelo dientše le di šika mañtše akekre le se; ni eñā Tanaguili dšedšele nakai. Le le ní ke ake ele lofōdši aflikimo mli le mā no mi tete, ake dša ake le kē etšō mañtše; edšake beni tšutšu le ametra amefili mli ke-babote Roma le, bele mañtše-loflo okropoñ ko dše ṅwei šoññ ke-bayi Targuino no ebako efai ke-te ṅwei ekoñ, ni esa eyi ši ekoñ eke-bule! Ene eke ake etšō faññ, noni sa ake Targuino atšō. Ni agbene Targuino bo mañtšeseī le he modeñ, ni mañ le wole ameta no.

Amefāmo le edsee nofoñ moñ: Targuino to mañsane le gbēdšiano ehē boni sa, eye kōnim ši komei ni ehē ba nyam eke-baye Latinomei, Etruriamei ke Sabinamei le aṃo; ni nii babao ní aha ye neke tai ne amlī le eke māmō tšui ke nii ní ehī ehā mañ le.

Le tšutšu eto dša no kpetenḱple alo Forum le, heni mañ le abo gwa lo ameye Komitai ye, ni heni akpe mli, beni fe se le noni afe ye Europa ke Asia ke Afrika fē. Esa emā he kustruku alo Kirko („Circus“) le, noni dši he kpata kpetenḱple ko ní mañoi akpei abo ní awo no le bole he ke-kpe ni ake okpoñoi ke filii daā ye mli, alo damohe le. Le hū eboī Kloakoi mā, no dši nudšoi kplei ní tšōo Roma mañ le šiši ní mūdšinii ke tiafi ke ṅmoto ke ṅmiamo fē tšōo mli ke-yaā Tiberi fa le mli le. Neke nudšoi ne ake tei señ no kustruku ní wa ní mōdši ke tšui wudši ke nii māmō yiteñ ke

ñmene. Esa eboĩ mã leñ mō kpetenkle ke Kapitolium (pag. 208) tñā.

Ši kēle neke mañtše kpakpa ne ní atšeole Prisko („numo“) ake-soroole ke Targuino ní nyie ese le ye mōbo. Eye afi 80 ni ebeñke gbele. Añko moni tšō ehie le bihĩ le yo se, ake ewoo sisamla ake awo ameteñ moko mañtše, ši moñ edšie mokroko etšō mañ le, ni asa aho amehhe ye mañtšewo leñ, hewo le amēbo awuiyeloĩ komei apa ní amegbele. Apafoi enyo boĩ bē kpetenkle ye mañtše le we ni ametšele, koni ebakpātā sane le; ni eba. Beni ebo mokome wiemo le toi le, moko le ke lema gba eyitšo.

Kēle Añko Martio bihĩ naa noko se ye hiēgbedši awuiyeli le he. Amōmo awuiyeloĩ le, ni amegba mli ametšō fē, ni nomei dšo foi ke-te.

§ 7. Servio Tulio, Roma mañtše ní dši ekpa le,
578 — 534.

Mañtše ní agbe le ši bihĩ ko, ši nabihĩ enyo ye binu ní gbo le he. Ši amē hū amedrako ni amenyēē seĩ le no ametra. Ši eši šanu, ebiyo wu le, hū ní atšeole Servio Tulio, ni le le dša etšō mañtše kē, bōni gbaloyō Tanaguili ke le.

Edšake neke Servio Tulio ne ní ke enye ní dši mañnye ní aňōle nom le ba mañtše we le, tšō okadi sroto ko, beni edši gbeke lolo le. Ewo, ni trukā le ana lalilei bole eyitšo, ni beni ehie tše le, ameladše. Tanaguili ke ake ene tšōo ake ebatšō mañtše kē. Nohewo le mañtše ke mañ nye le hā atšosele ke modeñbo, ni beni eda le, amēñō amēbiyo amehāle gblā. Ni le hū etšō ehe ake ešanu semo kpakpa ye mañtšeyeli leñ ke tatše ekālo ye ta leñ.

Nohewo le neke yō Tanaguili kākālo ne, beni agbe ewu le, ehe fe oya ni eto eyiñ. Ehā awo ewu ke-ba šia leñ ni aňāmō šinaĩ le. No se le edamo samfle na eke mañ ní bua amehhe na le, ake mañtše le hie kā lolo, ni ewo Romafoi akitā ake amēbo Servio Tulio toi, ake esemo le, tamo le noñ ke-yaši beyino ní cete ši ekoñ.

Servio Tulio wo mañtše atadei amrō ní eye Targuino nā-dšian. No se gbĩĩ komei le ehā mañ ale ake beni yi yawula

ši le, mañtše le gbo kê ye epilamo le he; ni agbene amefã moko amewo mañtše, koni etu mañtšeyeli ewo eden. Ši gbĩ-abo ní eye nãdšiañ dšogba ni ewo mañbii ahĩafoi pĩ anyõdši ni esa edša mañ le šikpoñ ke nii amli ehã wekumei ohĩafoi komei hewo le mañ le wo le kê mañtše. Ni esa eye mañtše dšogba hũ ni ele nã ni efere.

Gbenanii titri ní le eto le dši, ake edša Roma mañbii fẽ mli kui enumo ye amenii ní ameyo le na; ni ene na le eto amento ke onia ní ametšu ke amedamohe ye ta leñ. Kleñkleñ kũ le dši mañbii soññ ní mofẽmo yo Asei (afe kpa enyo) 100,000, alo afe Dalei 2000 ye wošika mli, lo no le. Neke kũ ne ahã okpoñoi atšemei aya ta mli. Amedše abladei ke mañbii akpai lo Patrizimei ke Plebimei le fẽ amli, ni nohewo le okpoñoi atšemei le damo nomei ke mene-me le aten,

Servio Tulio tšu nii krokomei pĩ ní hã ehĩe ba nyam ni egbei dšedše le. Eke Latinum mãdši le kpete Roma he ní wa fe tšutšu le, ni eba Etruria mãdši le aši, ni ehã amenu Roma hewale le he. Ši ta fefeo hũ yo eden hã neke niitšumo ne, edša ke no be leñ le Roma mañbii ní ameten mofẽmo dši asrafonyo hũ le na še hĩ 83,000 momo.

Kele le hũ, lakamo ní eke na emañtšeseĩ le nãdšiañ le ena nõ ye egbele be leñ. Ake noni efe bi ní le šida ehã ešayo Tanaguili noni kwele ni ewale ake eye mañtše hewo le, eñõ ebiyei enyo ehã no nabihĩ enyo ní dra agbene le gblã. Yei le aten ekome le mli dšo hewo le eñõle ehã Lukio Targuinio ní yo krãmãkrãmã le, beni afe ní edšo ewu hũ he. Ši ebiyo Tulia ní yo krãmãkrãmã hũ le, eñõle ehã Arno Targuinio ní mli dšo; ni agbene esusuo ake efe dšogba. Ši na, Lukio Targuinio gbe eñã, ni Tulia gbe ewu ni agbene Lukio wye Tulia, ni mañtše le nyẽname gbe etšĩ. Ši dšee nagbe dši no. Lukio Targuinio ke Patrizimei komei te ešanu, mañtše le, yi no apam. Gbĩ ko le ewo mañtšeatade ni ete adšina nabuamo leñ eyata fiowu seĩ le no: asrafoi ke tani pĩ nyie ese. Agbene eke wiemoi babao wie eši ešanu mañtšeyeli le ake ehĩĩ. Beni mañtše numo le nu ene le, ehe fe oya ke-te adšinamõ leñ ni eke mlifũ tao, ake ekpa atuãtselõ le ke-dše eseĩ le no. Ši monẽ ní he wa fe numo le mõle ni ewole ke-yatfa

atrakpei le aši; ni beni numo le ple ke-te ši ni eke pilamo ke lādše tao ake edidā ke-nya šīa le, Targuino mei le nyie ese ni amegbele etā. Nii ne fē ebiyo Tulia krāmākrāmā le nu ke nyāmo. Bianē le ehā asa efili ni eta mli ēya adšinamō leñ, koni eyadšuro ewu ake mañtše! Beni ekpale ekoñ etšō blohu fintō ko mli, ni na, etše gbonyo le kā gbē teñ. filitšōlo le wa damo ši, edšake enyēñ ewyi he, ši neke kotšeyo Tulia ne fā eyi, ake eteke gbonyo le keke, ni eke etše lá ní tšēnele le baše ewe ekoñ! —

§ 8. Lukio Targuino Superbo, Roma mañtše ní dši kpawo ke sekpelo le, 534 — 510.

Lukio Targuino, bi le, Prisko nabi le, ta seī le no. Efe ni egbe na. Awole sablā ake Superbo, ešiši dši „hewolo“. Yiwale eke-ta seī no, ebii mañ lo mañ-onukpai le tete, ni awuiyeli ke gbeyewō eke-boī mañtšeyeli. Ni nakai ete no hū. Ebuu Senatu adšina lo Komitiai agwabo, mla lo gbenanii ko agā; ši efe noni esumoō keke. Nii kpakpai pī ní mañtšemei ní tšō ehie le fe alo to le, ekwa ekoñ; etšu mañ le onia ní wa tšō, efie mei ní esumoō le ke-dše šikpoñ le no, ni eñō amenii le k. n. Mei pī ní ebeame hīēnmeii keke ni amefeko noko le ehā agbeame; enyemiyo ní agbe le bii tete, beni afe ní amekatole owyele wo se. Enyemibi Lukio Iunio ní awole Bruto („kolo“) hū le keke ehā ehī dšēñ; edšake no fe ehe kolo ni eke-lakale.

Tšebele neke mañtšeyiwalo ke hewolo ne dši nū ko ní he wa ni ele nii ke nā hū, ni eke-wadše Roma ke kōnimyelii ke nii ye hefēhe. Esa ewula mañ le ke tšui ke nii ní yo feo ni ehī hāle hū; le egbe Kloakai ke Kapitolum (mō le) ní enī le boī le ana, ni eke Iupiter, nyoñmei anukpa le, gbatšu fefe wula mō leñ.

Eyino le hū yomo ko ba Roma ni eke wodši nehū ní eke ake emlinii le ahe dšra naakpa le tšō, mañtše le ní ehe. Ši amedšra ní ewo ame le wa naakpa; ni ekwa hemo. Keke ni yomo le nō wodši ete efie la mli, ni eke ake ehe nii ní fe ke nakai dšra ní ebi ye nehū le fē hewo le noñ. Mbasro ní ehe agbene! Keke ní yomo le sa nō ete ekoñ efie la mli: ni ebi

neke dšra ne noĩ ye ete ní fe le hewo. Agbene sane le fe maĩtše le nakpe ni ehã osofoi le akwe wodši le anli, ni amekele ake Sibila (gbaloyo) ní dše Kumai ní eyo gbei wulu le gbalei anabuamo ni. Keke le maĩ le heame ke dšra ní wa le fē, ni yomo le ladše. Ši wodši le atu awo osofoiku ko ní afã ahã neke niĩtšumo titri ne deĩ, ni akpe te-adeka ake wodši wo mli, ni ato ye Kapitolium abu he naakpa; ni maĩsane fē maĩsane ní he dšra le mli le abi ñawo ye amemli. Maĩ le buame naakpa, ni ke amenu ake: „Boni Sibila ke ne!“ le, amehē ameye šiĩĩ ni amēbo toi ke tšuidšurō.

Kēle be ne fē mli le maĩ le ke onukpai le fē domo ntšoi ye maĩtše yiwalō le mĩamo šiši, ahũ ke-yaši beyino ní ebinũ Seksto hĩegbedšianiĩtšumo ní yo taĩ ko hã amemlila ke mlifũ le fe ni atsake nibii fē trukã.

Beni maĩtše le wo Ardea ní dši Ritulemei ní yo Roma woyigbe le amaši le he ka le, ebihĩ le ke Roma abladei krokomei ní amewekunyo Lukio Targuinio Kolatino ní yeo Kolatia maĩ bibio ní beĩke Roma lumo le hũ fata amehē le tra nsra leĩ ni amenu wein; ni ameteĩ mofēmo dšie eñã he feo ke hetšemo ke emũyeli le yi. Abladei le ahĩe do ni beni yi yawula ši le, ametra amekpoĩoi aĩo ni amehĩe foi gbeke le noĩ ke-le Kolatia ke Roma, koni amekwe noni amēñãmei le feo, ní amekpe mli moni sa yidšiemō titri le. Meikrokomei añãmei ní yo Roma le amenina ye okplō ke niĩyenii ke femo he; ši Lukretia, Kolatino ñã le ní yo Kolatia le, ameninale ake etra eweyei le ateĩ nyō leĩ noĩ, ni ekeame lo kuntu. Le le mei fē ke ake esa hefeō ke hesamo yidšiemō le fe fē. Ši Seksto bagri ni ešã ye etšui mli ke yō fefeō le sedĩ foĩ, ni beni ewu le ye nsra leĩ ekoĩ le, ekome tō ete Kolatia ni eto ye Lukretia we le, ni le le efele gbo tamō wekunyo le; ši Seksto te ši ni eke gbeyewō ke yiwalō tole kabonal

Dšetšereno le Lukretia hã ayatše ewu le ke-dše nsra leĩ, ke etše Spurio Lukretio ke-dše Roma le ke-ba. Amewekunyo Lukio Iunio Bruto, maĩtše nyemibi le, hũ bafata amehē. Beni amēba le, etfa yafō ni egba no hĩegbedšianii ke musunii ní maĩtšebi le fele le, ni eke: „Minyēĩ dšēĩ mahĩ ni mahĩe mihĩegbele doĩĩ, ši mikpanye fai, nyetoa migbele le he

owyele!“ Ni dāni amesusu noko le, edšie adukpei ke-dšē etade šiši ni eke gbu ledientšē etšui mli. Elee anokwa Nyonmo hewo le efe nakai; Kristofoyo dšile dšikule efee nakai; ši etšui sa kē, ni enye eša ke hīegble. Hī le damo ši ni amehe dšō amehe: keke ni amedšie adukpei le ke-dšē etšui mli, ameke amewabii n̄mē n̄o ni amekāmō kitā ake ametfia neke musubo mañtšē weku mū le fē nii.

Amehe fe oya kete Roma. Bruto etšō nū kroko kwrā, ešie ke-bua mañ le fē na, ni eke wiemoj ní tamō la gba Seksto musu ní ebo le ke gbeyenii ní nyie se le fē, ke mañtšē ní šee mañtšeseī le n̄o boni dša le yiwale ke ewebii aniifōdšianii fē le etšō mañ le, ni ewoame n̄ā ake amefie neke mañtšeweku foñ le fē ke-dšē šikpoñ le n̄o, ni afo mañtšeyeli se kwrā. Mañ le kplē ni amewo n̄o hewale. Mañtšē ní he fe oya ke ba le na, ake añāmō Roma agboi le awole; ni beni eta nu nohewo ní afe nakai le, amefiele.

Neke ni akwa Roma mañtšeyeli le ke-ya nango, beni ese tšē afii 244 le, ni añō Republika alo mañbii anoyeli ato nādšian.

§ 9. Bilema Romafoi le adšēn ke bañ.

Romafoi le ameyo ne, mañ ní wa tamō dade ni take boni Nebukadnezar na ye elamo amagā leñ le; ši amedša hū ni ameye kroññ, amekaseko nii tutu ni amehīe etēko moñ; ši amesumōo kōtōmpo hū, ameyeo anokwale. Ekā alo nufemo dši amesale ní amebu fe fē ni nohewo le sale fē atšeo nūfemo („virtus“) ye amewiemo (Lateino) leñ.

Mañbii hī fē ní sa tawunihīemo le dši asrafoi hū (tamō biē šikpoñ le n̄o), ni ke ta ba ni eñ le, amefē amefā. Mei ní eye afii 17—45 le fā ke-te ta leñ ní yo šoññ, ni mei ní eye 46—60 le buo mañ le he. Amedientšē amehīe ametanii ke niyenii; okpoñotšē keke ni na ekpoño ke no niyenii ye mañ le deñ.

Sane kome wona ye Romafoi le atēñ, ní wonako dā ye blemamādši leañ heko. Ameye nyōdšī hū tamō mādši kroko-meī moñ; ši amehāame heyeli kpitiokpitio, ni amenyē amētšōmo mañbii tete. Kēle esoro nyōdšī asane ne, esoro noni

ametšeo Klientela alo hebuweku sane le. Mañnyo fē mañnyo ní yo gbei le ye mañbii ohĩafoi ayibo ko ní kpete ehe, ni amenye ese, ni ke etao le, ameke amehewale lo nii le wale le; amedši e-Klientemei lo, mei ní ebu amehe le. Le moni ameke amehe kpetele le, atšeole Patron alo hebutše, ni egbena dši ake ekweame ni edamo amena ye saneyeli ke kodšomo leñ k. n.

Blema Romafoi le aniitšumo titri, ke amewuu ta le, dši šikpoñhūmo. Mañbii fē, niatšemei ke ohĩafoi, abladei ke šišibii le, dši hūloi. Hūmo dši anumnyam niitšumo ye amēñō. Nai ke dšrayeli mañbii ní abuo le tšuu he niitšumo, ši mei ní ahā ameye amehe, ke hebugbomei alo Klientemei ke nyōdši le keke. Nai fefeoi tamō tēñmo, lalafō, lamō musika k. n. ke niikasemo ke niile faa kwrā ye ameteñ ye no be leñ.

Amedšeñ ke amedšeñhīle le ye kroññ, ni amehīe kā ši ni amesa naakpa. Ameniiyenii titri dši aflata ko (tamō Polenta ní ñmene Italiamei yeo titri lolo le), ke fie ke tšeiayibii, noni amenuo le dši nu lo nu ke wein ní afutu. Wein kroññ le anuu. Amešĩaĩ dši humiiianii ní ake tšei keke māmō; ši mañšui, mōdši ke gbašui titri le ní māmō ameteñ le, ake tei māmō nomei ni ameye feo.

Tšemei le ye hewale ke hegbe fē ye amebii ano, ni amenyē amegbeame tete. Ni bii ní be hewale lo ní kpa ko yo amehe le, amegbeo leleñ. Amesa ameye hegbe ní amehōame tamō bie. Si bii ní amele le, amedientše ametšoseoame boni sa ye ameniile le na. Gblāšihīle leñ ameboteo ye osofo ko ke odasefoi komei ahīe, ni abu ekpāñmo le kroñkroñ. Gblāmligblamo alee kwrā ye kleñkleñ be ne mli. Ke nū ko yanina eñā ye gblāfitemo alo adfamañbo mli le, eye hegbe, ake egbeole nyoñlo. — Amegbohī le amēšāa ye gbī ní dši gbī kpanyo le no, ní añō lamlu le awo gbe (Urne) fefeo mli afū ni añō sūkpo ko ato no.

§ 10. Mañsane hē le.

Afi ní dši afi 509 ye Kristo hīe, ye Darío Histaspi, Persia mañše le, yino le, Roma kwa mañšeyeli ni etšō mañnoyeli lo Republika.

Mañ no hewale fē kā Senatu alo onukpai adšina le

deĩ agbene. Le ę eboĩo nii fę ni esa ekpeo nii fę amlı. Ke sane ko he dšra ę, onukpai ę ke-ba maĩ gwabo lo Komıtıa hĩe moĩ, ni amebo toi noni amesusu; Ńi kęle noni maĩ ę kpe mli ę be hewale, ake dša adšina ę mĩ no mi dā.

Senatu alo adšina yıtsei dši Konsuli enyo nı ahala ehę da afı. Konsul ŃıŃı dši ĩawolo lo maĩkralo. Ke-dšę be ne beyino ke-yaŃı afe Kristo fomọ yino ę atšeo Roma yino fę ake „yino nı Roma yo Konsuli aŃıŃı ę.“ AmędŃı noyeloi nı fe fę ye Ńıa, ni amefe nonı adšina ę mĩ no mi ę; ni amę noĩ dŃı tatšemei ye ta mli. Amęhewale ke hegbe okadi dŃı Likto-remei (sōoloi) 12 nı nyıeo amęteĩ mofęmo hĩe ni amęhıeo tšeıkeı („faskes“) nı lema tšeke yiteĩ. Ke Konsuli afı kome ę eho ę, anyę ahā amębu akonta ye nii nı amefe ę hewo, ni ke eye fo ę, awole nyōmọ nı esa. — Tšutšu ę Konsuli dŃı kodšoloi hũ; Ńı beni fe se ę, adša niĩtšumo ę mli, ni aĩo kodšomọ ę awo Praitorimeı nı yeo maĩ onukpai fe fę ye Konsuli ę ase ę adeĩ. — Maĩ oniatšuloi nı tšuo mei onıa ni amęsa amęwo maĩ niĩtšumo ę nyōmọ ekoĩ ę atšeoame ake Kwaistoremeı („Quęstores“). — No se ę awo Aidilemeı hũ nı kweo maĩtšui, mōdŃı, gbatšui ke nii ni amęsra maĩ hedšole (Polızia). Asaĩ fe se ę afāmọ onukpai hũ awo Kensori-meı („Censores“). Amenıĩtšumo he dšra; amędŃı maĩ dšėnba, su ke baĩ, ke gbenanı ę anokwełoi, ni ke kodšoloi ę lo maĩsraloi ę nyęĩ noko amefe ę, tamọ nyeĩnyeĩtšıbo lo nũ ke eĩā teĩ bei lo nakai sane ko he ę, bele menemeı kweo no.

Ńı Senatu alo adšina ę fę, ke Konsulimeı, Praitorimeı, Kwaistoremeı k. n. ne fę ę, Patrızıameı alo abladeı amlı keke nı ahalaame ke-dšę; bele wona ake Roma kleĩkleĩ Republıka dŃı Aristokratıa alo abladeıanıoyeli pe ę.

Nakai asa ato maĩsane ę gbedŃıano ye maĩtšeyeli kpamo ę se ne. Beni fe se ę atšaketšake ekoĩ. Kleĩkleĩ Konsulimeı nı ahala (509) ę dŃı Lukio Iunio Bruto ke Lukio Kolatino ę.

§ 11. Targuıno Superbo wu sei ę he yakatfa.

Maĩtšę nı akpale yıĩ ete Targuınai maĩ ye Etrurıa ę, heni edšaku ę dšę ę. Ke-dšę dšęı eke mei nı kpęte ehe lolo

ye Roma le boī apamyeli ke kōtōmpoyeli, koni eke-kwa mañsane hē le, ni ena emañtseyeli le ekoñ. Ni na, Konsul Bruto bihī oblahī enyo Tito ke Tiberio hū futu sane ne mli. Nyōñ ko ní boame toi le dšieame ši etsō ametše le. Amōmōame ke-ba ehīe ni atšōame amenotōmo le. Agbene beni oblahī bibii enyo, Tito ke Tiberio le, ke yafō damo ametše le hīe le, eta mei fē atšui mli ni mofēmo susu, ake eñō-faame. Ši le le ewadše ehīe ni ebuame fo, ni efā ake Liktoremei ke amelemai le tšia ameyitšei aši, ni efe kokobo okadi ehā mei fē. Ni afe neke ye ehīe noñ. Ene dši Roma hīewale, ni sumo emañ fē nā ke bii. Kule ke enyēē eñō-kēame, esa moñ ake ete afā fio, beni aflo ameyii le! Mei le fē ní te apam ye Roma le aflo ameyitšei, ni Targuino yintō le gbe ši.

Ebi foñ Seksto ní bo neke musu ne titri le, ke etše eyaa Targuinai, ši edšo foi eyaba Gabiimeī le abo; ši noni eñō nomei sa le ewo etše ke Roma deñ ke kōtōmpo hū le, amēñole ni amegbele.

Kēle etše efōko Roma nagbamo. Ebua Targuinimeī ke Veyimeī le ata ko na, ni eke-tua Roma šikpoñ le. Awu ta ye Arsia ko leñ, ni Roma ta le ye kōnim moñ; ši Konsul Bruto nyō ye dšei. Roma yei le wo yarafemo atadei afi n-kplo amehāle.

Agbene Targuino tao Porsena, Klusium mañ ní yo Etruria le mañtše ní he wa le, yeli ke buamo. Neke ta le mli efi Roma naakpa dientše moñ; ši wona egbomotšo ke susuma hewale ke ekā niitšumoi hū ye mli.

Kristo hīe afi ní dši 508 le mli le Porsena ke-ta wulu ko fā ke-ba Roma agbo le na tōñ. Etua Ianikulo goñ ní Romafoi le ewadše ni ameto amensra ye no, ye Tiberi fā le se le ni eñōle, ni ewo Romafoi ata le foi ní ekpakpa amefe ní amefo fa le ke-tšō agba fintō le no ke-ba mā leñ. Ši Etruskimeī ata le tuame ke-ba agba le no tōñ, hewo le Horatio Kokle ke Romafoi enyo badamo agba le segbe ni amefā ehe, ni amēke Romafoi le, ake amekūmo agba le keke ye amese. Beni se fio ní akumo fē le, Horatio fā mei enyo ní fata ehe, ake amenyie agba kukudši le ano ke-ya mā leñ, ni ekome tō etši henyeloi le gbe ke-yaši beyino ní akūmo fē. Keke ni eke etanii fē tū

fā leñ ni esere ke-ya mā leñ. Henyeloi le tšērele gaiñ ni amepi-
lale moñ; ši kēle eše mañ fa le na sefēse ni aherele ke nyāmo.

Ši kēle Porsena gba mañ le na naakpa dientše. Nohewo
le oblanyo ko ní atšēole Mukio le kpe mli eto ako eñō ehe
ehā gbele ní eke here mañ le, Ewo Etruria atadei ni edšu ši
ke-te amensra leñ ní eyagbe mañtše le. Beni eše mañtše bu
le he le, ena nū ke atadei sefeō ko ní woō asrafoi le kitañ.
Esusu ake mañtše le ni, ni egbule. Keke ni amōle ake le te
mañtše le hīe, ni enu ake egbe mañtše woloñmālo le keke.
Mañtše le mli fū ni ebule so ake ašāle ní egbo. Mukio nō
eninedšurō ewo la ní yo afolesšālate le nō leñ ni etšō Porsena,
ake ešee gbele gbeye. Nine le šā, ši Mukio fe ake enuu he.
Mañtše le he dšō ehe, ni eke ewala kēle ni ehāle gbe ake eya
šā. Keke ni Mukio ke mañtše le ake edale ši ni ehā ele ake
ese le Romafoi ohai ete soññ ní kāmō kitā ake ameagbele le
aba. Ene wo Porsena he gbeye ni eke Romafoi le ye hedšole
sane ni ekwa Targuino. Kēle eba Romafoi le aši: ameke ši-
kpoñ kuku kple kpātāle, ni amehāle abladeiabii oblahi nyoñma
ke oblayei nyoñma ameto awobai. Mukio le, awole Skaivola
alo „abekunyo“ sablā.

Oblayei atēñ moko ní atšēole Kloilia wo enanemei oblayei
ayitšeian ní amefē ametū amegbe fa leñ ke-sre ke-ba Roma
mañ tōñ. Ši awobai dšiamē hewo le Romafoi le keame kpale
ke-yahā Porsena ekoñ. Kēle Kloilia tšui ní ena ní fe Porsena
nakpe hewo le eñmē ehe, ni ehāle hegbe ní eñō enanemei atēñ
meikomei hū ke-ya. Le le ehala ameteñ gbekebii ke-te, edšake
amenii ye mōbo titri ye henyeloi le ašikpoñ le nō.

Ši kēle Targuino, numo le, naa hedšole. Edšedše Tusku-
lum mañ heni ebiyo gbā ye le, ke Latium mādši krokomei pī
ní amēke Roma awu, ni amehao Roma naakpa ahū ní eto mañ-
bii le, ni mei pī boi hūhūhūwiemo, meikomei hū he nyoñnii ye
Targuino deñ. Nohewo le onukpai le ye sane hē ko: amefā
mokome amewole Diktatore, no dši amēñō mañ nō hewale
fē („summum imperium“) amewo nū kome deñ afi fā lo ke-
yaši beying ní ehere mañ le, koni e fe oya, edšake le le ebii
moko noko ni mei fē boole toi, ni ebuu akonta ehāa moko hū.
„Afe nakai ye oya-ke ekome-femo hewo.“ Eho naakpa.
Diktatore Aulo Posthumio gbe Latium ta wulu ko ye Re-

gilo kpakpo le he (496) kwrã, boni mañtse ni afele le ekaa doññ ni ewu eseĩ le he; ni no se hũ etsee keke le egbo.

Romafoi le gba ake neke ta ne mli le oblahĩ enyo wu ye nemehe ye okpoñoi ano, ni kōnim se le ameladse, nohewo le amesusu ake Kastori ke Poluksi, wodsi hãdsi ni ake-tseo ñulamii enyo le dsi, ni dã afi le aye neke tagbĩ ne gbĩdšurõ ahãame, ni ašã afole ye gbatšu ni amã ahãame le mli. (Bof. as. 28, 11).

§ 12. Mansõ ye abladei ke mañbii le aten.

Ke-baši neke be ne mli le Patriziemei lo abladei le keke hĩe hewale ke noyeli fẽ ye ameden, ame keke ametra Senatu mli ni ameyeo onukpai, Konsulimei, k. n. fẽ. Plebimei le amañ ní yo šiši le ye hegbe moñ, ake ameke, boni amesusu ye Komitiai lo mañ gwabo leñ; ši abo no toi dsi amelee, edšake no dsi Senatu wulu suomo na sane; ni noni le ekpe mli le, abladei soññ sa feo ni amegbeo na. Agbene beni yi yawula ši le, efeo mañ le ake ewa tšõ ake abladei keame feo noni amesumoo keke le, ni amenyẽe amehĩe doññ.

Ši sane ní hĩi kwra ko fata he. Plebimei lo mañbii akpai le keke tšuo onia fẽ, abladei le tšuu eko. Ene ke dã-tai le ní amewuo ní amedientse amekweo amehhe ye mli ni amena dekã ní amehũo amešikpoñ le ameke-tšomo ohĩafoi ni amemomõ nyõdši pĩ. Abladei le, ke amete ta le, ameye nyõdši ní hũo amešikpoñ amehãame. Asañ ame noñ, ke amena ake efi mañbii le, amefaame šika ní amehhe hekpa ní wa tšõ; ni ke amenyẽn amewo nyõmo doññ le, ameladse amehyeli ametšomo awobai ke nyõdši, ni gbĩkomei ameke amebii fẽ gboi dãni amenyẽ amekpõ amehhe ni ameye amehhe ekoñ. Ene hãa mañbii le naã tšui foñ ni amemli woo la.

Yeñ moñ, abladei woame ši, ake ahereame le kpitiokpitfo, beni afe ní amekakwa asrafoyeli ke tafã ye fĩmobei amlĩ; ši beni amanehũlũ eho ekoñ le, amena ake lakpa keke atoame.

Nohewo le beni yi yawula ši ni hedšramo ke lakamo edše mañbii le atšine le, amefẽ amefe ekome ni amefã ke-dše Roma kwrã, 493, ni ameyato ši ye goñ kroñkroñ le ní ke Roma teñ dseke afe ñmletfa kome le no. Ameke ake

ameke Patrizeime, neke kewoloi, kōtōmpofoi ke yiwaloi ne, ehñ šī ni amekeame be sane ko doññ. Ene wo Patrizeime le ahe gbeyē naakpa: amētšu bofoi ke-nyie bofoi ase ní ayakpa-ame fai, ní amekpale, afe nofēno ní ametaoq k. n.; šī fē yaka. Plebime le ekplēē. „Ya ba, Roma! Nyeyaā baā, Patrizeime! Nyeyaā-baā, nye Senatorime titri ní nyesumoq nyontšoyeli ni nyetšōo nofēno nyehāā nyedientšē nyesenamō ke feremō keke! Nye hedšōloī ní nyeyeq niikpakpai fē, nyetšuu noko; ni wo le wona nagbamo, haomo, hōmo ke nōna keke! Wobaa foī!“ — Beni yi yawula šī le Senatorime kpakpai nyoñma, ní Menenio Agripa, nū ko ní mofēmō buq ni edši mañbii le ananyo le ye amētšame le ba. Ni monē eke dšenmō ke seyomo wiemoi wie mañbii le atšui na, ni ebuame abe ye ewiemō le mli eke: „Gbiko le gbomotšo henii le fē te musuñkotoku le yi no apam: nine le ekplēē niitšumō ke niyenii doññ, nyānyōdšī le etaa niyeli doññ, sēñ le emii doññ k. n. Ameke: „Musuñkotoku le dši yiwalō hedšōlo kple ní taoq ake ahāle nii keke, šī ledientšē etšuu noko! k. n. Ni amefe nakai. Musuñkotoku le naa noko doññ. Šī na, beni fe fio keke le amedientšē amenu he ni amēna nō. Gbomotšo mū le fē fe vī, hewudšian fē kūmō, henii le fē gbodšo. Keke ni henii le ahīe tšereame, ni ameyo se, ake musuñkotoku le noñ dši ní eñōō niyenii etoo ehāā ledientšē che, šī moñ le eke-leqame fē ni ewoqame hewale, hekāmō, ke tšuidšurō. Keke ni amefō atuātšemo ni amehāle uii ekoñ!“ Nakai noñ kē, Menenio tšōame ye abe ne na, dši Senatu alo adšina ní hāā mañ mū le fē naā hewale ke feremō le.

Neke wiemo ne ho. Mañ le kpe mli ni amekplē, ni beni awoame šī ni amā no mi, ake noni ametaoq le afe ahāame, amekpale ke-ba mañ fio le mli ekoñ, ni abladei le atšui nyō amemli. Otšii 8 soññ amehī nakai goñ le no.

Nii ní amebiō ye Senatu deñ le titri ní akplē ahāame hū ne: 1) Awoba-sōomō sefo. 2) Nyōdšī ní ahīe bianē le akē. 3) Mei ní adamō mañbii le ana ni amefā amehē le ato.

Nagbe nō dši sane ní he dšra fe fē. Mañ le na hegbe ní amedientšē amefā mei enumo ye amedientšē ameteñ ní adamō mli ní amefā mañbii le ye abladei amimiyeli le

he. Atšeoame Mañ-akutšotsēmei alo Tribunoi („Tribuni plebis“). Neke Tribunoi ne ye hegbe tete ake ameke ame- „Veto“ lo kwamo le kwa adšina mlikpe fē mlikpe ní ta mañbii ahegbe le he tūtu ko. „sane ke nyōñ amēšīa le na kā hā mofēmo ní baame abo, ni ameye hegbe ake ameye amebuale.“ Noni dši sane titri dši ake ameye hegbe ake amēši abladei le amebua akwašōñ lo mañ gwabo le kome keke na, ni amekpe noko mli ní amā ši šīññ. Asañ amebuu mokomoko akonta ye amegbenanii ke niitšumo le hewo, tamō Diktatoremei, ni mokomoko nyēñ amēhe eta, ni mofēmo ní ta amēhe le alomole. Bele ebe nakpe ake awoame ni abuame naakpa, ni amēna tšui ke ekā ní amēdamo mli amēhā mañ le. Esa eye faññ hū ake ke abladei le wo amēhe no tutu ko, ameniitšumo hī naakpa moñ. Ši eye faññ hū, ake bēi babao hū keame ba mli, ni ke ameke mañbii le wo amēhe no tūtu ko le, te teñ? No le amēfeo nii ní edšaa kwrā, ni amēke-fiteo mañ mū le fē.

Ši befēbe ní afe, Roma mañbii akpai na mañ no hegbe ke hewale ahū agbene fe tšutšu le.

§ 13. Blema Romafoi anyemei le awō.

Patrizinyo oblanyo ko ye, Kayo Markio, moni fe ekā titri ye ta ko ní Roma ke Volškimei ní hī Latium woyigbe le wu le mli ni ake-ñō amēmañ Korioli ye hewale na le. Nohewo le ena sablā ko ake Koriolano le. Le le esumo kwrā ake mañbii le na neke hewale ne ni Tribunato alo akutšotsēyeli le dši ņmei ye ehīēñmejian titri. Nohewo le beni hōmo kple bate ši, ni Senatu le he ņmā pī ke-dše šōññ ke-ba le, ewoame ņā, ake akahā mañbii le eko, ake dša amekwa Tribunato ke amēhegbe fē, ni asa ato nibii fē blema gbēdšiano ekoñ dā. Asañ be kroko hū eke wiemo ke niitšumo taā mañsane le he ye mlifū ke grimō na.

Ene wo mañbii le amlī la, ni beni yi yawula ši le, aflō ena ake mañ henyelo ko, ni Senatu kplē ake akpele ke-ba mañ akwašōñ gwabo le kodšomo le hīe; ni noni ebaa hewo le, abule fo ake afiele ke-dše mā leñ.

Mlifū ke grimō yo etšui mli, ni eke owyeleto dfeñmo ši Roma ni eyiñ ete Volškimei le ní eye amēno sa le añō tōñ,

eyakəame ake esōmōame eši emañ Roma le. Ameherele atū ni 488 le unewole ametatše.

Etšee keke le eke ta ni wa tua Roma hūsui, enō mādši le ekome kome, ni nagbe le eto nsra afe Roma agbo le ke eteñ dšekemo ñmletfa fā keke. Ekpātāa mañbii akpai añmōdši ke aboi ahie ye hefehe, ši ebaā Patrizimele le anii le ayi. Gbeye mō Roma fē, ni mañbii akpai titri wyere ho amehē naakpa.

Atšu bofoi ke-nyie bofoi ase ayakpale fai, ní ekpale ye hedšole mli, ní atšele ke-ba Roma ekoñ ke wō ke anum yam. Ši fē yaka. Roma dientše etao ake ena na no, ni eke hewō kpale bofoi le fē. Osofoi ke amesofoiatadei le ba amebakula ši ye ehie ni amekpale fai, ši efe diññ ni etū ehie ke-tšō amehē. Keke ni negbe le Roma ablai afō ko ba ensra !leñ. Eñā Volunnia ye mli ni ehie ebii enyo ye ekokoiañ; ši enye Veturia tšō amefē amehie. Etši ebeñke ebi ke hietūmō ni ekā ehie eke: „Aso neke oke odšaku mañ le yeo? aso onyē obu he akonta ye nyoñmei ahie? — Ōsumō onye dšomō lo elomō le?“ k. n. Keke ni efo ye ebi ní ehie ye etšui šiši le nōfoñfemō hewō. Ene kū ebi tšuiñwale na. Egbe enye kuē no ni eke: „Awo! Awo! Roma yiwala ohere, ši oladše obi!“ Keke ni ekpale eta le ke-te amemā leñ, ni Volskimele ní alakaame le gbele.

Kēle ta ní ake nomei ke Aiguemei ke mei krokomei wuo le kā he lolo afe afii nyoñmai komei, ni mansō hū se efoko. Asañ gbelchela ko bafata he ye no be leñ, beni fe ní Roma henyeloj le baha nii ye Roma agboi ana tuntu tete, ni gboli afūdše keke wo amehē gbeye ni eficame.

§ 14. Diktatore Kinkinato, 460.

Blema Romafoi le akroññfemō ke mišše okadi fefe ko wōnaā ye Kinkinato mli afe afii 460 ye Kr. hie. Roma ta ko ke Aiguemei wu, ni Aiguemei le bole amensra ní yo Alcido goñ le šiši le ke-kpe, ni amehaoame naakpa. Roma mañ dientše le fe basabasa ye mansō ke bēi hewō. Neke amanehulū mli le amewo Lukio Guinktio Kinkinato, ablade nūmo ko, Diktatore. Ebe mā leñ, ši eye ekrowa fio mli ye eñmō ši. Beni adšina

bofo le ba enõ ni ebakele le, eke tšinai enyo mihũ enmõ leñ, ni ewo etunika alo šišiatade keke. Bofu le kele ake ebu ehebo alo etoga dā, ši eye adšina wulu le sane ko eke-bakele. Kinkinato fe nakai. Ni agbene bofo le kele ake Senatu le ewole Diktatore ye Roma mañ mũ le fẽ no, moni dšee Konsuli, dšee Tribunoi anyẽ gbe atši le.

Kinkinato bote Roma. Ewekumei ke nanemei ke onukpai le kele kpe amedšurole. Liktoremei 24 ke amelemai le nyie ehie ake okadi, ake hewale fẽ ye eden. Efa okpoñoitšemei le atatše ko ní dši nũ ohiafo tamole, ši ablade kpakpa ke ekalo hũ, efata ehe; keke ni ebua mañbii ní fe ní esa ta le ana, ni ehã amehie niyenii ke tanii hã gbĩ enumo keke ye ameden, ni gbeke mli le amefã ke-dše Roma. Nyõ leñ non amеше Algido goñ le he, ni ehã eta le bole Aiguemei ata le he kutruku kpetenkle. Keke ni trukã le amedfa ošebo kpetenkle dientše ní Roma ta ní yo amensra leñ ye Aiguemei le ateu le anu ni ame hũ amewo amehẽ no. Beni dše tšere le Aiguemei na Roma ta ko ye hiegebe ke segbe fẽ, ni amena gbe doññ, hewo le amemẽ ametanii le aši ni amekpa amewala he fai. No añõ-kẽame ni anmẽame gbe ní ameya, ši dša ametšõ apã le šiši. Neke apã ne dši akploi enyo ní tšeke ši, ni ake akplo kome fi able yiteñ, ni mei ní tšõ šiši le ke-ye odase ake aye ameno kõnim. Ene dši hiegebele hã Italia tabilo le noni da fe fẽ. Kẽle Aiguemei le tšõ šiši ke-te.

Hanii babao ní Kinkinato na le, edša mli ehã etabiloi, ni beni eke nyãmo bote Roma le, enõ ediktatoreyeli ní eye gbĩ 16 keke le efõ ši, ni eke ehia ke enmõ le he miše le kũ ese ke-te etšinakoi ke adeda le he ekoñ.

§ 15. Tei tetrei nyoñma ke enyo mla le.

Kodšomõ alo Iustizia ke mlai ahe niile ke kasemõ le ye abladei le aden lolo. Kodšoloi le buo ateu, tamõ bie ne, ye blema gbena, abei ke amedientše amedseñmõ le na; edša-ke anako anmã mlai le ye Roma. Eye faññ, ake kpitio-kpitio akodšoo ye kodšoloi dientšemei ayiñsusumõ ke suomõ na, ni mañ le wie he hũhũ etše.

Nohewo le mañbii akpai le, noni amena momosa, ake ameye hewale ko ní amenyẽ noko no le, ametao mlai ni mãmõ ši

šihñ ní aňmā ahā amekodšomō ke saneyeli le. Neke taomō ne ametu amewo Tribuno Terentilo Arsa deñ, koni eke-ba onupkai le ahīe. Ši abladei le, ní na ake, asa ake ene bašī amegbenanii ke hegbe le na ekoñ le, ple he naakpa, ní sane le akaho, ni ameke yiwale tete tao mañ le he gbeyewō koni amefō. Ši Tribunomei le moñ damō ametaomō ne nō, ni beni yi yawula ši, ye afi abo se le, Terentilo bimo ne ho, mañbii akpai le ye nō, ni abladeile ñmē gbē.

Agbene afāmo hī komei atšuaame Hela, koni amekane dšemei mlai le, titri le Atenemei le aňō le. Amekase ni ametao mli afi enyo soññ, ni ameke niile ke seyomō hē kū amese ke-ba Roma ekoñ.

Agbene ahala abladei nyoñma, koni amegbe neke niitšumō ne na. Aňō mañ hewale ke noyeli le fē awo amedeñ, ní gbītabo fē ní amehīe neke niitšumō le mli le, Konsulato ke Tribunato k n. fē se fo, ni amē keke ameye sādši fē ni mokomoko be amese ní aňō sane ko afō eno le. Atšeoame Dekemviri („hī nyoñma le“). Amebua Roma abeian mlai, boni ana ke-dšē blematšemei le aňō le ana, ni ameke Hela mlai le to he, ni nakai ameke ekomefemō ke modenbo māmō mlai aši ahū ní Romafoi le fē, Patrizimei le ke Plebimei le, wo niitšumō nō ni amekplē. Agbene aňmlā mlai hēi ne awo ayawai tetrei nyoñma ke enyo nō ni ake-māmō ši ye Forum alo dša le nō, ni ehī Romafonyo fē Romafonyo hīe ní ele no mla na ní akodšoole ye le, lo noni ake-buo che hū.

Neke Niitetrei nyoñma ke enyo mla le dši „okadi ke kaimoňō ke ñmene, no dšale seyomō ke mañsane he niile kroññ ní yo Romafoi le amlī.“ Ehī naakpa, tšē eke wosusumō ke Nyoñmo wiemo ke mla le yee egbo ye nii fē mli. Moni kwa ekwa ní ešā tšu ko le, agbele. Ñmene afee nakai doňñ ši kēle esa pe. Dšulo ní aniale nyōñ le, aye hegbe ake agbele nyoñlo. Ene wa moñ; ši wona ye mli, boni Romafoi le bo moden ní ameke amenii ahī ši sefēse nyōñ ke fane. Ni noni aňō amale odasefoi atfiaame ši ke-dšē Tarpeyi teša le nō le tšōowo, boni amebuō anokwale ke anokwayeli le hū.

Neke niitetrei nyoñma ke enyo mla le dši Romafoi amlai le fē šiši, take boni kitañ nyoñma le dši Nyoñmo mla hū fē šiši le. Beni fe se le aňō Senatu ke mañ-ateñbu sādši srotai

babao afataā he ye nibii srotōi fē ahewo. Ni neke Romafoi amla le noñ mli sādši titri le bote Ablotširi mlawodši le fē mli ke n̄mene, fe Nyonmo mla le tete. Nohewo hū ni Romafoi amla le dši mla titri ní mlatšōloj le kaseo ye Ablotširi, ni amebu tamō gbomei adesaī fē amla le.

Bele wonaā ye ene mli, ake Romafoi le anitšumo titri ko ní Nyonmo nō hāame le dši gbomei amla kasemo ke tšōmo; ni noni ameh̄le kā ši, ameyoo nü ní yo le ase k. n. hewo le amesa neke niitšumo hū ni amegbe na, boni mei ní lee anokwa Nyonmo ke ekpodšiemō le enyē egbe na le. Ši Nyonmo mla le hī ke wula ši kē!

§ 16. Boni tše wondšalo ko kweo ebiyo wō le.

Beni Dekemviri le gbe ameniitšumo no hewo ní afāame le na le, kule esa ake amēñō amehewale le amēnmē ši ekoñ tamō Kinkinato. Ši nyontšoyeli le eñō amēna momo, nohewo le ameh̄le amehewale mli lolo, benī amegbe niitetrei nyonma ke enyo mla le na etše le. Asañ amēšake amēdšēnba ke noyeli kpakpa le, ni kpitiokpitio amētō amēdientše amēmlai ní amewo le ano, ni amefe yiwalenii. Titri le amīāā mañbii akpai le, ni amebubame fo amegbeamē lo amehēame nü. Abladei le n̄mō ye ene he, ni Plebimeī le nyēñ noko amefe, edšake amēbe Tribunoī lo akutšotšemeī le. Asañ hū tai ní ake Aiguemeī le ke Sabinameī le wuo le ekā he lolo, ni kpitiokpitio le amēfiteo hū. Ni tše Roma na niitetrei nyonma ke enyo mla ne, kēle yino fōñ ke dšēñ sakasaka dši no hāle.

Nagbe le h̄iegbedšianitšumo ko ní Dekemviri atēñ mokome fe le hā akpaame fē tamō mañšemeī le. Apio Klaudio, nü ní yo nā ni edši amēteñ mokome le ke eša akono tao oblayo mū ko, Virginia, asafoatše Virginio biyo ko ní atše ehe ba ahā mokroko momo le. Oblayo ní he tše le tšire etaomō foñ le yi se ke heguogbē, hewo le etšō nā foñ ke kōtōmpo mli ní eke-banale. Ewo eklientemeī le eko yin, ake ebasfo Virginia na, ake dšee Virginio bi dšile, ši moñ ledientše eweyo ko bi ní Virginio šō ye eden, ni etao ekoñ. Virginio ye odasefoi kpa-kpai anokwafoi, ake ledientše ebi ni; ši yakatfā. Apio Klaudio

dientšē dši kodšolo ye neke sane mli, ni ebu Virginio fo, — ni eñō Virginia ehā ekliente le.

Virginio tšuiñ šālē ye ebi hewo, ni elee boni efe ní ešōle ye neke yiwale ke mūdši-adeñ ne. Eke awyerehō kpa mañ le fai, ake ahālē hegbe ní eke ebiyo awie wiemo fio ko keke le. Akplēle, ekele te afā ye koloigbelo ko dšanii amaseii eñō kakla ko ní kā dšei ni eke-gbu ebi le tšui eke: „Neke keke mīnyē owō ke heyeli le mahere, mibi dšurō!“ — Keke ni ewo kakla ke ehe lá le no etšō Apio ni ebo eke: „Neke lá ne mike-ñō oyitšo mñhā owyeleto nyoñmei le!“

Mañ le te ši ni amēfe hō ni amegri. Ta ní yo nsra leñ hū nu he ni, amēhē foi ke-ba mā leñ amēke-bafata mañbii le ahe. Blomo kome ake-kpa Dekemviri fē šikome! Apio Klaudio le, awole tšuiñ, ni owyeleto gbeye soññ hewo le egbe ehe dāni akodšole. Enanemei Dekemviri le anii le añō-kē mañ le, ni afieame ke-dšē Roma. Ni agbēne añō Konsulato ke Tribunato ato gbedšiang ekoñ, 448.

§ 17. Mañ ke abladei le ateñ mansō kā he.

Plebimei le ena amēkutšotšemei le ekoñ agbēne, ni nohewo le amēsa amēna tšui ní amēple hegbe ke gbenanii ní Patrizime le ena feame lolo le he; ši amēna ake efee yakatfā; ni asañ Patrizimei le ye hewale ke anumnyam ní fa tšō lolo.

Abu Patrizimei le ake gbomei srotōi kwrā, ni beni afe ní ake Plebimei le alá le akabuleame hewo le — atšī mēnemei ke nomei ateñ yōwye le gbē kwrā. Nohewo le agbēne Tribuno Kayo Kanuleo bi ye mañ le deñ, ake akwa neke mla ne. Tšē Patrizimei le ple he ahū le, mañ le ye no kē ni akwa mla le, 446.

Patrizimei pī ye ní sumo, ake ameye hegbe ní amēwye Plebimei abiyei kpakpai alo fefeoi, lo ní amēñō amēbiyei amēhā Plebimei ekālōi ní yo gbēi kpakpa. Ni beni meikomei boī le, mei pī nyie se. Beni fe ní nyē ke awuñāyeli ní kā amēteñ le na ba ši fio dši no. Ni agbēne mañ le boī ekomefemo fiofio.

Ši kēle enē hū faa hāā Plebimei le: noni amētao dši ake amēke Patrizimei le aye egbo kwrā ye nofēno gbē-fāñ. Sa le abladei keke ye mañ le no, amē keke amētra